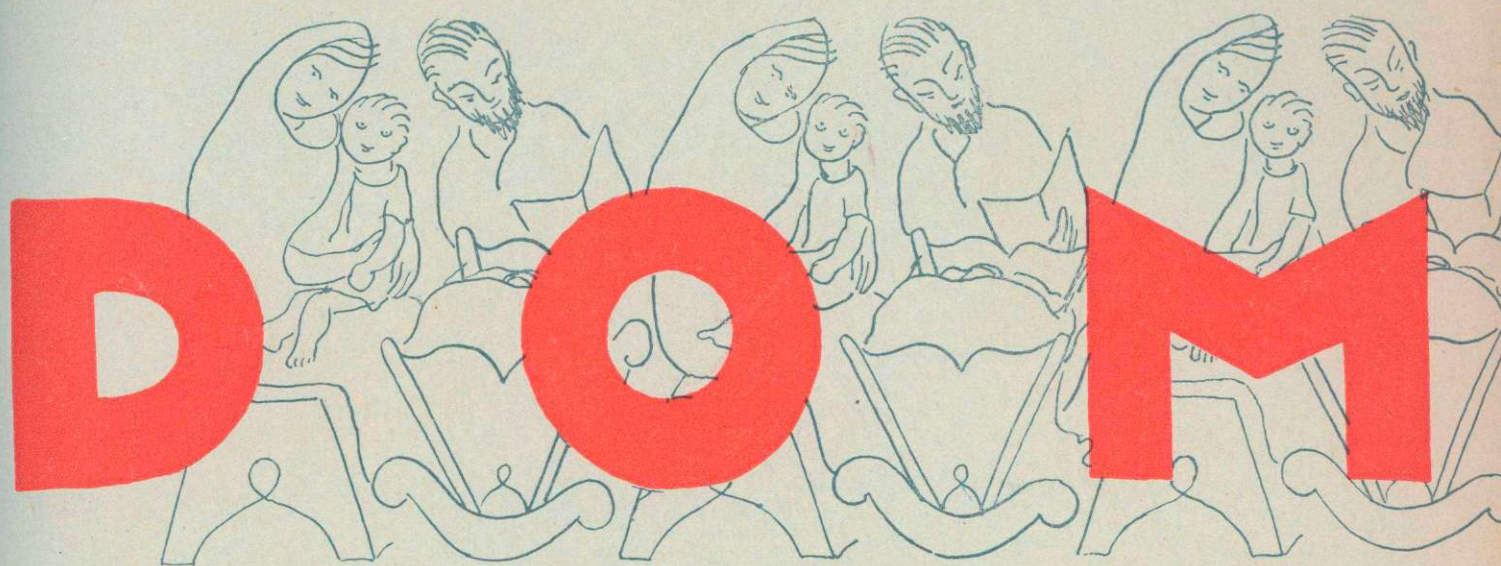
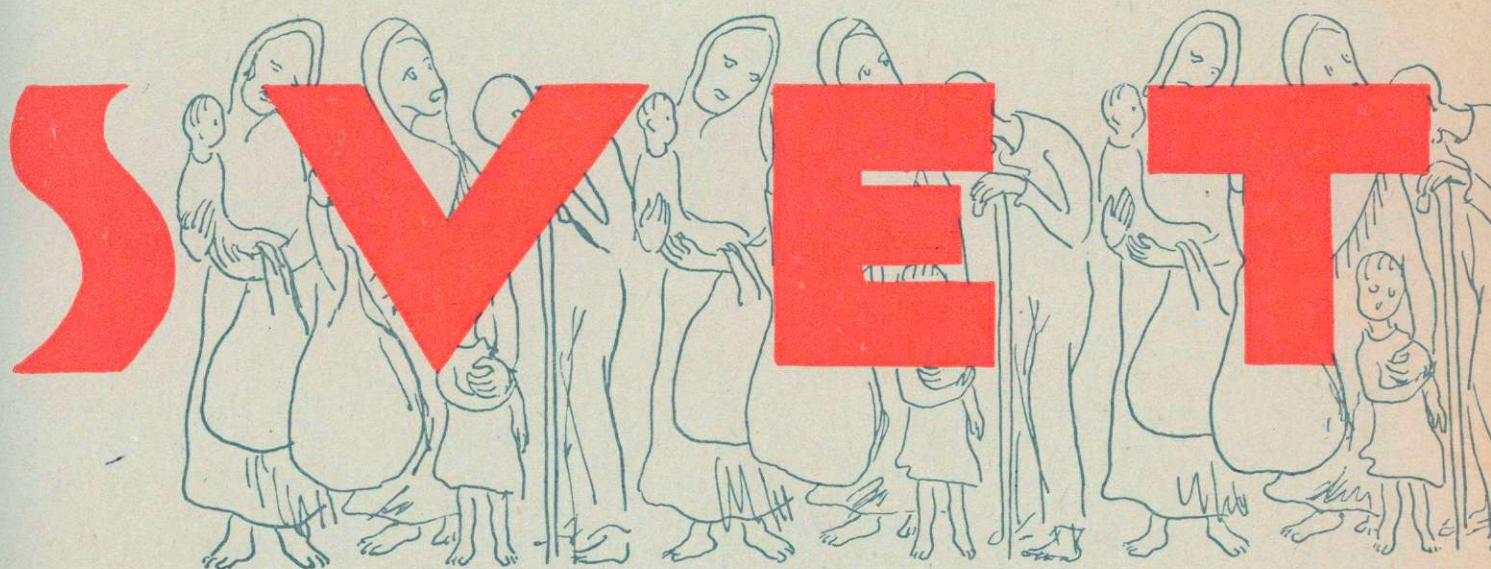

I N

Dom in svet, letnik 52, številka 7

Vsebina

Leposlovje in znanstvo:

- Severin Šali / Iz zbirke Slap tišine (Molitvenik, Pojdiva). 385.
Dušan Ludvik / Iz zbirke S potepuško palico (Ko zarja vzpne se). 387.
Zdravko Ocvirk / Moja pesem. 387.
Janez Jalen / Ógrad (Bela golobica). 388.
Pepči Marinc / Srebrne sanje. 397.
Dr. Herman Lešanc / Stvarnost in zavest. 398.
Imre Madách / Tragedija človeka (Vilko Novak in Tine Debeljak). 404.
Milko Ukmar / Nove smeri v raziskovanju slovenskih ljudskih izročil in Lepa Vida. 407.
Karel Rakovec / Dva soneta (Ogledalu, Primicovi Julji). 315.
Francè Bevk / Otrok. 316.

Razglednik:

- Književnost:** A. V. Isačenko: Slovenski verz (Jože Kastelic). 421. / Redne knjige Matice Hrvatske za leto 1939 (Joža Gregorič). 427.
Gledališče: Dr. Danilo Švara: Kleopatra (Matija Tomec). 431. / Operna sezona 1939/1940 (Matija Tomec). 434. / Drama v slovenskem narodnem gledališču v letu 1939/1940 (Vran). 437.
Zapiski: † Matija Malešič. 445. / Gregorčičeve prigodnice. 445.

Vinjete so delo akademskega slikarja **Evgena Sajovica**.

Dom in svet izhaja 15. vsakega meseca, desetkrat v letu, z izjemo mesecev julija in avgusta. — Naročnina znaša letno 80 dinarjev, za dijake 60 dinarjev. Dovoljeno je plačevanje v obrokih. — Izdaja ga konzorcij Doma in sveta, ki ga predstavljajo: dr. Joža Lovrenčič, Mirko Javornik, dr. Stane Mikuž, Severin Šali, dr. Tine Debeljak in dr. Alojzij Odar. — Odgovorni izdajatelj: dr. Alojzij Odar. — Odgovorni urednik dr. Tine Debeljak, Jugoslovanska tiskarna. — Upravništvo: v Ljubljani, Pred škofijo 5. — Tisk in klišeji Jugoslovanske tiskarne v Ljubljani. — Za tiskarno odgovarja: Kramarič Jože.

Severin Šali | Iz zbirke Slap tišine

Molitvenik

Izdan že davno v starem pravopisi,
prebiran bil je že od treh rodov.
Na listih nosi mašni blagoslov,
držijo se ga mnogih rok odtisi.

Da bi spolnile se želje o sreči,
so ustnice iz črk Boga prosile,
večkrat oči so se po njem solzile,
beroč molitve ob mrtvaški sveči.

Rad vedno znova jemljem ga s police,
zbledel je že v vezavi in obrezi.
V njem je podobica, spominček z Brezij,
kjer Sin je v varstvu Milostne Kraljice.

Pod njo okorno pisana obljuba,
podkrižana za večnost ko s pečati.
Na njej pustila mi je rajnca mati
zaupno vdanost svojega poljuba.

Pojdiva

Pojdiva, draga, v zlate čolne,
ljubezen v večnost jih vesla,
daljave raja, zarij polne,
budijo v mraku blesk morja.

Otožna zemlja se obrača,
z vetrovi greva na tečaj,
pršé utrinki v sled orača,
ki plug objema za ročaj.

Po brazdah z rožami oviti
sejalci dob in dni gredo.
Na statvah časa srčne niti
želje ljubeče tko v nebo.

V prividenjih čeri koralne
začrtale so se v temi,
vihar bučeči vzdihe žalne
prepeva mrtvim, ki so šli.

Hite ozvezdja v svetem krogu,
val čolne ziblje sem in tja,
z obrežja v posvečenem logu
Vestalkin ogenj plapola.

Strasti gorijo, dogorijo
v telesu kakor dim kadil,
iz vonjev, ki v pepelu tlijo,
večerni cvet bo nama vzknil.

V somraku bova — sanjajoča —
poslala svetu še smehlaj
in sončna obla bo — gasnoča —
pokrila zemljo čez tečaj.

Ljubezen, brušena v kristale,
na tvojem čelu zažari.
Tkanine mavric bodo pale
na postelj tvojo sred noči.

Dušan Ludvik | Iz zbirke S potepuško palico

Ko zarja vzpne se . . .

Ko zarja vzpne se na nebeški lok,
pod njo odpre se roža vsa drhte.
Tako je pod svetlobo tvojih rok
odprlo in razcvelo se srce.

In svet, ki bil je zame trd in pust,
v očeh je tvojih se raztopil v maj.
Kot prerojen sem odpoljubljal z ust
toploto tvojih ur in tvoj smehljaj.

In zlati kelih vlil sem iz dlani,
pretočil vino tvojega srca
sem vanj za tebe, ko boš s tokom dni
ožejana pod težo šla sveta.

Takrat izprazni ga, da bo stopljen
vse žile ti preplaval, da bom tvoj
kot v sanjah najbolj nežni sen,
da bom sledil ti kakor senci soj . . .

do dna izprazni takrat ta napoj!

Zdenko Ocvirk | Moja pesem

Od vseh pozabljen, sebi samemu napoti,
uklenjen v čas in prostor in navade
sem ptič, ki ne nesó ga več peroti
in se nič več ne spušča nad prepade.

Samo od daleč sebe opazujem,
življenje me nič več ne preseneča,
račun je sklenjen, več ne pričakujem,
da se mi kdaj nasméhnila bo sreča.

Janez Jalen | Ógrad

Bela golobica

Odkopnela je Reber. Kopnjava se je zajedala vsak dan niže v ravnino proti Savi. Odkrivala je pepelnatozelene ozimine in deteljišča, temnorjave, nezasejane njive, meje med njimi in omrtvele travnike. Odjuga je zmehčala pota. V nekatere kraje se je udirala noga do gležnja.

Sneg je hitro jemalo tudi v gorah. Raz seče v Begunjščici in Dobrči so se belili samo še plazovi in zameti v meleh. Osojna Jelovica je bila pa še vsa do dna zasnežena.

Visoke vrhove skalnih gora je ob zadnjem dežju zapadel nov sneg. Čez dan so blesteli v soncu kakor posrebreni. Zjutraj in zvečer pa so se stapljali rožnatordeče z ozarjenim nebom. Prehoda z gore v nebo oko skoraj ni razločilo.

Reber je pričela rdeti. Razcvetalo se je resje. Kurjice so se na široko odpirale. Beka ob Begunjščici je razsipala obnožnino. Mačice v Vrbju na Blatih so se razpusstile. Veter je otresal lesko. Nad neprehodnim leščevjem v Gostem grmovju so plavale ob rahlih sapah rumenkljate meglice cvetnega prahu. Čebele so se hitro zalegale. Sestra Ambrozija, ki ji je bil izročen čebelnjak v oskrbo, se je nadejala obilnega pridelka voska in medu. Bala se je pa, da bi ne potegnil strupeni podsončnik, ki cvetje posmodi, da več ne medí. Nerada je bila nadležna. Včasih je služila v smleški graščini. Nazadnje se je pa le opogumila in zaprosila sestro prednico, rojeno grofico Lazarini, nekdanjo priljubljeno graščinsko gospodično v Smledniku, naj bi odredila, da bi vsa družina, častite sestre, kaznjenke in pazniki, odmolila vsaj en očenaš za še nadaljnje, čebelam ugodno vreme. Sestra prednica je skrb bivše dekle Agate pohvalila. Zaukazala je še isti večer zmoliti tri očenaše v zaprošeni namen. Sestra Ambrozija je izračunala, da je bilo vsega skupaj zmoljenih nekaj nad tisoč očenašev in se več ni bala neprijaznega vremena.

V Dobravo in v goščo pod Svetim Petrom so priletavale jate golobov. Selili so se še naprej na sever, dokaj jih je pa ostalo. Grulili so in snubili družice. Vzletavali so visoko pod nebo in se s pridvignjenimi perutnicami spuščali nazaj v vrhove smrek, kakor bi hoteli svojim izvoljenkam pokazati, kako izurjeni letalci so in da se ne bodo pustili ujeti sovražnemu skopcu. Naj se nikar nič ne boje. Skrbno bodo pomagali vzrejati mladi rod.

Razživeli so se tudi domači golobje. V jati so obletavali visoka poslopja, sedali na slemena, se bili s perutnicami za samice, v kolikor niso bili spárani že od lani in prejšnjih let. Pričeli so popravljati in znašati gnezda. Bela golobica je pa ostala sama. Zánjo je zmanjkalo druga.

Kuretino z golobi vred je od jeseni naprej oskrbovala Pavla. Prejšnja skrbnica, kaznjenka Koritnik, obsojena zavoľjo dokajšnjega primanjkljaja v blagajni pošte, ki jo je bila opravljala, je tik pred prvim snegom izrabila precejšno svobodo, katere je bila deležna, in je pobegnila. V dolini se je sneg komaj dobro pokazal, v gorah ga je padlo nad koleno. Pobegnjenko so iskali orožniki na vse strani, pa je nikjer niso mogli izslediti. Že so domnevali, da je skočila v Savo. V kalni vodi seveda niso mogli dognati, če je res ali ne. Izkazalo se je pa vse drugače. Koritnik smrti sama ni iskala, zašla je pa prav blizu nje.

V Begunjščico je kot gost prišel na lov Herman Winkelmayer. Lovec Andrej ga je bil sit, koj ko ga je zagledal. Streljal je na vse, kar je migalo. Zadet pa ni znal prav. Andrej je škripal z zobmi, povedati pa ni smel, kar bi bil rad. Bo že kako prav, si je mislil. Se vsaka reč unese in se boš ti tudi.

Nebo se je nevarno pooblašilo. Andrej je svetoval gostu, da bi odšla v dolino. Winkelmayer ga je z bojazljivcem ozmerjal. Hotel je kljub neugodnemu vremenu še ostati.

Do kože premočenega in vsega premraženega je Andrej pripeljal Winkelmayerja v Begunje in se ga znebil. Bi bilo vse prav, da mu ni Winkelmayer domov grede zastrelil na Planinici srne, za katero sta pritekla dva zdrava srnjačka.

Težko je čakal lovec, da se je spet zjasnilo. S krpljami na oprtniku se je odpravil v Begunjščico. Ugotovil je, da zastreljena srna spet vodi svoj spodrastek. Winkelmayerjev strel jo je prijel samo v mehko. Razgledal se je še malo naokrog in se močno začudil na pol zametenim stopinjam, na katere je naletel. Ni si jih znal razložiti. Previdno je tipal za njimi in že od daleč videl, da so obstale pod košato smreko. Skoraj hkrati je opazil pod nizko visečimi, zasneženimi vejami konec krila, kakršna so nosile samo kaznjenke v graščini. Koj se mu je zazdelo, kaj se je bilo dogodilo. Pohitel je. S krpljami na nogah se ni še nikoli tako široko prestopal kakor tokrat.

Andrej je otresel sneg z gostih smrekovih vej. Olajšane mokrega bremena so se same od sebe vzdignile dokaj visoko. Ženska pod njimi se ni ganila. Lovec jo je prijel za roko. Začutil je, da pobegla kaznjenka ni še otrpnila, da pa že ugaša življenje v njej. Urno se je lotil dela. Sezul ji je premočene čevlje in nogavice, jo odpel čez pas in pod vratom in jo pričel drgniti s snegom. Dolgo se je trudil, preden je Koritnik odprla oči in zadihala. Začudeno je gledala lovca, si popravila obleko na prsih in tiho vprašala: »Kje pa sem?«

»Nazaj v življenje se vračáš.« Andrej je ponudil premrli kaznjenki žganja, jo spet obul in odvedel v kočo. Zakuril je, da se je Koritnik ogrela

in za silo posušila. Tudi nasitil jo je, sam pa je ostal lačen. Vzel je bil le malo prehrane s sabo.

Pobegla kaznjenka je sama od sebe pričela pripovedovati lovcu, zakaj je zaprta. Da je res poneverila denar, je priznala, pa ga je zase le malo porabila. Poslala ga je fantu, ki da študira v Gradcu in se z revščino otepa. Ga pa ni maral sprejeti. »Prav je imel, če je res, kar pripoveduješ,« si je mislil Andrej, reči pa ni maral nič. Sedaj pa da je njen fant od pomanjkanja zbolel, kakor je zvedela naskrivaj za zidovje kaznilnice, je hlipaje pripovedovala Koritnik, ona pa ima še vedno skrit denar zanj. Mora priti do njega, da ga reši, če ne, ga pa hoče vsaj videti še, preden umrje. Teta na Koroškem ji pomore naprej v Gradec. Bila bi že davno pri njej, da je ni zapadel sneg. On, Andrej, ki je fant kakor malo takih in izveden lovec, naj jo prepelje čez gore. Da ga bogato nagradi, je obljubovala.

»Hm,« je spregovoril Andrej, »če tvegaš danes pot čez gore, te ne bo nikoli vzel ne tisti tvoj fant, o katerem mi nekaj natvežaš, pa tudi nihče drugi nikoli ne.«

»Kako da ne?« je bila Koritnik užaljena.

»Bi te še danes vzel plaz.« Andrej se je zasmejal.

Kaznjenka je za hip osupnila, pa je koj spet pričela moledovati, naj jo lovec sprevede na ljubeljsko cesto.

»Saj nisem na glavo padel,« je odločno odrekel Andrej: »Sicer si pa sama rekla, da tvoj fant denarja ni maral sprejeti.«

»Bi ga že poprosila, da bi si opomogel z njim.«

»Je pa dokaj bolj prav, če umrje, kakor da bi postal doktor za ukradeni denar.« Andrej se je pričel pripravljati na povratek.

»Oškodovana je bila država, ki ima dovolj in se nikomur nič ne pozna.« Kaznjenka je še vedno upala, da pregovori lovca.

»Vseeno,« je zarežal Andrej. »Krája je krája.«

»Ti boš kriv njegove smrti.« Koritnik je zajokala.

»Naj kar bom. Zavoljo tebe in tistega tvojega namišljenega fanta mi sveti Peter ne bo zapiral nebeških duri.«

Andrej je pričel priganjati. Koritnik pa nikakor ni marala nazaj v kaznilnico. Lovec se je kmalu naveličal prigovarjati. Zagrozil je, če noče zlepa z njim, jo priveže k tramu, da spet ne zaide v mraz, in bodo prišli orožniki ponjo. Oponesla mu je, da je grd in izdajalski. Andrej je vzrožil: »Koza neumna! Mar misliš, da sem te zato izkopal izpod snega, da bi si sedaj nakopal tvoje prismojeno zgrešeno življenje na svojo vest.«

Koritnik se je lovčeve grožnje ustrašila. Kakor pohlevna ovca mu je sledila po gazi v dolino. Med potjo je priznala, da si je povest o fantu res izmislila. Hotela je le s prikritim denarjem pobegniti v Ameriko. Pa sedaj uvidi, da bi brez Andrejeve pomoči niti do kaznilnice ne mogla več priti.

Odkritosrčno se mu je zahvaljevala. Lovec ji je pa začel pripovedovati, da jo je prav za prav rešil le pobijalski Winkelmayer. Saj drugače bi v takem vremenu on ne bil gazil v Begunjščico.

»Winkelmayer ni bil nikoli nič prida,« je posegla v besedo Koritnik.

Andrej se je začudil, kako da ga pozna. Pa ni maral spraševati. Vrag poznaj taka znanja! Morebiti sta bila z žensko celo zmenjena, da se snideta v Begunjščici. Za naprej je molčal in bil vesel, da se je pobegnjenke pri graščinskih hlevih znebil. Imel je občutek, kakor bi bil ves popoldan vodil za sabo na vrvici privezano lisico. Še dobro, da ga ni popadla.

Lovec Andrej seveda ni bil tiho. Ne toliko zavoljo kaznjenke, kakor zavoljo Winkelmayerja, ki se mu je bil za vselej zameril. Zdelo se mu je, da se maščuje za neotesanosti, katere je moral prestajati pred njim. Rekel sicer ni nič, ni pa nikoli pozabil namigniti, da utegne biti pri pobegu kaznjenke udeležen tudi Winkelmayer. Lovčevo pripovedovanje se je razlezlo daleč naokrog. Zvedela je sodnija. Pritihotapilo se je celo skozi debelo zidovje kaznilnice do ušes kaznjenk. Še preden je Koritnik prestala samotno celico, jo je sodišče znova zaslišalo. Zagovorila se je in se izdala, da ima res Herman shranjene poneverjene tisočake.

Oblast je napravila pri Winkelmayerju preiskavo. Delal se je hudo užaljenega. Roka postave mu je pa iz oprtnika, katerega je nosil na lovu v Begunjščici, potegnila skrbno zvito celotno žensko obleko s čevlji in klobukom vred. Prebledel je in se vdal. Za pobeg sta se s Koritnik dogovorila s pisemčki, ki jih je bil prenašal berač Tajček. Znal jih je pretihotapljati, kadar je čakal na hrano na porti in so zunaj zaposlene kaznjenke hodile h kosilu ali od kosila. Namesto v Ameriko se je Winkelmayer preselil v zapore v Gradiški. Nihče mu ni bolj privoščil kakor lovec Andrej. Iz Koritnik so se pa pričele kaznjenke norčevati. Pa je znala prevejanka zaobrtni žela proti Pavli Andrejčičevi, češ da se tudi ona samo hlini in da vodi nune za nos, kakor jih je znala ona sama.

Kaznjenke so si vso zimo namigavale, da bo Pavla na pomlad pobegnila. Najbolj strupen jezik je imela Lovšin. Včeraj je med odmorom zasikala v Pavlo: »Pri katerem ljubčku imaš pa ti shranjene nakradene tisočake?«

Še preden je Pavla vprašanje dobro razumela, je Lovšinki že odgovorila ciganka Kati: »Lažnivka!« Hkrati jo je udarila po ustih, da se je kaznjenki Lovšin pocedila kri. Besna je planila v ciganko in jo z obema rokama zagrabila za lase. Za Kati bi se bilo slabo izteklo, da je ni rešila Zemljak. Za kazen sta morali obe, Debelarič in Lovšin, v temnico.

Pavla vso noč ni zatisnila očesa. Dramila jo je misel, da vsakomur, ki njo vzljubi, prinaša nesrečo. Res da za vsega hudega vajeno Kati samotna celica ni tako grozna kakor za njo samo, pa vendar —

Z nekaj perišči slabšega žita v privihnjenem predpasniku je Pavla ob uri, kakor zadnje čase vsak dan, prišla pod golobjak. Zahrumele so perutnice in Pavlo je obkrožila jata golobov. Vrgla jim je zrnja. Spustili so se na tla in hiteli pobirat natrošeno žito. Bela golobica pa ji je sedla na ramo in čakala, da se bo smela nazobati iz njene roke. Pavla je danes kakor pozabila na svojo ljubljenko. Preveč živo je videla samo sebe na trgu svetega Marka.

Na ženitovanjskem potovanju sta se s Filipom prvo noč ustavila v Benetkah. Zjutraj se jima ni mudilo vstati. Po skrbno izbranem zajtrku jo je Filip odvedel, držeč jo pod roko, ogledovat največjo znamenitost Benetk, slovečo stolnico svetega Marka. Na trgu so ju obstopili vsiljivi ciceroni, vajeni izrabljati darežljivost novoporočenih parov. S kupol in stolpičev, z zidcev in od vseposod so se pričeli zletavati golobje, da tudi oni poterjajo svoj delež od mladih zakoncev. Preden se je Pavla dobro ovedela, ji je že nekdo potisnil v roko papirnato vrečico koruze. Vrgla jo je perišče med čakajoče golobe. Spopadli so se zanjo, kakor bi vedeli, da morajo pohiteti, ker bodo koj priletele še druge lačne jate. Hitro je Pavli pošla kupljena koruza. Pa je Filip medtem že poskrbel, da je še dolgo lahko krmila golobe svetega Marka, češ da oblak golobov, ki se je spreletaval nad novoporočencema, pomeni srečo in blagoslov v zakonu.

Bela golobica se je presedla Pavli z rame na roko. Pričela jo je krmiti iz dlani. Grede se je s pozabljeno in zapuščeno samičko pogovarjala. Da je kar ne bo mogla pogrešati, kadar odide iz Begunj, ji je pripovedovala. Da jo odkupi in vzame s sabo in ji preskrbi druga. Pavla si je dvignila golobico k licu in jo posvarila, naj pazi, da je ne doleti kaj hudega, ko se je navezala nanjo, obsojenko. In je potožila snežnobeli ptici, da je prijateljica ciganka Kati zaradi nje v temnici, v strašni temnici, kjer v zadnji celici straši.

Bela golobica se je bila nazobala. Odletela je s Pavline roke nazaj na sleme hleva. Jata golobov se je pa še vedno prestopala po razhojenem pesku in pobirala zrnje, ki je bilo ostalo Pavlini ljubljenci. V soncu se jim je kovinasto spreminjalo perje. Raz nabreklo popje v kronah koštanjev pa je zadišalo po pomladi.

Pavla bi morala prav za prav oditi naprej po opravkih in se po-brigati za valeče koklje. Spet se je spomnila Benetk in svojega prvega dneva v zakonu. Oblak golobov na trgu svetega Marka naj bi pomenil srečo. Je Filip kar uganil. Res mora sedaj biti hvaležna sestri prednici, da jo smejo po njeni naklonjenosti v zapuščenosti obletavati golobje in da se more pogovarjati z nemo belo golobico. Kako pa naj bi bilo drugače, če je pa takrat v Benetkah krmila golobe za tuj, nepošteno pridobljen denar.

Pavla si ni mogla več tajiti, da se z možem čimdalje bolj razhajata. Obiskat je ne pride nič več. Piše ji na redke čase in še takrat vselej na kratko in hladno. Priznati je morala tudi sama sebi, da je za Filipa nekako omrtvela. Včasih se ji je celo čudno zazdelo, da je doktor Andrejčič njen mož. Po kratki pripombi očetovi, ki ji je bil pisal za božič obširno, uvidevnosti in ljubezni polno pismo, je pričela otopevati. Tata je bil omenil, da je srečal Filipa v Gorici z Olgo Staničevo. Ni se jima izmikal, pa ga nista opazila. Sta bila preveč zaverovana drug v drugega.

Pavli se je takrat prvi hip zameglilo pred očmi. Spomnila se je, da je Olga Staničeva pred in še tudi po zakonu njenega moža rada videla. Ona pa jo je pogledovala od vrha navzdol, češ: Si ga lovila, pa sem ga le jaz dobila. Mene ima rad, tebe pa ne mara. Sklojena nad očetovo pismo je z vso grozo spoznala, da bi doktor Andrejčič nikoli ne bil poročil nje, če bi se bil nadejal v Gorici pri Staniču tolike dote, kakršno je upal dobiti pri Gradišniku v Brdih. Vsa ponižana se je Pavla za drugi dan javila na raport k sestri prednici, trdno odločena, da Filipa izda, obnovi proces, se sama vrne v svobodo, on naj pa gre za Winkelmayerjem v Gradiško. Kdo se bo potem komu zasmehljivo smejal, Olga njej ali ona Olgi?

Za gnojiščem na drugem koncu dvorišča je zakokodajsala kokoš. Odzvala sta se ji dva petelina hkrati.

Pred sestro prednico Pavla ni vedela kaj reči. Uvidevna nuna je pa sama uganila, zakaj je prišla. Velela je Pavli sesti in se je zazrla v njen izmučeni obraz. Pavla je povescila pogled. V pisarni je bilo vse tiho, le ogenj je prasketal v peči. Pavli je bilo žal, da se je prijavila na raport, pa je materinsko čuteče spregovorila sestra prednica: »Kaj ne, draga moja, pripomba o Olgi vas je zbolela?«

Pavla je molče prikimala in se spomnila, da je sestra prednica prej brala očetovo pismo kakor ona sama. Da že skoraj tri leta pozna vse njeno dopisovanje in da ji ne more ničesar prikrivati.

»Sedaj pa premišlujete,« je povzela sestra prednica, »da bi vrgli raz sebe breme, ki ga nosite.«

»Da, prečastita.« Pavla je z zasolzenimi očmi hvaležno pogledala sestro prednico in razbrala iz njenih oči, da govori z njo bolj prijateljica kakor predstojnica. Brez obotavljanja se ji je vsa razodela, bolj odkrito kakor bi se táčas mogla materi. Pričeli sta se pogovarjati. In sta pretehtavali in preudarjali, kaj bi bilo bolj pametno in bolj prav. Vmes je prišla sestra Genovefa. Hotela je poročati ob redni uri o gospodinjstvu v kuhinji. Pa jo je sestra prednica odslovila in ji velela, naj se kasneje oglasi. Prav nič nejevolje ni pokazala obilno zaposlena sestra Genovefa. Prijazno se je nasmehnila Pavli, se priklonila svoji predstojnici in tiho odšla.

Pavlo je vedenje obeh nun vso pridobilo. Pozorno je poslušala, ko jo je sestra prednica opozorila, da je obnovitev procesa tvegan poskus. Najprej

da je ona sama predobra in premalo odločna, da bi z vso drznostjo kakor s trdo stisnjeno pestjo pred sodniki in porotniki in pred poslušalci, ki bodo, kakor je že skusila, odlična goriška gospoda, udarila po glavi svojega lastnega moža. Saj nič ne reče. Utegne se pa zgoditi, da se bodo sodniki modro držali, se delali nepristranske, v resnici pa samo razmišljali, kako naj sučejo pravdo, da bodo mogli oprostiti veljavnega doktorja Filipa Andrejčiča. Njej, kot brezčastni kaznjenki, bodo pač verjeli, kolikor bodo hoteli in kakor jim bo bolj kazalo. In potem advokati, mogočni govorci! Nazadnje pa še nerazsodni porotniki. Saj morebiti bodo sodniki, advokati in porotniki vsak zase prepričani o njeni nedolžnosti, pa bodo znali svojo vest, kdor je kaj ima, potolažiti z izgovorom drug na drugega. O seveda, če bi bil oče še tak mogočnjak, kakor je bil svoje dni.

»Da nas ni zadela nesreča, bi mene nikoli tukaj ne bilo.« Pavla je sunkoma prekinila prednico.

»Morebiti je za vas bolj prav, da ste prišli. Vaše življenje je bilo na laži zgrajeno in bi ostalo najbrže do smrti.« Sestra prednica se je prečudno zresnila.

»Pa saj Filip —« je skušala ugovarjati Pavla.

Sestra prednica ji ni dala izgovoriti do konca: »Če prav sodim, bo že Olga poskrbela, da ne bo več maral prevzeti svoje lastne krivde nase. Branil se bo in se bo tudi ubranil. Vi boste pa ostali zaznamovani za vse življenje in se nikdar več ne boste mogli vrniti k njemu. Prazno bi bilo potem tudi vsako upanje na pomiloščenje. Tako vas bom pa skušala čimprej rešiti.«

Pavla si je pritisnila robec, ki ga je že dalj časa mečkala v rokah, na oči, omahnila z obrazom na mizo in bridko zaihtela: »O Bog! o Bog! o Bog!«

»Le razjokaj se, otrok moj.« Sestra prednica je vstala, se sprehodila po pisarni, stopila k oknu in si naskrivaj tudi sama brisala solze iz oči. Potrpežljivo je čakala, da se je Pavla umirila. Potem je pozvonila. Hitro, kakor bi bila držala že za kljuko, je vstopila sestra Genovefa. Hotela je poročati, pa jo je prednica spet ustavila: »Kasneje, ljuba sestra. Prinesite prej za Andrejčič kavo in nekaj peciva.«

»Tako,« se je spet priklonila sestra Genovefa in odšla.

Pavla se je zravnila. Vstati še ni mogla. Preveč so se ji tresle noge. S široko odprtimi očmi je gledala sestro prednico, ki se ji je dobrohotno smehljala. Rada bi ji bila povedala, da se nobenega, tudi najdražjega darila svojega moža ni nikoli tako razveselila, kakor te, pravkar zanjo, kaznjenko, naročene kave, čeprav ni bila nič lačna. Pa ni našla prave besede.

V pisarni je bilo spet vse tiho. Še ogenj v peči je dogorel in ni več prasketal.

S kavo je prednica Pavli postregla, kakor bi bila njen gost in ne kaznjenka. Celo njen glas je bil ves domač, ko je vprašala: »Pavla! Vi radi berete, kaj ne?«

Pavla je pritrdila.

»Pa poznate Linhartov Veseli dan ali Matiček se ženi?«

»Poznam.« Pavla je prenehala jesti.

Sestra prednica se je narejeno hudomušno smehljala in hotela vedeti, če se Pavla še spomni stavka: »Pravica ljubi gospodo in sovraži siromaka.«

Sedaj se je tudi Pavla nasmehnila: »Razumem, prečastita.« Premišljeno je zanikala z glavo in zatrdila: »Ne bom obnovila procesa.«

Sestra prednica ni nič prikrivala svojega zadovoljstva. Skrila je roke v široke rokave svoje redovne obleke: »Take zamotanosti, v kakršne ste vi zašli, se srečno razpletajo le v romanih. V resnici redkokdaj.«

»Uvidim.« Pavla je posrebala zadnje kaplje kave in postavila skodelico nazaj na krožnik.

»Torej ste sklenili, ostati radovoljno še naprej pri nas?« Sestra prednica je pogledala Pavlo, kakor bi še vedno dvomila o njeni volji. Razbrala pa je z njenega obraza trdno odločnost, ki jo je Pavla koj potrdila še z besedo:

»Ostanem. Četudi prav do konca; vseh sedem let!«

»Ne bo treba.« Čez obraz prednice se je razlil izraz prepričano verne pobožnosti. S pritajenim glasom je zaprosila: »Pa še to urediva, da ne bodo pri nas preživeti dnevi za vas prazni, ljuba moja Pavlica.«

»Prosim.« Bolj kakor ves čas se je Pavla sedaj zavedala resnosti razgovora.

Kakor bi brala iz Tomaža Kempčana Hoje za Kristusom, je bivša grofica, sestra Gabrijela, prednica in predstojnica kaznilnice v Begunjah, nasvetovala za krivdo svojega moža zaprti gospe Pavli doktor Andrejčičevi: »Prenašajte vse nevšečnosti, ki jih morate prestajati in s katerimi vam ne moremo in ne smemo prizanesti, iz ljubezni do Boga — za spreobrnjenje grešnikov, med katerimi je tudi vaš gospod soprog.«

Vesela solza je zalesketala v Pavlinih očeh: »Častita sestra prednica! Gospod kurat vas je prehitel. Že davno me je speljal na to pot. Saj drugače bi morala — znoreti.«

Ugledna in daleč čez meje domače zemlje spoštovana usmiljenka grofica Lazarini se ni mogla več premagati. Z obema rokama je segla Pavli v roke: »O, kako sem vas vesela, gospa!«

Pavla ni bila nikoli častiželjna, a za nagovor z gospo bi se prednici najrajši na kolenih zahvalila.

Sestra prednica je pa Pavlo še bolj odlikovala. Očitno, da so vsi videli. Sama jo je spremila prav do hlevov med kuretino in golobe in se gredoč z njo prijazno pogovarjala. Prav na istem mestu, na katerem

Pavla sedaj stoji, sta se ločili. Pavla si je zaželela, da bi bila tudi tókrat dobra sestra prednica poleg nje. Poprosila bi jo, naj reši samotnega zapora njeno prijateljico, ciganko Kati. Gotovo bi jo uslišala.

Od goščav za Svetim Petrom je vzdolž Blatnice v zraku piskajoče prizvenelo. Hrumotno so se dvignili s tal zadnji golobje in se urno zaleteli v golobjnjak. Bela golobica na slemenu pa je obsedela. Tiho se je spustil k njej rdečkastomodrikast golob. Zagrulil je vse drugače, kakor znajo domači: »Hu, hu, hu.« Osamela golobica se je primaknila k njemu in se pustila pokljunčkati.

Da ji pokaže nenavaden par, je Pavla pohitela v hlev klicat sestro Izidoro, kateri je bil razposajen teliček pravkar umazal beli kornet. Póhorskega lovca hči je brž ugotovila, da si je belo golobico izbral za družico divji golob duplar in da bosta vselej drugod gnezдила. Pavli se je storilo hudo. Vedela je, da sedaj prijazne bele golobice ne bo mogla vzeti s seboj v Brda.

Zvečer na oddelku jo je pa minila vsa žalost. Ponosno vesela jo je pozdravila samotne celice že oproščena prijateljica ciganka Kati.

— — — — —

»Lob, lob, lob.«

Potočnikov Tinček je mahal v Pavlinem naročju z zdravo okroglo zalitimi rókicami in se smejal golobom, ki so prhutali okrog njegove glave. Njegova mama Minca ni vedela, koliko veselja je napravila svoji bivši sošolki, ko ji je prinesla pokazat prvorojenca in ga ji pustila, čeprav kaznjenki, péstovati. Sama je ogledovala s sestro Izidoro prašiče. Pavla se je vsa oživila v otroka. Pozabila je celo na bridkost, ki jo je glodala od včeraj. Zdravnik je bil odredil, da mora kaznjenka Debelarič takoj v bolnišnico. Lotila se je je bila sušica. Dolgo se ne bosta videli, če se bosta sploh še kdaj, čeprav bosta stanovali v istem poslopju.

»Loba kupil,« je bil podjeten Tinček.

»Seveda ga boš. Par tistih dobiš, ki jih izvabita bela golobica in udomačeni duplar. Lej! Pravkar sta se premenjala na gnezdju.«

Bela golobica je zadnje čase čimdalje bolj poredko prilétala k Pavli. Danes bi ji bila sedla na teme, pa se je zbala Tinčka v njenem naročju. Odletela je na sleme hleva. Snežnobelo je blestela v soncu.

Pavle se je pričela lotévati spet otožnost. Ne zavoljo golobice. Dušo ji je stiskala misel, da sama svojih otrok kar gotovo ne bo nikoli pestovala. Če bi se že tudi vse drugo uredilo, bi za zdaj za vse na svetu ne mogla leči s Filipom v zakonsko posteljo. Zavoljo Olge ne, o kateri ji že mama piše, mama, ki ji vedno prikriva celo vsako malenkost, ki bi jo utegnila žalostiti. Morebiti se kasneje kdaj kaj spremeni; pa komaj.

Za Pavlinim hrbtom je kukuricnil petelin. Kokoši so utihnile. Golobje so se razbežali. Na streho hleva pa je šinil skopec in pograbil belo golobico.

Pavla je zakričala, kakor bi ji bil kdo zasadil bodalo naravnost v srce. Tinček je glasno zajokal. Prestrašeni sta pritekli Minca in sestra Izidora.

Ropar pa je težko zamahujoč s perutnicami odnašal belo golobico proti Jančarskemu vrhu.

»Saj sem vedela, da jo bo doletelo zlo, ko je mene vzljubila,« je zavzdihnila Pavla.

Pavla je oddala jokajočega Tinčka Minci in je tudi sama zajokala. Potočnica in sestra Izidora je zavoljo Kati in bele golobice dolgo nista mogli utolažiti.

Spet je ostro zapiskalo po zraku. Duplar je odletel z gnezda nazaj v goščave. Pa čez dva dni bi se bili izlegli mladiči.

Pepči Marinc | Srebrne sanje

Srebrne sanje so me vso obdale,
enakomerno ure preko nas hitijo,
večeri v rožnih zarjah plamenijo,
edino tebe slutnje so čakale.

Rdečih rož so roke ti nabrale,
izsanjane ljubezni v cvetju spijo,
na mrtvih strunah žalosti zvenijo,
utrujene so misli mi obstale.

Šle mimo mene daljne so lepote,
aleje v prvih vetrih so šumele,
ljubezen mi izmerila samote.

In v sen so prejšnje pesmi izzvene.
Jasminov vonj pretkal je vse praznote
ubitih sanj, ki spet so oživele.

Dr. Herman Lešanc | Stvarnost in zavest

Ob Vebrovi knjigi Vprašanje stvarnosti.

Tri sto let je minulo od Descartesa, ki ga upravičeno smatramo za utemeljitelja novoveške filozofije. V tem, za razvoj znanosti razmerno kratkem obdobju, je doživela znanstvena filozofija razmah in razvoj v najraznovrstnejših smereh. Kljub vsem tem različnim smerem filozofskega dela, katerim so vtisnili svoj pečat individualna intuicija, duh časa in razvojna stopnja filozofske znanosti, pa opazamo ob podrobnejšem študiju neko skupnost, in sicer vprav v najosnovnejši problematiki modernega filozofiranja. Od Descartesa pa do struj sodobne fenomenologije se vleče kakor rdeča nit prepričanje, da je prva naloga filozofije ta, da proučuje svoje temelje in da utira pot kritičnemu pretresu svojega izhodišča.

K jedru te osnovne problematike moderne filozofije spada predvsem vprašanje o odnosu med našo zavestjo in stvarnostjo. Spoznanje, da vemo o svetu, v katerem živimo, samo preko naše zavesti, je celo eden najznačilnejših mejnikov, ki označujejo začetek novega veka v filozofiji in ne smemo ga zamenjavati z vprašanjem o razmerju med dušo in telesom, ki je že razgibalo filozofijo starega veka.

Šele z Descartesom pa stopi v ospredje problem, kakšno je razmerje med zavestjo in med svetom, ki je tako rekoč »izven«¹ naše zavesti. Pojavi se vprašanje, v koliki meri sploh moremo kot ljudje preko naše zavesti dobiti vpogled v realno dogajanje sveta in življenja. Že Avguštin je sicer trčil na to vprašanje, vendar ga je popolnoma uveljavil šele Descartes. Vedno dosledneje se od tedaj uveljavlja misel, da je analiza zavesti in njenih danosti prva znanstvena pot do rešitve vprašanj, ki jih stavlja naše spoznavanje, da pa je tudi edina pot, po kateri lahko pridemo do globljega, znanstveno filozofskega pogleda na svet in življenje.

Za Descartesom je sicer ostala neizpodbitna osnovna postavka ta, da dvomi, da sploh misli, s čimer mu je obenem podana neizpodbitnost njegove lastne eksistence. Ta bi ostala ohranjena tudi tedaj, ko bi se nekega dne prebudil kakor iz sanj in bi se mu ves svet pogreznil v nič. V nasprotju s tem opozarjata moderna predmetna teorija in fenomenologija na to, da nam daje naša zavest mnogo več kot samo gotovost našega lastnega jaza in zavesti. Saj izgine tudi pri poizkusu skrajnega dvoma očitvidno le vera v stvarnost sveta, ne pa tudi njegova polnost in mnogovrstnost njegovih danosti in zaradi tega je analiza zavestnih vsebin edina pot do bistva sveta in življenja.

Ako se hočemo podrobneje seznaniti s sodobno obliko problema stvarnosti in zavesti, kakor jo srečujemo v moderni filozofiji na tujih in domačih tleh, se moramo seznaniti z dvema diametralno nasprotnima smerema, ki se ob reševanju tega problema že od vsega početka ločita.

Ena smer jemlje za izhodišče dvojnost med zavestjo in stvarnostjo, druga pa to dvojnost že od vsega početka zavrača. Če namreč velja,

ki jo vidim pred seboj, ko pogledam svinčnik. Ta vizualna lisa je po empiristih nekaj »psihičnega« toliko, kolikor je odvisna od pogojev v nas samih, predvsem v našem telesu, a je vendar istočasno tudi element fizikalnega sveta. Saj trdijo, da lahko ves svet razstavim na podobne vizualne, tipne, slušne, prostorne, časovne in druge elemente (n. pr. Mach). Neposredno dane vsebine, kakor bi lahko imenovali te »elemente« empiristov, so po njih »snov«, iz katere je vse sestavljeno. James imenuje to »snov« — »čisto izkustvo«. V svoji znani razpravi, v kateri se vprašuje, ali smemo »zavest« sploh priznati, prihaja zato (kakor že pred njim Mach) do zaključka, da spoznavanje in zavest nista nič svojstvenega poleg nevtralnih elementov, temveč da sta samo določena relacija med temi elementi. Ena skupina elementov postane subjekt in nosilec spoznavanja, druga pa spoznani objekt.

Ne moremo se tukaj podrobneje spuščati v bistvo empirizma, niti v njegovo kritiko. Lahko rečemo le toliko, da se nam njegovi glavni psihološki argumenti ne zdijo dovoljni, da bi mogli na podlagi njih zanikati dvojnost med zavestjo in transcendenco. Empiristi se predvsem opirajo na dejstvo, da obstajajo čutne vsebine »objektivnega« ali projektivnega značaja, n. pr. barvna lisa, ki jo vidim pred seboj, v nasprotju s čutnimi vsebinami »subjektivnega« ali boljje meativnega značaja, ki so n. pr. podlaga moje izjave »toplo mi je«. Vendar ne oziraje se na to posebno problematiko, ki v zvezi z vprašanjem tako imenovanih »immanentnih objektov« še vedno ni zaključena, vsi argumenti, ki jih navajajo empiristi, ne morejo odstraniti nekega drugega zelo važnega psihološkega dejstva, namreč da meri moje doživljanje vedno preko sebe na nekaj drugega. Vprav to dejstvo pa potrjuje izhodišče tiste struje, ki izhaja iz dvojnosti med zavestjo in stvarnostjo.

To drugo strujo bi lahko imenovali s skupnim imenom »transcendentalizem«. Zopet moramo poudariti, da pri izberi tega imena niso odločilni zgodovinski razlogi, temveč zgolj splošna psihološka in spoznavno teoretska usmerjenost glede na problem stvarnosti in zavesti. V to smer bi lahko razen Kanta in Husserla, ki sta res izgradila sistem transcendentalnega idealizma, prištevali zastopnike neokriticizma in novokantovstva. Precej pa se ji približujejo tudi nekateri zastopniki sodobnih fenomenoloških struj, ki so izšli iz Brentana ter njegovih predhodnikov.

Transcendentalizem v nasprotju z empirizmom načelno sicer ne zanika eksistence realnega sveta izven zavesti in izven neposredno danih vsebin, vendar trdi, da vemo o njem samo toliko, kolikor se nam prikazuje in da razen prikazni sploh nikoli ne moremo ničesar drugega spoznati. Naše spoznavanje sveta gre samo do neke meje, ki je dana z zakoni naše zavesti. Realitete nikoli ne moremo popolnoma spoznati in dojeti, vedno ostane še nekaj nespoznavnega, nedojemljivega.³

³ To pojmovanje je klasično formuliral Kant in v svojih osnovah so te misli trajne veljavnosti, ako sploh pristanemo na dvojnost med zavestjo in transcendenco. V najnovejšem času je skušal predvsem Nikolai Hartmann dvigniti njihovo veljavo iznad časovne omejenosti določenega sistema.

Sodobni transcendentalizem se opira na psihološko dejstvo, da naša zavest meri vedno na nekaj, kar je izven nje same. Svoje idejne osnove ima v delu Franza Brentana. Čeprav so hodili njegovi učenci (n. pr. Meinong, Husserl, Marty i. dr.) in učenci teh v marsičem svoja pota, se vendar giblje ves idejni razvoj tega kroga v nekem skupnem okviru, kateremu se polagoma približujejo tudi struje, ki gradijo na Kantovi tradiciji. Omeniti moramo, da so celo sodobni empiristi (n. pr. Russell) čutili potrebo, da zavzamejo stališče do osnovnih Brentanovih in Meinongovih misli o zavesti. Za nas pa je Brentanova struja posebne važnosti zaradi tega, ker je preko Meinonga odločilno vplivala na usmeritev in razvoj sodobne slovenske filozofije. Iz Meinongove predmetne teorije je izšel tudi Fr. Veber, ki je ob problematiki stvarnosti podal nekaj bistveno novih in širših pogledov.

Okvir transcendentalizma je silno širok. Ni to noben sistem, niti ne določena smer. Najbolje bi rekli, da je to posebno izhodišče k problemu stvarnosti in zavesti, ki s stališča dosedanjega razvoja še najbolj ustreza veljavnosti in znanstveni trdnosti. V tem okviru srečujemo najrazličnejše inačice fenomenalizma, ki se ponekod že povsem približujejo pozitivističnemu naziranju, kakor ga srečujemo v strujah empirizma, razen tega pa opazamo predvsem v novejši dobi vedno bolj izrazito stremljenje k neki ontologiji. Zopet vstaja vprašanje, v koliki meri je upravičen poleg odgovora: svet se mi tako in tako prikazuje, tudi odgovor: svet je sam na sebi kot stvarnost takšen ali takšen.

Lahko trdimo, da dobiva to vprašanje vprav dandanes vedno večjo veljavo. Ne oziraje se na njegovo teoretično utemeljenost pa ima v današnjem času še prav posebno težo. Vedno važnejša postaja potreba po spoznanju pravega obraza življenjskih pojavov in vedno večja postaja tudi zahteva po teoretično poglobljenih osnovah, ki naj bi postavile vsaj nekaj trdnih temeljev v kaosu sodobnega relativizma. Morda je teoretična, filozofsko znanstvena oblika tega problema za marsikoga suhoparna in nezanimiva. Važnost vprašanja se s tem nikakor ne zmanjšuje in na noben način ne moremo mimo njega.

V naslednjem se bomo najprej ustavili ob osnovnih mislih Franza Brentana, nato pa bomo na kratko prikazali izhodišče in zadnje konsekvence dveh, v nekem smislu skrajnih rešitev. Ogledali si bomo na eni strani Husserlovo pot do njegovega transcendentalnega idealizma, ki odpira pot spoznavnoteoretskemu relativizmu, na osnovi katerega je vsaka prava ontologija že načelno nemogoča, na drugi strani pa Vebrovo pot do njegove teorije stvarnosti, ki daje teoretične osnove za neko moderno ontologijo. Primerjavo olajša dejstvo, da sta oba izšla iz istega Brentanovega kroga, upajmo pa tudi, da bo vprav prikaz dveh nasprotujočih si naziranj pokazal vso problematiko v najjasnejši luči.

(Dalje.)

Imre Madách | Tragedija človeka

Poslovenila Vilko Novak in Tine Debeljak

Odlomek iz X. prizora. Adam kot zvezdogled Kepler

Lucifer: Hej, mojster, dan hiti in šola čaka,
že zbira se mladina radoznala,
da ujame drobec tvoje učenosti.

Adam: Iz mojega se znanja ne norčuj!
Zardim, če kdo me hvali zavolj njega.

Lucifer: Kaj ne učiš dečakov učenosti?

Adam: Ne, ne učim jih, samo vadim jih
z besedami, ki ne gredó jim v glávo,
ni smisla v njih za to in ono delo.
Neumnež pa strmi in misli: glej ga,
z besedo lepo jim budi duhá,
a vse je mojstrstvo le, ki zakriva
zvijačo v sebi in sleparsko glumo.

Učenec: Poklicati si k sebi dal me, mojster,
da mi utešiš mojo vedoželjnost,
posvetiš globlje mi v stvari globine,
kot pa primerno se ti zdi za druge.
Tu sem in duša mi drhti od želje,
pogledati v delávnico narave,
vse doumeti in užiti vse,
da mogel vladati samozavestno
tako v duhovnem bi ko snovnem svetu.

Adam: Preveč želiš. Ti, le atom sveta,
pa hotel bi objeti vso celoto?
Užitek hotel bi in znanje, vlado?
Če teža ta ti prsi ne potrè
in vse dosegel bi — postal bi Bog!
Manj žéli si — in morda kaj dosežeš!

Učenec: Razjasni, véliki mi mož, vsaj eno
skrivnost spoznanja — s tem že pridobim,
ker čutim, da ničesar ne razumem.

Adam: Tako je. Vidim, da si vreden znanja.
Popeljem te v svetišče najbolj skrito:
poglej vse v bistvo, kakor gledam jaz.
Ne prisluškuje kdo, ki ni poklican?
Resnica ta je strašna, smrtonosna,
če pride dandanašnji med ljudi.
Prišel bo čas — o ko bi bil že tukaj! —,
ko se na ulicah bo govorilo to,
a ljud ne bo tedaj več mladoleten.

Sedaj mi daj rokó, da ne izdaš,
kar boš izvedel. Dobro me poslušaj!

Učenec: Že ves drhtim od želje in strahu.

Adam: Kaj, sinko moj, si preje mi pripomnil?

Učenec: Da v bistvu, mojster, ne razumem nič.

Adam: (pazljivo) Jaz tudi ne in véruj, nihče drug.

Vse modroslovje je le poezija
o tem, o čemer nimamo ni pojma.
Med vsemi vedami je najkrotkejša,
ker sama v sebi se zabava v svetu,
ki spletla si ga je iz vseh strahot.
A še nešteto drugih je družic,
ki z važnim licem rišejo po prahu.
Načrtaš črto: imenuješ — brezno,
svetišče — krog, da skoraj smeh te lomi
ob šaloigri tej, tedaj spoznaš,
kako je vse strahotno resno delo.
Medtem ko se v tesnobi in tresoč se
vse izogiblje znamenj čudnih v prahu,
stoji pa tu in tam globoka past,
da tega, ki prestopi jih, v kri zbode.
In take bedastoče neprestano
nam stopajo na pot in s spoštovanjem,
glej, branijo vzpostavljeno oblast.

Učenec: Razumem te. Kaj večno bo tako?

Adam: Nekoč se bodo vsemu še smejali.
Državnik, ki slovel je v našem času,
in pravovernik, da smo se čudili,
potomstvu bo veljal za komedijanta.
Na mestu njih resnična veličina,
ki bo preprosta in naravna, pride:
kjer jarek je, bo skok dovoljevala,
kjer prostor, puščala bo prosto pot.
Učenje, ki zdaj vodi v blaznost radi
zamótanosti svoje, bo tedaj
umel vsak človek, tudi neučen.

Učenec: To zopet jezik bo vsem razumljiv,
ki so apostoli ga govorili?
Pa če vse drugo je le brkljarija,
ne jemlji, mojster, vere mi v umetnost.
Da nje se naučiš, pravíl je treba.

Adam: Umetnost tudi je najbolj popolna,
če skrije se tako, da je ne vidiš.

Učenec: Naj se ob hladni stvarnosti ustavim?
Saj olepšavanje da delu dušo!

Adam: Res, olepšavanje duha vanj lije,
enakopravno ga stori z naravo,
z njim delo zraste v živo ustvaritev,
brez česar bil bi mrtev stvor ostal.
Ne misli, da naravo prehitevaš,
življenje s tem, da idealiziraš.
Kar vnémar pusti vzorec in pravilo.
Le človek, v komer sila je in Bog,
postal govornik bo, kipar in pesnik;
če ga bolela duša bo, bo jokal,
smehljaj se, če sladkoba ga uspava.
Čeprav bo krčil pot, bo stopal k cilju.
Iz dela potrdila bo pravilo,
zavrla ga, a ne poleta dala
abstrakcija pritlikavemu rodu.

Učenec: Zdaj svèt mi, mojster, daj, kaj naj storim?
Noči sem toliko prebdel ob knjigah —
in zdaj bedaku sem enak postal
in delo vse biló zaman, zaman je...

Adam: Vse šlo ni v nič, ostane ti le to,
da vsa mamila znanosti preziraj.
Kdor ni nevarnosti še zrl v oči,
je bojazljivec, če se ji umika.
Izkušenec pogumno bo odrinil
nasprotja vsa in se ne bo jih bal.
Zdaj vzemi te rumene pergamente,
foliante plésnive, in v ogenj vrzi,
ker nas ovirajo pri lastni hoji
in nam ne dajo misliti z možgani.
Nam hranijo napake dob minulih
in kot predsodke v novi svet nesó.
Na ogenj z njimi! In v svobôdo ven!
Kaj vedno bi učil se, kaj je pesem
in kakšen gozd, ko pa življenje teče
brez radosti med prašnimi zidovi!
Kaj misliš, da predolgo tvojih dni je,
da mučiš s teorijo se do groba?
Oba se posloviva zdaj od šole:
naj tebe vodi rožnata mladost
k praménom sonca, k pesmim, k rádosti,
a mene vodi ti, dvoumja varuh-duh,
v nov svet, ki se izvil bo iz starin,
če znal bo misli vélike ceniti,
besed svobodo dati misli skriti
na kletem prahu zrušenih trhlin!

Milko Ukmar

Nove smeri v raziskovanju slovenskih ljudskih izročil in Lepa Vida

Leta 1898. je Štrekelj nekam zaskrbljeno ugotavljal,¹ da se podrobnejše preiskave o narodni pesmi niso še niti začele. Ravno s svojim delom je hotel olajšati trud filologov in literarnih historikov, katerim je zbiral pripravno tvarino: češ tako jim ne bo treba stikati po vseh kotih. Čeprav si sam ni štel v dolžnost, iskati slovenskim pesmim paralel iz drugih literatur, vendar se ni izogibal tovrstnih pripomb: kjer le more, zvesto beleži (pod črto) razne hrvaške, češke, ruske, italijanske, nemške podobnosti itd.; opozarja tudi na to, kar se mu zdi sumljivo, v novejši dobi »uvoženo« blago, kakor bi rekli danes.

Predlanskim se je izkušen vodnik ponudil, da nas spoštljivo, a kritično popelje k viru najstarejših slovenskih narodnih pesmi. Kdor se le količkaj zanima za slovstvena vprašanja, je gotovo hlastno segel po izsledkih drja Ivana Grafenauerja. Vendar tiči v njegovih razpravah neka vrzel, značilna prav tako za Kelemino² in vse, ki so se posvetili tej ali oni narodoslovni panogi: v primerjavah je prešibko zastopan romanski svet.

Kjer nam germanistika ničesar ali malo pove (n. pr. pri obmorskih motivih itd.), kjer slavistika pravilno prizna svojo nezadostnost,³ naj bi obema priskočila na pomoč romanistika!

Posebej pogledjmo to pot, kako nujno je upoštevanje italijanskih ljudskih izročil za pravo razumevanje in vrednotenje slovenskih.

V dokaz bom nanizal nekoliko sorodnosti iz obeh ljudskih slovstev:

1. Se il Signôr al mande il frut

al mande àncie il pagaùt.

Il Strolc Furlàn pal 1937, Societât filolôgiche furlane, Udin 1936; str. 27. Temu furlanskemu pregovoru odgovarja kraški: »Vsak človek prinese na svet svoj kos kruha« (zakonci naj nikar ne pomišljajo, kako bodo preživljali bodoči rod). Koledar (goriške) Mohorjeve družbe za leto 1938, Trieste 1937; str. 89.

2. V južni Italiji (Taranto) zatikajo pred nevihto nože v zemljo. Lares⁴, I, 2—3, str. 42. Na Krasu (Kopriva) hitijo razkladati po borjaču motike, krampe in podobno, le z ostrino gor! Beneški Slovenci pa »imajo navado zasaditi v tla preobrnjene vile, z zobmi v zrak, misleč, da tako lahko ustavijo neurje«. O na-

¹ Uvod v I. zvezek SNP, str. 21.

² Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva. Z mitološkim uvodom uredil Jakob Kelemina, DSM v Celju, 1930.

³ N. pr. Grafenauer, DiS, L, str. 344: »... romanca o Romarju sv. Jakoba Kompostelskega (je) nedvomno posneta po tujem vzorcu, kakor vse kaže, po romanskem.«

⁴ Lares, organo del Comitato Nazionale per le Tradizioni Popolari, Firenze, a. I, 1930 sgg. Sredi leta 1932 je postal glasilo C. N. I. A. P. v Rimu. Urednik od začetka do danes Paolo Toschi.

vadah in posebnostih Beneških Slovencev. »Luč«, Poljudno znanstveni zbornik VIII, Trst 1932; str. 9.

3. Appunti di medicina popolare (iz province Viterbo). 11°. Elmintiasi: Mettersi attorno al collo una collana d'aglio. Lares, I, 1, str. 50. Tudi na Krasu (Kopriva) so proti glistam obešali otrokom okoli vratu česnik.

4. Amy A. Bernardy se (v oklepaju) sklicuje na italijansko izročilo, da živina enkrat v letu govori (za božič). Lares, II, 1, str. 81. Tudi po Slovenskem govorijo voli na sveti večer. Ponekod na Kresovo: čuje jih, kdor ima nevede pri sebi praprotno seme.

5. V Lokvah blizu Senožec je neki oreh v šentjanževi noči ozelenel, vzcvetel in celo nastavil sad. Univ. prof. dr. Kelemina (Bajke..., št. 115, I) vidi v tem Valvazorjevem poročilu Lesnega duha, kar bi sicer bilo mogoče, a je nedokazano in nepotrjeno. Pojav naj nam razjasni furlanska legenda, po kateri to noč pade na zemljo v obliki rose kri svetega Ivana.

»Nel villaggio di Moruzzo nel Friuli c'è un noce secco, che la notte di S. Giovanni, si veste di foglie e si carica di bacche. È quella rugiada che ha la virtù di farlo improvvisamente germogliare...« ATP⁵, VI, 1887, str. 437.

6. Čudodelna moč šentjanževe rose je prav za prav znana še drugod po Italiji. V Toscani n. pr. si kmetje v njej pred sončnim vzhodom umivajo obraz, češ da se s tem ubranijo očesnih bolezni. ATP, na n. m. Morebiti skriva kaj sorodnega sledeči slovenski običaj: v cerkniškem okraju (Sv. Križ nad Ložem) se romarji na binkoštno jutro hitijo umivati v rosi in zraven ponavljajo: »Binkoštna rosica — blažena rosica — operi me...« (Pov. spomladi 1938. Micka Jerajeva iz Matenje vasi na Pivki, r. 1881.)

7. Dve pripovedki iz Kalabrije.

a) Stric Bazilij, čevljar, šaljivec in pijanček, postreže potujočim apostolom in Gospodu, ki mu v zameno izpolni tri želje. Ko pride ponj smrt, jo pošlje jest smokve in je ne pusti z drevesa. Nato poskuša svojo srečo hudič, a se vrne praznih rok, ker izgubi na kvarte. Slednjič (vragi so ga zapodili iz pekla) jo stričko zagode celo svetemu Petru, ki mora plesati ob zvokih dude, in se prikrade v nebesa. »La leggenda di zio Basilio«, Fr. Perri, Leggende calabresi, Milano, 1929; str. 195—206.

b) Coppiti-Copitello si izvoli figovo drevo, povrhu pa še tak stolček, da ne bo mogel vstati, kdor bi sedel nanj. Ko se je naveličal tega sveta, zaluča skozi nebeška vrata čepico in smukne v raj. »Il diavolo e Coppiti-Copitello«, Gina Algranati, Calabria forte, Trevisini, Milano s. a. (toda med 1926 do 1929); str. 109—112.

Kaj pravi na to slovenski Kurent?

8. Igra Most, ki se v Beli krajini »igra in popeva po kolu« ali »pa že pred kolom« (SNP, št. 5185, 5200 in 5202), je drugod samostojna otroška igrlica: tako na Koroškem in Štajerskem,⁶ kakor Goriškem⁷ in Pivki.⁸ V Italiji imajo isto tako poseben Most (čeprav ni znan pod tem imenom) za odrasle in posebnega za malčke:

⁵ Archivio per lo studio delle tradizioni popolari, diretto de G. Pitre e Salvatore Salomone-Marino, Palermo. V. XXIII; od 1882 do 1904.

⁶ Dodatek k pesmim na belokranjskem kolu, SNP, III, str. 224.

a) Danze popolari romagnuole... monologate: 1° e bale de cant (ballo del canto). Pevovodja (poëta) svojo izvoljenko drži za roke in s tem tvorita most. Zadnji pride skozenj kolovodja. Lares, II, 1, str. 26.

b) Canti e giuochi fanciulleschi, 3. Otroci se razdelijo v dva zbora. (Vprašanja in odgovori so tiskani ločeno od opisa in jih izpustimo.) »Il primo coro è formato da tutti i ragazzi (o ragazze) presenti, disposti uno dietro l'altro e afferrati con ambe le mani alle vesti del precedente. Il secondo coro è formato dai due più grandi, i quali hanno le mani unite e sollevate in alto come per formare un ponte⁹ di passaggio. Cantati i primi versi, il 1° coro passa celermente sotto il ponte piegando in modo la testa sul compagno precedente da non essere afferrato dalle quattro braccia dei due che formano il passaggio. Se l'ultimo è afferrato paga il pegno.« Lares, II, 2, str. 39.

9. Največ slovensko-italijanskih stikov pa bomo zasledili v motivih verskega, nabožnega značaja: od navadnih molitvic do umetniško najbolj prefinjenih legend. Temu se ne smemo čuditi, saj je bil dobršen del slovenskega ozemlja dolga stoletja podvržen laškim cerkvenim vplivom (oglejski patriarhat). [Proti morebitnemu omalovaževanju, ki bi sledilo ugotovitvi neizvirnosti, veljaj Vodnikova¹⁰ beseda ob neki božičnici (SNP, 4794): »Pesem ima miselne vzporednike v latinščini in nemščini, a je v toliki meri samonikla, da sem bil upravičen, upoštevati jo v pričujočem izboru.«]

Kdo se ne spominja večernih molitvic iz svojih otroških let: Bog [Marija] nam je poslal[a] dva [...], šest angelcev,

Dva u znožje, dva u zgauje,
Na usako stran pa jugá! (SNP, št. 6649).

Toda tudi Italijani imajo enako molitvico, ki se nanjo sklicuje Barbi¹¹, ko navaja sledečo francosko:

⁷ Deca raja, 1939. Izdala in založila »Sigma« — Gorizia. G. Rado ne more jamčiti za natančnost zapisa, a pomni, da so se otroci pred svetovno vojno v Gorici še igrali »Ali je kaj trden most?« (str. 34—35).

[Če bi smeli knjižico soditi samo po tem primeru, je 1. za primorsko deco težko umljiva (usoda, hudobci, mostnice itd.) in zato težko prebavljiva; 2. jezikovno površna (s čelom proti čelu, eden par itd.); 3. ilustracije še večajo nejasnost opisov.]

Morda bi bilo včasih bolje prisluhiniti živemu izročilu kot pa umetno kvariti stara ali si izmišljati nova. Dva koraka od Gorice (v Mirnu) zna Tonca Vuk vse krepkejši Most (pov. 30. III. 1940):

I. Je trdn kej ta most?
Se lohko pasà skuos?
II. Če daste t'ra zadn'ra.
I. Ulofte se ra!

In se zaletijo pod mostom.

⁸ Micka Jerajeva mi je (27. III. 1940) igro razložila tako, da se skoraj popolnoma sklada s štajerskim opisom v SNP, št. 5209.

⁹ Podčrtal jaz.

¹⁰ Slovenska religiozna, lirika, izbral in uredil France Vodnik, Ljubljana 1928.

¹¹ Michele Barbi, Poesia popolare italiana, Studi e proposte. Firenze, Sansoni edit. 1939. [Lire 12.]

En entrant dans mon lit,
Quatre bons anges y trouvis,
Deux aux pieds, deux au cavet...

Nato pripominja: »Če se med narodi izmenjavajo celo take malenkosti, bo vsakdo razumel, da se to dogaja v veliko občutnejši meri z obče zanimivimi pripovedmi in pri pesmih in snoveh, ki kljubujejo stoletjem.«¹²

10. Legenda »Jezus brez žlahte«¹³ je dobro znana med Italijani. Toschi¹⁴ se ob njej spominja srednjeveških uprizoritev Kristusovega trpljenja. (Per rendersi conto di questo fantastico sviluppo dato dal popolo al racconto evangelico, bisogna pensare alle rappresentazioni drammatiche medioevali della passione, vedere queste scene in una rappresentazione sacra quale poteva attuarsi durante il medioevo in uno dei nostri paesi dell'Italia centrale.)

11. Legenda o svetem Juriju, ki reši Marjetico, je pri Slovencih in Lahih različna, zlasti ker je pri slednjih veliko bolj pesniška. Slovenska (SNP, št. 626—629) podaja samo suho zgodbo, opis. (Izjema: belokranjska št. 629.) Po rešitvi dekle privede ukročenega zmaja na vrh v mesto. Italijanske (P. p. rel., str. 156—158) variante so zelo junaške.

12. Legenda o svetniku, ki ubije očeta in mater (gl. Kelemina, št. 205, Stare žalostne, str. 174), je bila v srednjem veku razširjena in priljubljena. Pojavi se tudi v Jacopovi »Zlati legendi«.¹⁵ Ime junaka pri tako nenavadni vsebini ne igra nobene vloge, zato nastopajo izmenoma sv. Matija, sv. Lukež, na Laškem pa San Giuliano ali Sant'Ursio. P. P. rel., str. 54 in 113—115; Lares, IX, 3, str. 175—181. Na filozofski fakulteti v Rimu, kjer pod vodstvom prof. Toschija že osem let uspeva narodoslovna stolica, je bila nedavno podeljena doktorska čast (Dott. Laura Roveda) za disertacijo: »La leggenda di S. Giuliano lo spedaliere.«

13. Toschi (n. d., VII. poglavje) je prvi med Italijani skušal vsebinsko opredeliti vse brezštevne pesmi o Gospodovem trpljenju. Na str. 88—92 govori o skupini, ki nas posebej zanima — »Il sogno di Maria« —, in objavlja tri variante: prva je furlanska, druga iz srednje Italije, tretja (str. 91) pa je častitljiv zapis iz leta 1281:

Madona santa Maria in Biliemme si stava,
In del so bianco lecto dormiva et pensava...

¹² Barbi, n. d., str. 138—139: Ognuno capisce che se gli scambi fra nazioni avvengono sino per queste minuzie, in misura assai più notevole devono avvenire per storie e leggende d'interesse generale e per canti e temi di canto che sopravvivono ai secoli.

¹³ Naslov je neprimeren in neznačilen. SNP, št. 6417—6430. Slovenska religiozna lirika, str. 65.

¹⁴ La poesia popolare religiosa in Italia (P. p. rel.), Paolo Toschi, Firenze L. S. Olschki, 1935; str. 149 in 150.

¹⁵ »De sancto iuliano... el quale ignorātemēte occise el patre la matre.« Legendario de sancti composto per... Jacobo de voragine. V it. prevedel Nicolao de Manerbi, Venetia 1484; f. 40 r. ab. Inkunabel v padovanski univerzitetni knjižnici, zaznamovan: Sec. XV°. 426.

Ta najmanj sedem stoletij stara pesem še danes živi v Benečiji:

I. Mamca božà je v betlehenski gori spala...

(Prosnid. Neobjavljena. Iz moje zbirke.)

II. Sveta Marija jeruzalemska spala...

(R. Steccati, Rivista di lett. slave, 1932, str. 310.)

Tudi Vipavci jo poznajo:

III. Marija je blizu jeruzalemskega mesta zaspala...

(Skrilje. Neobjavljena. Zap. Vinko Črnigoj.)

Na Marijine sanje sploh pogostoma naletimo v primorskem svetem zlatem očenašu in v raznih nabožnih pesmih. Štrekljevi št. 439 in 440 (»Marija sanja o Jezusovem trpljenju«) očitno spadata med zagovore. Prisotnost tega cikla na slovenskih tleh pa v polni meri potrjuje Toschijevo domnevo, da je »Passione III« plod severne Italije.

14. Nekatere izmed najstarejših slovensko-italijanskih legend se ujemajo celo v izpeljavi, v tehničnem in formalnem postopanju. Poglejmo n. pr. uvodni del, čigar namen je privleči pozornost poslušalcev in jih seznaniti z opevano osebnostjo:

a) Komaj se dete [Matija-Lukež, dete v »Bajkah...« št. 114] rodi, mu roje-nice »umerijo« žalostno bodočnost. Giulian che l'era un piccolo bambino, — ma le fate l'avevano 'nfatato (lez. marchigiana).

b) Otrok [Anton, Uršula¹⁶] gre v šolo, kjer čudovito napreduje (tovarišem v zgled ali zavist) in se v enem dnevu več nauči [Bajke, št. 114] »nego drugi v enem letu«. L'imparéva piò ló [Giuliano, Fabian-Alessio, Antonio, Barbara] int un dè — che non faséva ietar in trenta dè (lez. romagnola).

c) Mati se milo joče, ko reže kruh nesrečnemu otroku [Matija-Lukež, desetnica]. Quanno che [Antonio, Giuliano] annava a casa per magnane — e mamma sua a piagne e suspirane (lez. umbra).

č) Na sinovo vprašanje, zakaj, mati odgovori:

I.

SNP, št. 415:

Saj s', Anton, v pekel prodan,
Preden s' se na svet rodív.

RTP,¹⁷ I, 1893/94, str. 718:

An t'er nà, gnanca crià
Che al demonio t'o dovì dà.

II.

Stare žalostne, str. 174:

Kaj se ne bom jokala,
k' boš mene 'n pa očeta vbov.

P. p. rel., str. 54:

tu' padre e tu' madre devi ammazzare.

¹⁶ SNP, št. 645, vv. 11—12:

Ne še več mela kak sedem let,
Pa je znala že šteti droben list.

¹⁷ Rivista delle tradizioni popolari italiane, diretto da Angelo de Gubernatis, Roma. Anni I e II (1893—95).

d) II. Sin se zgrozi:

Stare žalostne, str. 175
Raj grem u križem svet,
koker b' storu tak naglaven greh...

Lares, IX, 3, str. 179
Madrêna meia, quest a ne vói fê:
andaró tott é mond a caminê.

e) Za popotnico [Anton, Matija — Lukež, desetnica] si še pripravi »belo brošnjo«, culico, »palco romarsko«, nakar odide. S. Giuliano:

E piglia 'l su bordone e la scarsella
e se n' andette via di terra in terra...

(Lez. toscana; P. p. rel., str. 60.)

15. Lucifer bi rad še enkrat videl Devico Marijo (SNP, št. 401), zato naroča svojim hlapcem:

Vzamite dvě žaręči ostervi,
podprite moje žaręče obervi...

Prizor poznamo iz Milčinskega (Tolovaj Mataj), a tudi v italijanskem ljudskem peklu je Lucifer radoveden: hudiči mu morajo privzdigniti obrvi, ker želi po vsej sili spoznati svetega Antona opata.¹⁸

16. Drugi del izročila o ubijalcu očeta in matere je v slovenščini že razpadel v prozo, medtem ko se je na Laškem ohranil v vezani besedi. Vendar je pokora enaka v obeh slučajih: Matija: Zidaj rimski most, — da boš greha prost! S. Zulian (Lares, IX, 8, str. 180):

... é ponte di Rémein da fé fê
a vdé s' a scanzlê ste grand pichê.

Sledi do potankosti enak konec.

Vsakdo je prost in si dosedanje zglede lahko razlaga po mili volji. Če namreč kaj navajam, se s tem še ne izrekam za neposredne vzročne zveze. Melius abundare...

Toda skrben pretres v tej smeri bi mogel razjasniti prenekatero temno stran slovenske folklore. Iz točk 9.—16. n. pr. ne bo težko izluščiti, da gre za skupino, ki nosi pečat istega mišljenja, ki je odsev istega duha in izraz istega umetniškega hotenja. Motivi (14.—16.) svobodno krožijo, ne da bi ob prehodu iz jezika v jezik izgubili svojo prvotno sočnost in moč; narodni pevec jih uporablja popolnoma neprisiljno, kjer se mu le nudi priložnost.

Na vprašanje kdaj, kako in kod so se ti prehodi vršili, ozrimo se proti zahodu, kjer mirno prihajata v dotiko slovenski in furlanski kmet.¹⁹ Na tamkajšnji jezikovni meji ni v skoraj poldrugem tisočletju od naselitve do danes niti za hip prenehalo medsebojno izmenjavanje duhovnih dobrin: besednega zaklada; bajnih, pravljicnih, baladnih, pripovednih snovi; muzikaličnih posebnosti, napevov;²⁰ itd.

¹⁸ Kaj več o legendi glej v ATP, XV, str. 85—92; RTP na n. kr.; P. p. rel. str. 107 sl.

¹⁹ Trst in istrska mesta ob obali pri tem pridejo veliko manj v poštev. Prvič po krivdi socialnih razlik in prirojene meščanske objestnosti, ki nerodnega okoličana prezira. Drugič pa moramo pomisliti, da vse do konca 18. stoletja mesta niso privlačevala in je zaledje živelo skoraj čisto zase.

²⁰ Gl. Slovenske narodne pesmi iz Benečije. Nabral in priredil Rihard Orel. Glasbena Matica v Ljubljani, 1921.

Če je drugod²¹ mogoče slediti delu »dvojezične inteligence«, so tu nasprotno zelo primerna tla za osvetlitev dvojezičnosti med preprostimi, neukimi vaščani. Znanstveno sila privlačno vprašanje: mimogrede se ga je dotaknila Renata Steccati,²² ki je opazila, da že v prvih slovenskih vaseh redkokdaj in slabo govorijo italijanščino (učijo se je v šoli). Isto trdi tudi o furlanščini, ki jo pa lahko čuješ precej v notranjosti;²³ v Brezju pod Stolom (občina Tajpana) mi je Čušina Marija (hšt. 11, po domače »pr Muzonah«, zdaj stara 52 let) narekovala furlansko molitvico: »Santa Maria Madelene...« (17 verzov v zaporednih rimah). Naučila da jo je že pred svetovno vojno neka »Rozeana« (Rezijanka), ki je prodajala »pládene« (suho robo).

Dovolj, da ne zaidemo. Žetev je velika, a delavcev malo. Po svetu ustanavljajo redne stolice (Finci, majhen narod, so med prvimi); izdajajo velika akademska dela (bolgarski »Sbornik za narodni umotvorenija i narodopis«); prirejajo mednarodne ali narodne kongrese ljudskih izročil in običajev; imajo posebne organizacije za nabiranje blaga in pospeševanje študij (Italijanski Narodni Odbor za Ljudske Umetnosti = CNIAP) in primerna strokovna glasila, kjer je dana možnost razmaha in poglobitve obenem.

Zlasti na Slovenskem, kjer vlada občutno pomanjkanje srednjeveške umetne literature, bi morali posvečati več zanimanja za taka vprašanja. Dozdevna praznina pred 16. stoletjem bo premagana šele, ko pridemo do »obširnega, dovršenega slovstvenega komentarja vsaki pesmi, pravljici, pripovedi, vraži«. Če bi to Štrekljevo željo čimprej uresničili, bi sebi in sosedom koristili nič koliko.

Dostavek o Lepi Vidi

Ker se motiv te balade... nikjer drugod ne najde, ne v slovanski, ne v romanski ali germanski narodni poeziji, je »Lepa Vida« po vsej verjetnosti zrasla iz samega slovenskega življenja in trpljenja v ... dobi od 9. do 11. stoletja.« DiS, 1937/38, str. 338.

Kakor sem drju Grafenauerju hvaležen za te besede, ki so me podžgale in spravile »na lov«, jim vendarle ne pritrjujem.

Obširneje o Lepi Vidi upam spregovoriti kdaj posebe, za sedaj samo bibliografsko obveščam, da se motiv te balade (kolikor mi je danes znano) najde še v italijanski in albanski narodni poeziji:

1. »Raa anii câ messi dêtit.«²⁴ 48 verzov; albanska, poleg nje italijanski prevod. Rapsodie d'un poema albanese raccolte nelle colonie del Napoletano

²¹ Prim. Glonarjev uvod v IV. zvezek SNP, str. *61—*63.

²² a. R. St.: Sulla poesia popolare in Friuli, v *Ce fastu?* 1932, št. 9—10, str. 228—230. Udine, S, FF.

b. R. St.: Canti popolari sloveni in Friuli, *Rivista di letterature slave*, Roma, 1932, V—VI, str. 307—325.

c. Za poročilo, izvleček in deloma prevod obeh člančičev je poskrbel Ivo Dren: »Še nekaj beneškoslovenskih narodnih pesmi.« Luč. Poljudno znanstveni zbornik. IX, Trieste 1933. »Goriška Matica«.

²³ Prosnid, avgusta 1938: s Furlani, ki prinašajo sem gor zgodnje sadje z ravnine, so živahno čebrnjale in se pričkale ženske. Na rečem, da je bila klasična furlanščina, a razumeli so se izvrstno, in to je glavno.

²⁴ Začetna vrstica, ker po navadi ni naslova.

tradotte da Girolamo de Rada e per cura di lui e di Niccolò Jeno de' Coronei ordinate e messe in luce. Firenze, tip. Bencini, 1866; str. 87—88. [Knjigo je težko najti: en izvod ima beneška »Marciana«; Misc. T. 5099.]

2. »O donna Candia.« 44 etc. verzov; italijanska v narečju iz Kalabrije. Rapsodie..., str. 88, kot opomba k prejšnji. [Ponatisnjena lani v že omenjeni Barbijevi knjižici: Poesia popolare italiana; str. 91—92.]

3. »La figghia di lu re 'mprincipi.« Prvih 51 verzov, ostali spadajo drugam; italijanska iz Sicilije. Nuove effemeridi siciliane. Seconda serie. Vol. I. Palermo 1874; str. 529—530.

Čez tri leta jo je Liebrecht pripravil za Zeitschrift für deutsche Philologie, IX, 53. Z nemškim prevodom ob strani (Ein sicilisches Volkslied) je doživela še en ponatis v knjigi: Zur Volkskunde, Alte und neue Aufsätze von Felix Liebrecht, Heilbronn [Druck von Breitkopf & Härtel in Leipzig] 1879; str. 222—238.²⁵

4. »La figghia di lu gran Principi.« Prvih 66 verzov; italijanska iz Sicilije, zelo podobna prejšnji. Leggende popolari siciliane in poestia raccolte ed annotate da Salvatore Salomone — Marino. Palermo, L. P. Lauriel, 1880; str. 167 do 168.

5. »Porto porto te Cotroni.« 60 vv.; albanska. La Calabria. Rivista di letteratura popolare, a. II. Monteleone, 15 Gennaio 1890. N° 5°; str. 38 (ital. prevod str. 39).

6. »Adduni siti, giuvini?« 10 vv.; odlomek iz Kalabrije. G. Algranati — Calabria forte, str. 54. [Ponatisnjena v »Poesia pop. it.« str. 93.]

7. »Arrivò una volta una nave...« V italijanski prozi. Zapisal jo je prof. Vincenzo Russo v Siciliji. Pallante, Studi di filologia e folklore, Fasc. I. (Scibilia Nobili e la raccolta dei canti popolari.) Torino, Chiantore, 1929; str. 32.

Slovenski baladni skupini »Lepa Vida« (kočevska »Die schöne Mare«) se približujejo št. 1, št. 6 in najbolj št. 2. Pri tej svoji trditvi se opiram zlasti na varianto, ki jo je zapisal dr. Anton Breznik v Ihanu (ČZN, XX, 1925, str. 93; DiS, 1937/38, str. 233—234).

Menim, da bo treba Vido poslej iskati v družbi njenih južnih sester, po imenu: Donna Cannfura, Donna Candia, Zogna Riin, Ta bucurana = La bella, Scibilia Nobili. Balada o ugrabljeni materi potemtakem ni zrasla »iz samega slovenskega življenja in trpljenja«, niti ni omejena izključno na jadransko ali jonsko ali tirensko morje, ampak je vobče sredozemska.

²⁵ Do teh dveh nemških ponatisov nisem mogel priti. Omenja ju Gius. Pitre — Bibliografia delle tradizioni popolari d'Italia, Torino-Palermo, C. Clausen, 1894 — pod št. 568. G. Karel Bačer, ki se mu iskreno zahvaljujem, mi sporoča, da se nahaja v Ljubljani »Zeitschrift« v germanističnem seminarju, »Zur Volkskunde« pa v slavističnem.

Karel Rakovec | Dva soneta

Ogledalu

Lákotno vpijaš polni blesk predmetov,
o ogledalo, gostoljubna stena,
gugalnica slik živih, brv steklena,
eksotična dežela amuletov.

Rož tihožitje, smeh, idila s kmetov,
južnjaške kretnje — vedna izpremena.
Enako občutljiva si antena
vsem vdanim: od ploskačev do poetov.

Izbrancem in izgnancem se vablivo
ebenovinasti okvir odpira,
da vseješ jih ljubeče v svojo njivo

in da še isti hip vzcveto iz tebe.
Tako še mene je prignala vera —
iskal zaman v očeh sem tvojih sebe.

Primicovi Julji

Povej, zakaj zaman, lokava luna,
Rotimo te: „Pokaži nam obraz!“
In k nam s hrbtóm obrnjena ves čas
Molčiš negibno kakor nema nuna.

Izzivaš vzdihe slavčkovega kljuna,
Cediš cinizma se, ki ni ti v kras.
O, če se ne premisli tvoj kompás,
Več ne poljubi te prezrta struna!

Iskreno sem te nekdam ljubil, Julja,
Junaško sem naskakoval tvoj grad.
Uštel sem se. Neujetna kot jegulja

Ljubezni lovcu si ušla spred óči.
Jasminov cvet zalučal bom v prepad,
Iz njega bom začul odjek: „Ne joči!“

France Bevk | Otrok

Prav tiste dni je bil Poženel nenadoma odpuščen iz službe. Stina neposrednega vzroka nikoli ni izvedela, posrednega pa je zaslutila. Ernest, Majerjev drugorojenec, lepi plavolasec s strmim čelom in hotnimi ustnicami, se je bil zagledal v njeno mladost. Sprva je pred ljudmi skrival svoje čustvo, a njo je zasipal s pismi in cveticami. Bala se ga je; ob misli na Albina ga je celo mrzila. A preveč je bila ženska, da bi ji ne bilo tudi laskalo. Ljubil jo je, za to edino spoznanje mu je rada vse odpustila. Ubogi fant! Vzbudilo se ji je sočutje, ki si ga je očitala, nekatero noč ni zaspala do jutra. Albin je bil takrat v drugem mestu in v drugi deželi, napisala mu je dolgo pismo, ničesar mu ni zamolčala. Ni prejela odgovora. Morda je bila že razdvojena in se je izdala, ne da bi se tega zavedala. Ljubeče srce bere tudi med vrsticami. Ta molk jo je razočaral in užalil. Brez notranje opore, preganjana kot ptica, se je slednjič vdala. Ni se vpraševala, ali so jo zamamili obeti, ali je imela Ernesta vsaj malo rada. In če bi se vprašala, bi si na to najbrž ne znala odgovoriti.

Na dni, ki so sledili, je zmeraj mislila z mešanimi občutki... Majerjevi so se uprli Ernestovi ženitvi. Stara trgovska rodbina, ponosna na svojo preteklost in na denar, na dobre zveze in plemenite sorodnike, na ves prazni videz, ki je dajal nekaj bleska njihovi duševni ničevosti. Blagajničarka, ta kmečka Venera, prazno ničè, naj postane njihova snaha? Vrgli so ji zadnjo plačo z odpravnino in ji pokazali vrata.

Da se ni izvršilo na ponižujoč, žaljiv način, bi bila tega vesela. Ni marala biti priča bojev, ki jih je Ernest izbojeval z vso doslednostjo in strastjo. Izplačali so mu delež in ga izobčili iz družine. K poroki ni bilo nikogar razen stare, slaboumne tete, ki je kmalu potem umrla. Ernest se je kazal vedrega, vendar ga je prezir domačih skelel. »Brat se mi bo še odkrival,« je govoril Stini. Odprl je bil trgovino v drugem delu mesta. Moj Bog, kaj je bilo tedaj to nji! Bila je srečna. Vsaj utvarjala si je, da je srečna.

Meseci brezskrbnosti, ko se je Stini zdelo, da doživlja čarobno pravljico. Za moža se ni bala, bala se je zase, kakor da ji na dnu duše v zasedi tiči prevara. Tega nezaupanja vase je bila rešena šele, ko je dobila otroka. Bila je tako zaverovana vanj, da je bila gluha in slepa za vso okolico. Ni opazila moževe spremembe, ne njegovih zaskrbljenih pogledov. Ni izvedela iz njegovih ust, da je pred polomom, ker je prej umrl. Avtomobilska nesreča! In se tudi nikoli ni hotela vpraševati, ali je bila res nesreča ali le skrbno maskirani samomor, kakor so domnevali. Poklicali so jo v bolnišnico, tedaj je bil že v nezavesti. Okrvavljen, ves

v obvezah je ležal na belih rjuhah. Pod svojo drhtečo roko je čutila, kdaj mu je nehalo utripati srce.

Pol nora od žalosti in obupa bi bila takrat najrajši sama. A morala je sprejemati ljudi in poslušati stokrat obrabljene besede tolažbe. Ernestova smrt je tudi Majerjeve globoko pretresla; kazalo je, da jim je ublažila strasti. Prihajali so in vtikali nos v vsak kotiček »templja«, v katerega prej niso imeli dostopa.

Stina ni prav zaupala njihovemu sočutju. Hoteli so poravnati stroške za pogreb, a ona je to odklonila. Ne, hvala! Tudi nagrobni spomenik mu postavi ona. Tega ni delala iz ošabnosti ali maščevalnosti, ampak po notranjem občutku. Da bi rajni mogel spregovoriti, ne bi odločil drugače. Stini je bilo, kakor da je njegov duh še vedno v sobah in pazi na vsako njeno dejanje.

Majerjevi so bili s tem zadeti v srčiko ponosa. Da niso bili prav tedaj pogledi vseh obrnjeni nanje, bi bili »vlačugo«, kakor so jo nekoč imenovali, prepustili svoji usodi. A nosila je njihovo ime, Pavlek je bil kri njihove krvi. Niso ji pozabili, da se je drznila vriniti v njihovo družino, zdaj jim je življenje porinilo orožje v roke. Bilo jim je v nemalo uteho, da se je po moževi smrti znašla malone na cesti...

Mesec dni po dražbi jo je obiskala stara Majerica, gospa Klara. Sedela je nepremična kot soha in jo je gledala z mrzlim pogledom. Kaj jo je prignalo? Stina ničesar ni mogla brati v njenih očeh. Govorili sta vsakdanjosti. Gospa Klara je spretno vrgla mreže, da Stina ni vedela, kdaj se je ujela. Prostodušno je priznala, da ji je ostalo le pohištvo, nekaj nakita in vsota, ki jo je bil Ernest na njeno ime naložil v banki.

Starki se je rahel blesk vžgal v očeh.

»Kaj pa misliš z otrokom?« je vprašala. »Ali imaš kake načrte?«

O, da, Stina je imela načrte. Pavelček je nadarjen, dala ga bo v šole. Morda postane zdravnik ali inženir, kar si bo izbral.

Gospa Klara je pokazala svojo veliko karto. Premaknila se je na stolu, si z robcem obrisala tenke ustnice, a sive oči je prodirno uprla v snaho.

»Sklenili smo,« je začela malce negotovo, zadržano, »da daj sina v kak zavod. Plačevali bomo zanj, dokler ne dovrši učenja.«

Stina se je še pozneje z mrščavico spominjala tega trenutka. Sedela je, strmela, mislila, da morda ni prav razumela, a je slednjič vendar do dna doumela.

»Ne pristanem,« je rekla, a zaradi razburjenja skozi stisnjene ustnice in s tako tihim glasom, da je gospa Klara ni dobro razumela.

»Kaj?«

Stina je ponovila tako glasno in razločno, s tako odločnostjo, da je bil odgovor podoben kriku. Gospa Klara se je dvignila in stala nekaj

trenutkov kot živa grožnja. Takega odgovora niti najmanj ni pričakovala. Vedela je sicer, da bo snaho ločitev od otroka bolela, to so tudi hoteli, a je verjela, da bo sprejela ponudbo s stisnjenimi zobmi.

»Torej odklanjaš našo pomoč?«

»Da,« je rekla Stina, ki se je tudi dvignila in hladno, skoraj s sovražnim prezirom gledala taščo. »Pod takimi pogoji odklanjam.«

»Poznam odlične družine, ki svoje otroke vzgajajo v zavodih.«

»Vsak stori, kar hoče. Toda jaz se nočem ločiti od otroka.«

Trenutki tesnega molka, ko je bilo skoraj slišati bitje srca in utripanje žile v sencih. Gospa Klara je hotela zagroziti, da ji vzamejo otroka, a se je zevedela jalovosti takih besed in jih je zamolčala. Poraz jo je potrl, tresla se je od užaljenosti in jeze, odšla je naglo, brez pozdrava.

Stina je dolgo nepremično gledala za njo. Otroka bi radi iztrgali njeni vzgoji in njenemu vplivu. Moj Bog! Kakšen smisel naj ima še njeno življenje brez njega? Stokrat ne! Bo že sama brez njih — bo že! A če je natančno preračunala, je bilo njenega denarja komaj za dve leti. In potem? Ali bo padla pred Majerjevimi na kolena?

Od misli se ji je zavrtelo v glavi, solze so se ji udrle po licih. To je bila dotlej njena največja in najtežja preizkušnja. Pomirila se je, tedaj je lahko trezno razmišljala. Obšel jo je brezmejen pogum in vera vase. Ali se ne more sama preživljati? Ali se ne more?

Ura še ni bila sedma, ko je Pavlek že stal pred trgovino. Oblekel si je bil boljšo obleko, ki mu je malce preohlapno padala preko ramen. Stojte pred izložbo je čakal mater in brez misli opazoval predmete za veliko šipo. Tedaj mu je neka roka rahlo legla na ramo. Bila je Stina. Ozrl se je; od toplote njenega pogleda mu je vztrepetalo srce.

»Že?«

»Da. Pol ure sem si izprosila.«

Odšla sta po ulicah in se ustavila pred veliko knjigarno. Mati je pokazala knjigo s pisanimi platnicami, ki je ležala v izložbi. Pavlek je široko razprl oči. Tista? Deček s tropsko čelado sredi pragozda in divjih zveri. »Tako draga?« je rekla Stina, ko je knjigo čez nekaj minut držala v rokah. In vendar jo je kupila. Tudi zase je kupila cenen roman. Zdelo se je, da bi ta večer najrajši razdala še samo sebe.

Zapirali so trgovine, ljudje so se pretakali po ulicah. Sonce je pravkar zahajalo. Nad obzorjem so ležali rdečkasti oblaki, kakor da so obliti s krvjo. Pavlek je tiščal zavitek pod pazduho, z materjo sta srečavala znance. Stina se je iznenada ozrla — kdo jo je pozdravil? Tega se je zavedela šele, ko je bil že mimo. Bila je razmišljena, le z muko se je trgala iz nemira. Ljudje so se ji zazdeli neznani, kakor da je zašla v

tuje mesto. Kaj ji pravi Pavlek? Odgovarjala mu je iz navade. Kaj? To se je komaj dotikalo njene zavesti.

O, da, da! Tiho je vzdihnila v svoji notranjosti. Opoldne, ko je lovila svojo senco in obujala preteklost, se je komaj zavedela, kdaj je dospela v trgovino. Tako raztresena še ni bila kot tiste ure do večera... Misel, da se bo lahko sama preživljala, je bila pogrešen račun. Preveč se je bila odvadila uboštva, tudi ni hotela, da bi Pavlek trpel pomanjkanje. Vsota v banki se je naglo krčila, ob misli na to jo je vselej leden hlad obšel po hrbtu. Kaj potem? Preselila se je bila koj po moževi smrti, zdaj se je preselila drugič. Zdrknila je za dve stopnji nižje, skrčila izdatke do skrajnosti. Ali se ji bo posrečilo, da se s sinovo pomočjo zopet dvigne na prejšnjo družabno raven? V urah največje malosrčnosti ga je že videvala v duhu, kako hodi z njo v isto trgovino. On trgovski vajenec, a ona blagajničarka...

Stresnila je z glavo in pretrgala misli. Mati in sin sta molče stopala drug poleg drugega v nastajajoči večer. Stina se je komaj zavedela, kdaj sta stopila iz mesta. Dolga ulica z mladimi drevesi in vilami ob straneh. S praznega stavbišča na levici se je razlegala godba, skozi veje je prodirala svetloba pisanih luči. Stojnice, na katerih so prodajali slaščice, strelišče, zverinjak, kjer se je na pisani ograji spakovala opica. Sredi prostora je stal vrtiljak, ves v zrcalih in v pozlatu, s svetlimi kočijami in konji, ki so se v teku nalahno dvigali in zopet padali, galopirali v začaranem krogu.

Ah! Pavlek je strmel oglušen od godbe in popevk, oslepljen od pisanih luči. Mati mu je kupila paličico sladkorja. Vprašala ga je, če bi rad videl živali. Zdelo se je, da bi mu nobene želje ne odrekla.

Ne, ta večer ga zveri niso zanimale, a rad bi se vozil na vrtiljaku. Ves trd je sedel na lesenem belcu in krčevito tiščal uzdo. Hi! Šlo je naglo, zmeraj hitreje, mimo so bežale luči, ljudje, godba in popevke, ki so vrele iz velikega zvočnika. Krasno! Bil je že večkrat na vrtiljaku, vendar ni še nikoli občutil tako žive radosti kot tistega dne. To ni bila resničnost, bila je pravljica. Zdelo se mu je, da se ne vrti v krogu, ampak dirja po beli cesti v bajen grad... Kje je mati? Napenjal je oči, da bi jo ujel med mnogimi obrazi. Tam je! In že je bila mimo... Tam je! Nasmehnila se mu je in mu pomahala z roko, kakor da se poslavlja od njega, ki odhaja nekam daleč, tja za zarjo... Stopil je na tla in se omotičen opotekel, mati ga je ujela za roko.

»Zdaj pa k večerji,« je rekla.

Trgovine so bile že zaprte, ulice prazne, užigale so se prve luči. S tramvajem sta se odpeljala na drugi konec mesta. Zavila sta na vrt neke restavracije. Pod mladimi, košatimi kostanji so stale belo pogrnjene mize, pod zelenimi vejami so se svetile žarnice. Na pogled, kakor

da sta stopila v bajko. Pavleku je bilo nerodno med tolikimi ljudmi. Hodil je, kakor da se mu noge do gležnjev vdirajo v belem pesku.

Gospa Stina je poiskala prazno mizo, nekemu odzdravila in sedla. Pavlek se je naglo ozrl. Ne, saj ni bil Poženel. Debel gospod, najbrž kak trgovec, ki se je dolgočasil ob čaši piva... Čudovito! Ko je z materjo sedel za belo pogrnjeno mizo, se je čutil odraslega. Ali bo znal jesti? Menda je znal, zakaj mati mu ves čas ni naredila opazke.

Pogledoval jo je od strani — bila je čudovita, še nikoli taka, vedro se smehljajoča. Ostra guba na čelu, ki jo je kazila vso pot, se je izravnala. Dovolila mu je, da je kdaj pa kdaj srebnil iz njenega vrčka piva. Čutil je, da je ta večerja majhna daritev njemu v čast.

Zagledal se je v mačico, ki je po vrtu oprezovala za ostanki. Počlenila je k deblu kostanja in mežikala vanj v svoji mehki krasoti. Pavlek jo je videl le napol, tudi mater je le napol poslušal, notranje oko mu je zastrmelo v rahlo zabrisani otroški spomin... Pred očetovo smrtjo so stanovali v neki vili — da, bilo je prav tam nekje v bližini. Ni bild prvič, da sedi na tistem vrtu. A takrat je bil še majhen, mati ga je ves čas držala na kolenih. Samo tega se je še spominjal in mačke, ki je bila skočila na stolico in položila tačice na mizo. Oče je zgrabil žival in mu jo hotel dati v naročje. Ne, ne! Bal se je je, a obenem ga je s strastjo mikalo, da bi jo pobožal po svetli dlaki... Ta spomin se ga je dotaknil kot mehka roka, ki se je iztegnila iz daljave.

»Mati, ali se spominjate one mačke?« je nenadoma vprašal.

Gospa Stina je umolknila in ga začudena pogledala. Opazila je bila, da mu je pogled odsoten, a šele tedaj se je zavedela, da je ne posluša. Bila je rahlo užaljena.

»Kako, da si se zdaj spomnil na mačko?«

»Tako,« je zajeceljal pred njenim pogledom in v zadregi skomizgnil z rameni. »Tam ga vidim... Takrat sem bil še zelo majhen, ne?«

»Da, takrat si bil še zelo majhen,« je Stina dejala zateglo.

In potem je molčala, kakor da se ji je ob neki misli zadržnilo grlo in ji vzelo glas. Pomračena, trpko zamišljena je zastrmela v prazno čašo. Pavlek je bil zavzet sam nad seboj. Čutil se je nesrečnega, kakor da je nehote razbil nekaj dragocenega. Materina radost je bila kot tanka pajčevina, ki jo je pretrgal že prvi, najrahljši dih. Kako naj to popravi?

»Poglejte, kaj sem našel!«

Stina se je trudno nasmehnila.

»Na vrtu... Danes dopoldne...«

Ogledovala je novec, vendar je kazalo, da je ne zanima. Našla je le oporo za druge misli. Poslušala ga je, ki ji je v gostih besedah razlagal svojo najdbo. Tako, tako? Ostra črta se ji je znova zarisala v čelo.

(Dalje.)

Književnost

A. V. Isačenko, Slovenski verz. Akademsko biblioteka. Akademsko založba. Ljubljana 1939. 104, 8°.

Metrična vprašanja pri Slovencih niso priljubljena. Majhen je seznam slovenskega metričnega slovstva na str. 103., ki mu dodajmo še F. Omerza, *Stihoslovje I*, Celje 1915 in A. Žigon, *Amor ch' al cor gentil ratto s' apprende*, Slovan 1917 ter posamezne odstavke v Prešeren II Kidrič, Ljubljana 1938 in nazadnje T. Orel, *Ritem pri Prešernu*, Slovenski jezik 3 (1940) 156—167. Novo delo o slovenskem verzu je napisal Rus, ki je videl »podobnosti med zgradbo slovenskega in ruskega verza, med katerimi je pa vendarle dosti razlik« (5). Uporabil je metodo fonološke šole, ki ji gre za vprašanje, »kakšne funkcije imajo forme, v kakšnih formah se funkcije izrazijo«, A. W. de Groot, *Der Rhythmus*, *Neophilologus* 17 (1932) 81. V metriki je torej treba raziskati forme, ki so nosilke metričnih pojavov, ali pa takrat, kadar so nam te forme skrite, iz našega metričnega doživetja ob nekaterih metričnih pojavi sklepati na osnovne forme — z drugimi besedami: iz funkcij poiskati njihove premenljive vzroke. Zato seveda staro meroslovje, ki v smislu Aristotelove filozofske Poetike umetnost oblikovno vrednoti in išče, kako se je teoretično postavljena praoblika v tem in tem primeru pravilno realizirala, modernemu raziskovalcu verza nič ne pove. Velja mu za aprioristično. Nedvomno je tak pozitivističen odnos do predmeta vprašanja metrike precej razjasnil, a rešil ni vseh. Prišli smo tako daleč, da velja raziskovalcu metrično vsak poljubni verz za pravilen. Napak metrično govorjeno ni več. Odklon od sheme bi mogel veljati za napako morda le še z vidika celotnega estetičnega vtisa kake umetnine. Z apriorizmom meroslovja so nekateri hoteli podreti tudi vso normativnost oblike. Mislim, da je stara šola glede vrednotenja le imela prav, četudi je načelo napačno rabila. Tudi Groot vidi v ritmu zakonitosti in metrična shema, ki »predstavlja pri ustvar-

janju umetnine neko ozadje za aktualiziranje živega ritma» (28), je dejansko v umetni pesmi formalna norma. Učinkuje namreč kot estetski pojav v razvoju slovstva včasih cela stoletja in dobiva z delom velikih umetnikov domovinsko pravico tudi na tujih tleh. Isačenko je taka načelna vprašanja samo postavil ali le deloma omenil. V raziskovanju slovenskega verza samega je heksameter izpustil, zgodovinsko pa se je omejil predvsem na Prešerna. Ostale pojave z Župančičem na čelu je samo nakazal. Delo torej noče biti zaključno ne v poetiki kot celoti ne v vprašanjih metrike posebej. Če pa se je pisatelj omejil na nekaj najznačilnejših lastnosti slovenskega verza, naj bi napravil še korak dalje: knjigo naj bi razdelil v tri dele, namreč v kratek načelni uvod, v opis Prešernove metrike in v zaključek ter bodoče naloge. Sedanja dispozicija je nejasna, zgradba knjige dokaj ohlapna, posamezna vprašanja so nesorazmerno podajana.

Prvo poglavje »Bistvo in zgodovina verza« (7—21) poda najprej definicijo proze in poezije, nato pregled metričnih principov v evropskih slovstvih in kratko zgodovino slovenskih metričnih raziskavanj. — Če naj je za prozo značilna pomenska, za poezijo pa zvočna plat besed, pripomnim, da je tako gledanje samo zunanje. Aristotelsko pravilo (ki ga I. 95 sl. tako čudno nepravilno uporabi), da mora namreč nevezana beseda, proza (λόγος), imeti neko zakonitost in skladnost takta (ῥυθμός), da pa ne sme imeti prave poetične sheme (μέτρον), poezijo in prozo tudi samo formalno loči. Mislim, da je treba poudariti pri poeziji pomen simbola. Verz s svojim ritmom in vsemi zvočnimi sredstvi je nosilec posebne dinamike, ki navadni pomenski material pomaga predstaviti v podobo. Šele ta iracionalna sestavina ustvarja v nas tisto občutje, ki nam daje možnost, da kako delo dojamemo in doživimo kot pesem. Samo tako lahko vrednotimo kot pesem mnoge ekspresionistične, navidez povsem neoblikovane stvaritve. Pri vsaki literarni vrsti moramo zmerom upoštevati povezanost oblike z vsebino in računati še na posebne duševne odnose estetičnega subjekta do pristojnih objektov; prim. F. Veber, *Estetika*, Ljubljana 1925 v celoti. Isačenkovo razlikovanje verza in proze str. 26 sl. pa je skoraj tako naivno kot napačno. — I. loči po P. Verrierju, *Le vers français* II, 15 ssl. in drugih tri vrste metrike: kolikostno, naglasno in zlogovno. Da je stvar precej bolj zapletena, pokaže Groot l. c. v odlični razpravi »Der Rhythmus«. Če pa jo že poenostavimo, moramo iti še dalje in zlogovno vrsto podrediti naglasni. Kajti naglasna in kolikostna izvirata iz posebnosti jezikov, v katerih sta nastali in se razvijali, zlogovna pa iz nekih poetičnih načel, ki so verz na tak način uredila. Če pa se spet domislamo prepletenosti teh vrst, pridemo z Isačenkovo 51—53 do zaključka, da je tudi slovenska poezija deloma kolikostna, ker v naglašanih zlogih ljubi dolge zloge in ne kratkih. Tu spet pogrešam jasnosti. Grška metrika je bila po mnenju večine strogo kolikostna v svojem bistvu, v vseh posameznostih in v celoti. Slovenski jezik pa kaže v naglašanih zlogih — njegova metrika je torej naglasna — samo (dokaj vidno) težnjo po dolgosti. Kar je v grškem verzu tako vidno, da je postalo metrično pravilo, je v slovenskem ostalo izven pesnikove zavesti. Zgoraj sem pokazal na Groota, rekoč, da odnos med metričnimi sistemi ni enostaven. A če ga poenostavimo, kot to I. stori v prvem poglavju, moramo še reči, da je slovenska metrika naglasna. S to omejitvijo pa je Isačenkovo rezultat str. 51—53 med najboljšimi v knjigi. — V zgodovini

slovenske metrike je I. postavil v ospredje Prešerna. Tu beremo trditev, da je treba dobesedno razumeti znani stavek o »Krstu« v Prešernovem pismu Čelakovskemu z dne 22. VIII. 1836., Prešeren I, 309 K., češ da je ta pesnitev »eine metrische Aufgabe«. Toda kaj pravi sonet »Matiju Čópu«, Prešeren I, 174 K. o istem »Krstu«? »... ločítvi od njega mi je hladílo, bilà je lek ljubézni stári ráni.« Tako razlaga pesnitev tudi F. Kidrič, Prešeren II, CCCLXIV ssl. Isačenko formalistično gledanje na »Krst« je tako napačno in izvira iz takega nerazumevanja pesniške genialne skrivnosti, da ga moram še posebej odkloniti. — Nato ob koncu poglavja I. postavi Prešerna za metrično normo, če je norma sploh možna. Mislim, da je možna — prav bistvo kulturnega kroga je najbrž v tem, da je nosilec normativnosti. Dvomim pa, da bi bil kak posameznik v čem norma. S tem bi se odpovedali vsakemu svobodnemu vrednotenju, v metriki torej vsaki kritiki. Ne mislim »popravlјati« Prešernovih verzov, a veličine pesnika ne zmanjšam, če pokažem na razvoj njegovega verza, na nedosledno naglašanje besed, na kopičenje enzložnic. Saj so to le malenkosti v primeri s titanskim delom, ki ga je Prešeren tudi v obliki slovenske poezije napravil. A zakaj naj bi bil »norma« verz »zdaj, in ki mi odpáde trúpla péza«, Prešeren I 194, 47, 4 K? Ali verz »le hitro od tod proč, ker se že mračí«, Prešeren I 89, 3, 4 K? Prav tako se ne morem v sonetu »Sanjalo se mi je, de v svétem ráji«, Prešeren I 155 K. sprijazniti s predzadnjim devetercem kljub veliki cezuri, ki ga časovno izenači z ostalimi enajsterci. Vrstica »svet zanič'vátí sè je zagovóril« Prešeren I 105, 2, 4 K. je zaradi akcenta na »se« slaboten. O normi ni govora. Seveda tudi ne o »popravlјanju« Prešernovih verzov; veliki so tudi brez norme.

V drugem poglavju »Metrum kot osnova ritma« (22—47) pisatelj zavrne klasične pojme stopic, dolžin, kratčin in podobnega ter postavi za osnovno enoto verz, ki postane verz le v skupini. »Verz, ki smo ga vzeli iz konteksta pesmi, preneha biti verz in postane proza« (26). Zato nam sheme ne koristijo, poiskati je treba tendence verza (teh se pesniki večinoma ne zavedajo) in jih izraziti z diagrami in statistiko. Tu se izkaže, da je pri Prešernu in skoz do Župančiča predzadnji zlog v ženskem jambskem verzu dosledno naglašen (100%), pri moškem pa isti, tu zadnji zlog, samo zelo pogosto (okoli 80%). Ostali verzi — tip »Podpáši, vřzi róčnama« izvira iz nemške umetne poezije, ne iz slovenske narodne, kot bi kdo mislil. Nato sledi posebej raziskovanje enajsterca, ki je metodično najbolj izvedeno. Diagrami pokažejo popolno sorodnost Prešernovega verza z nemškim in veliko različnost v primeri z italijanskim. Prešeren v metriki torej ni posnemal italijanskih klasikov enajsterca. Diagrami tudi pokažejo strukturo Prešernovega enajsterca, ki se dinamično začne s poudarkom in sredi verza najbolj pade, nato se spet dvigne h koncu verza, kjer je naglas v 100% uresničen. — S pojmi stopic danes res nikamor več ne moremo. Neko upravičenost seveda ohranijo še v kolikostnih metrikah, torej zlasti v stari grški in latinski. Vendar pa kot literarne norme igrajo še v modernih jezikih svojo vlogo metrične oblike, ki se na videz kažejo v teh »stopicah«. Zato bi bilo morda umestno v naši metrični vedi vselej izraze, kakor so stopica, dolžina kratčina, trohej, jamb, daktil itd. navajati v narekovajih — slovenski »daktil« in grški daktil, ki je kot muzikalna taktna enota res obstajal. Zato naj se dalje

tudi znaki dolžine in kratčine (n. pr. str. 70) umaknejo znakom naglašenosti in nenaglašenosti (približno n. pr. T. Orel v uvodoma omenjeni razpravi). — Ko smo dali shemam slovo, smo prišli v težak položaj — ugotoviti moramo tendence verzov. T. Orel l. c. 156 pravi: »Edini objektivni kriterij takega preiskovanja je pravilno razumevanje in pravilno prednašanje pesmi...« Le škoda, da je s tem objektivnost zelo majhna. Moderna metrična veda tu še ni našla dokončne rešitve. — Kar se tiče Prešernovih verzov tipa »Podpáši, vřzi r óčn a m a«, se mi Isačenkova izvajanja ne zde dokazana. Prvič je težko odmisлити vsak vpliv slovenske narodne pesmi od pesnika tiste dobe, ki je v narodni poeziji videla »nekaj kakor prapoezijo« (Kidrič, Prešeren II, XIV). Gotovo ni Prešeren oblike narodne pesmi kar prevzel, a verzni zaključek zgornjega tipa se mu je utegnil zdeti »pravilen« prav zato, ker ga narodna pesem pač ima (to pesem je mogel opazovati Prešeren tudi brez njenega napeva, kot zapis), in ne samo zato, ker ga je videl tudi v nemški poeziji. Drugič pa je žal gradivo, ki nam ga daje Prešernovo naglašanje, dokaj nejasno — tako da si ne upam trditi, da je Prešeren v pesmi zmeraj res tako nedvoumno in odločno poudarjal samo en zlog v besedi; morda pa je le dajal še kak stranski poudarek kakemu drugemu zlogu. Gotovo pa je vsaj čutil neko nelagodnost ob takih zaključkih verzov in se jim je skušal izogniti z različnim naglaševanjem besede od slučaja do slučaja. Poglejmo si tele primere, vse Prešeren I K: str. 6, kitica 5, vrstica 4, vekoméj ~ zanapréj; 16, 10, 1 vékomej ~ bóš naprej; 47, 9, 5 vekoméj ~ stráh obdéj; 49, 14, 5 sl. »O, Vílhelm, ti? od kód zdaj tè | tak pôzno kònj prinéssel jè?«; 205, 1, 3 zaljubljenih ~ véj gostih; 205, 2, 7 slavčovih ~ tak sladkih; 207, 5, 3 vleže sè ~ Hugo grè; 208, 6, 19 »Čiga imé je? — Húgetà; | zarés nanj mislil ni, — njegà,«; 209, 8, 7 izvračajò ~ sòdbo vsò; 212, 12, 8 raztrganih ~ menih. — Končno naj pripomnim pri raziskovanju podobnosti med italijanskim, nemškim in slovenskim enajstercem na splošno znano dejstvo, da etos verza navadno zahteva dinamični verzni začetek, padanje v sredino in porast na konec, da je torej italijanski verz (po diagramu str. 44) z naraščanjem v začetku precej osamljen in težko vzor kakemu tujemu verzu. V toliko je sorodnost Prešernovega verza z nemškim tudi že po naravi gradnje razumljiva.

V poglavju »Ritem kot kršenje metra« (48—53) nato Isačenko podaja analizo Prešernovih nemetričnih (bolje s Kidričem etičnih) naglasov; na str. 51—53 pa dožene, da je slovenska metrika tudi kolikostna. Ugovore k tej površno izraženi trditvi sem navedel pri prvem poglavju. — Etični naglasi, ki so jih slovenski pesniki zmerom uporabljali in ki jih je Župančič v polemiki s Pavlico pravilno branil, so zdaj z Isačenkoma dobili tudi znanstveno potrdilo v slovenskem meroslovju.

V poglavju »Beseda in ritem« (54—59) raziskuje pisatelj pojave premorov v verzu, medbesedne meje, poseganje ritmičnih enot preko besed itd. Lep doprinos k tem vprašanjem je zdaj T. Orlova študija. — Naj k prejšnjemu in pričujočemu poglavju omenim še nekaj Prešernovih naglasnih nejasnosti oziroma posebnosti! Prešeren I K. str. 12, 1, 4 itd. ima v »troheju« »káko«, 15, Zgubljená véra 7, 2 v »jambu« »kakòr«, 25, 1, 4 v »troheju« »kákòr«. Str. 51, 20, 8 = 52, 24, 8 etični naglas »mřtvih« v »jambu«, toda 53, 27, 8 na enakem

mestu »pravilen« naglas »mrtvih«! — V sonetu »Mars'ktéri rómar grè v Rím, v Kompostêlje« str. 159, ki je etično posebno poudarjen z akrostihom in tudi z razgibanostjo izražanja, opozarjajo etični naglasi verzov 1, 2, 12 — grè v Rím; Antón Jézusa; Ukàz želj vléče — tudi na to, da je treba Isačenkova izvajanja o cezurah poglobiti s podrobno analizo: kdaj stoji za močno naglašenim zlogom medbesedna meja in kdaj ne; kakšen zlog sledi za njo itd.

Sledi poglavje »Ritmična analiza pesniškega jezika« (60—67). Tu je menda prvič v slovenščini pokazana sorodnost pesniškega in občevalnega jezika v nasprotju z umetno prozo. Tako zdaj apostrof ni več neko barbarsko strašilo v pesniškem jeziku. — Pri analizi besed v poeziji in prozi se izkaže, da je peterostopni jamb najmanj »vezana« pesniška oblika. Isto je trdil že Aristoteles v Poetiki, 3. poglavje. Dolžina besed pa je v poeziji omejena tudi glede na važni osnovni ritmični princip, ki je po Grootu ta, da se ritmične periode vrste v približnem časovnem presledku $\frac{3}{4}$ sekunde (od 0,5 do 2,0 sek.). Tako se v ritmični povezanosti nehote pokaže težnja k približno srednje dolgim besedam, dvo- in trozložnicam.

V poglavju »Trozložna merila« (68—76) I. lepo analizira balado »Povodnji mož« in dožene, da je pesem zložena v »amfibrahih«, ali pravilneje povedano, da prevladujejo v njej trozložne besede paroxytoničnega tipa (»Ljubljánke«). Posebno dobro in dokončno je I. dokazal, da različno dolgi verzi v takih merah nimajo v sebi premolka, ampak njihov jezikovni material ustvarja izohronijo; dalje da te svobodnosti ne izvirajo iz grške supresije nepoudarjenih zlogov, ampak iz nemške poezije. Iz »zategnitve« zlogov izvira tudi možnost, da se v heksametru zamenja daktil s spondejem ali trohejem (73). Če govorimo že o heksametru in njegovih merah, potem velja Prešernov opomin »Ak kdo v heksámetru namèst' spondeja, al dáktila poslúži se troheja...« Prešeren I 109 K. V kolikostnih metrikah je mogel namesto daktila nastopiti seveda samo spondej; res pa je, da ne čisto izohronično, glej Groot l. c. 83. V naglasnih jezikih pa je o »heksametrih« sploh težko govoriti. Opozarjam samo na izvrstno oceno takih poskusov v knjigi U. v. Wilamowitz-Moellendorff, Griechische Verskunst, Berlin 1921, 7—12. Prešernovi heksametri te mere našemu jeziku niso priljubili. Zanimivo je še, da se »zategnitev« v Prešernovih heksametrih, n. pr. v pesmi »V spomín Matíja Čópa« Prešeren I 95 s. K. poleg dveh soglasnikov, ki sledita samoglasniku in tvorita »pozicijo«, doseže tudi na ta način, da dobi prizadeti drugi zlog spondeja še naglas, in to ostrivec ali krativec, razen na treh mestih: 8, 1 njih; 9, 1 ti; 15, 2 dôkler (tu naglas na »e« zaradi prvega naglasa ni več mogoč).

»Kratek pregled novejšega razvoja slovenskega verza« (77—83) in »Intonacija in melodija verza« (84—89) samo nakažeta nekaj vidnejših momentov. Razvoj peterostopnega jamba kaže na vedno večjo svobodnost pri obravnavanju naglasov od Prešerna do Župančiča. Škoda, da ni I. podal še analize Župančičevih izvirnih peterostopnih jambov v sonetih, kjer je Župančič (zaradi stilne posebnosti soneta) bolj »konservativen« kot pri prevodih iz Shakespeara. Pripomnim še, da se Aškerčev verz (diagram str. 78) s »trema vrhovi« manj razlikuje od Prešernovega ali Župančičevega kot Prešernov od italijan-

skega, ker je značilnost začetne dinamike in decrescenda v sredino ohranjena. — Zanimivo in lepo je raziskovanje intonacije, enjambementa in pavze. Vse to zahteva seveda še natančnih pregledov. Poleg čisto metrične analize se tu že pokaže potreba formalne analize pesništva sploh, jezikovnega stila, vokalizacije, odnosa do vsebine itd. O teh problemih primeri B. Vodušek, *Za preureditev nazora o jeziku*, Krog, Ljubljana 1933, 66—76 in zlasti R. Ložar, *Prevodi iz Horacija in naš poetični jezik*, Čas 30 (1935/36) 289—302.

Zaključno poglavje »Bistvo in zgodovina rime« (90—102) poda definicijo rime, ki je čisti odmev verzov; trdi, da je rima »metrično sredstvo bistvene važnosti, (90) in poda kratek pregled razvoja slovenske rime, ki je prišla kot drugod v Evropi iz francoske poezije; pokaže na prezrto dejstvo, da slovenska moška rima nima opornih soglasnikov kot francoska in ruska do zadnjega časa; odkloni grafične rime in se zavzema za čiste zvočne; govori o rimi kot poanti verza; razloži nemško aliteracijsko, začetno rimo iz gradiva nemškega jezika; spet navaja Prešernovo naglaševanje oz. nenaglaševanje končnih zlogov. — O Prešernovem obravnavanju zaključnih naglasov v verzu sem izrazil svoje pomisleke v pregledu k drugemu poglavju. Trditev, da je rima metrično sredstvo, je popolnoma napačna, če še vztrajamo na splošno priznani definiciji, da je namreč metrika urejanje prirodnega jezikovnega ritma. Rima je poetično sredstvo drugačne vrste. Glej n. pr. P. Maas, *Griechische Metrik, Einleitung* Gercke-Norden I, 7, Leipzig und Berlin 1929, §§ 1 sl. Dalje moramo aliteracijsko, začetno rimo, »Stabreim«, popolnoma ločiti od navadne zlogovne rime; nato jo moremo priključiti metriki v ožjem smislu in pritrditi stavku: »Stabreim ist kein lose angehängter Schmuck wie die Silbenreime, er trägt und stützt recht eigentlich den rhythmischen Bogen«, A. Heusler, *Die altgermanische Dichtung, Handbuch* Walzel, § 25. Trditev, da najdemo »Stabreim med vsemi indo-evropskimi narodi samo pri Germanih« (98), je v tej obliki zmotna. Aliteracija v poeziji ne izvira samo iz posebnosti germanskega jezikovnega gradiva, ampak ima tudi drugačne vzroke. Verjetno je njena velika razširjenost v staroitalskih tekstih deloma v zvezi z intenzitetnim naglasom v italjskih jezikih (v latinščini), deloma pa povsod v zvezi z željo, da se jezik kolikor mogoče »zveže« in postane tako nosilec posebnega dejanja in dobi sam možnost »nekaj zvezati« — namreč demona. Od tod izvira velika razširjenost aliteracije v zarotilnih obrazcih. Tudi slovanskim poezijam aliteracija ni tuja, prim. I. Grafenauer, *Poljska kraljica*, DiS 51 (1939) 225 sl.

Isačenkova knjiga je v naši metrični vedi zelo pomembna novost. Z njo je avtor nekaj vprašanj nedvomno rešil. Še več jih je samo postavil, in to on prvi. Podrobne netočnosti in nekatere načelne nejasnosti knjigi sicer zmanjšujejo pomen in ji tu in tam dajejo značaj skice, celote pa ne oslabe. Prve naloge slovenskih metrikov bi zdaj bile: metrična raziskava narodne pesmi; metrika modernih, predvsem Župančiča; stilne razlike posameznih literarnih vrst glede na metriko; raziskava Prešernovih naglasnih znamenj in podrobna analiza njegovih metrov; Cankarjeva ritmična proza kot primer slovenske umetne proze. Iz teh nalog bi se nato razvila težja vprašanja slovenske poetike — vprašanja sloga in odnosa sloga do snovi.

Jože Kastelic.

Redne knjige Matice Hrvatske za l. 1939.

Hrvatske narodne pjesme. Knjiga 8. Uredio dr. Nikola Andrić. 222 str.

Prvi snopič slovenskih narodnih pesmi, ki jih je uredil dr. K. Štrekelj, je izšel pri Slovenski Matici l. 1895., leto dni pozneje (1896.) pa je izdala Matica Hrvatska prvo knjigo hrvatskih narodnih pesmi: Junačke pjesme, uredila dr. Ivan Broz in dr. Stjepan Bosanac. L. 1897. je izšla druga knjiga hrvatskih narodnih pesmi (uredil dr. Stjepan Bosanac), l. 1898. in 1899. tretja in četrt (obe je uredil Luka Marjanović). Peta knjiga HNP je izšla šele l. 1909., šesta 1914., sedma 1929. in osma, ki je predmet našega razpravljanja, l. 1939.; zadnje štiri knjige je uredil dr. N. Andrić. Prve štiri in osma knjiga obsegajo epske (muške ili junačke) pesmi, peta, šesta in sedma pa lirske ali ženske pesmi (Balade i romance, Pričalice i lakrdije, Ljubavne pjesme). Kakor izvemo iz uvoda osme knjige, sta v načrtu še dva zvezka, ki naj bi prinesla ostale epske (uskoške in zgodovinske) in lirske pesmi (Haremske pričalice, Bunjevačke groktalice).

Matica Hrvatska je svojo zbirko HNP zamislila nekoliko drugače kot Slovenska Matica svojo zbirko SNP: medtem ko je želel dr. K. Štrekelj dati kritično zbrano gradivo, porabno za znanstvene namene, ne pa »nekako narodno pesmarico, ki naj bi krasila redko salonsko mizo slovensko« (predgovor zv. I., str. VII.), je hotela Matica Hrvatska ustreči znanstvenim in estetskim zahtevam obenem ter skuša v svoji zbirki HNP »podati narodu hrvatskomu lijepu knjigu, kojom će se moći koristovati i učeni svijet (knjiga I., str. XIX.). Potemtakem bi rekli, da MH narodnih pesmi ne zbira, marveč jih bolj izbira iz svoje prebogat zakladnice, v kateri hrani nad 150 rokopisnih zbornikov. Inačič, ki so bile že kje natisnjene ali pa so tudi samo v rokopisih, MH ne objavlja v svojih knjigah HNP, pač pa so dosti izčrpno omenjene in kritično obdelane v opombah k vsaki natisnjeni pesmi.

Po istih načelih je urejena tudi pričujoča osma knjiga, ki obsega nekaj najlepših uskoških (9) in hajduških (21) pesmi. Pesmi same zavzemajo okrog 160 strani knjige, 29 strani je opomb, 18 strani pa uvoda. Pred nami ožive herojska dejanja hrvatskih narodnih junakov in časi, ko so pravico dosegali in delili samo s sabljo in kopjem v junaški desnici. Krvavi časi so rodili tudi hajduke in hajduško življenje in pesem: turško nasilje je gnalo kršćanske mladeniče in može v gore, kjer so se zbirali v čete ali »družine«, ki so štejele po 30 »junakov«. Hajduki so se shajali vsako leto o sv. Juriju, razhajali pa o sv. Mihaelu; prezimil je vsak, kjer je hotel, najrajši seveda pri svojih prijateljih in znancih. Narodni pesnik večkrat prelepo poudarja, da more biti hajduk samo najpogumnejši:

Komu nije žao poginuti,
I komu je kuća kabanica,
Duga šara¹ i otac i majka,
Dviije breše¹ bratac i sestrice,
Sva rodbina u tankih fišecih.²

(Str. 35, 58, 75, 88.)

¹ Šara, breša = puška. ² »Tanki fišeci« = tenki naboji.

Hajduki po navadi niso napadali in ropali preprostih ljudi, marveč so zlasti reševali kristjane (dekleta in svoje ujete tovariše) iz turške sužnosti in se maščevali za nasilja Turkov in Benečanov:

Da četujem po gori zelenoj,	Niti robim po selu seljanâ,
Pa mi nijesu krvavi rukavi.	Več ja robim po gradu građane,
Ja ne koljem mladije' janjaca,	Koji ròbê po selu seljane,
Niti koljem po gori čobana,	Da jabuku za jabuku vratim.
Al več ima trideset godina,	(Str. 69, 126.)

Uskoška in hajduška narodna pesem nam podaja nepozabne slike junaštva in poje o svetlih puškah in bridkih sabljah, o hitrih konjih in belih golobih, ki prenašajo hajdukom pisma.

Največ pesmi osme knjige govori o hajduškem poglavarju Mijatu Tomiću, ki je živel v drugi polovici 17. stol. V uvodu, ki ima hudo patetičen naslov, imenuje dr. Andrić Mijata Tomića »prototip hrvatskega narodnega junaštva in predstavnika čisto posebne narodne individualnosti« (str. 20). Danes se takšno naziranje vedno bolj opušča, ker pač vemo, da vsak narod svojega junaka idealizira in da imajo vsi narodni junaki več ali manj skupnih črt. Dostikrat se namreč izkaže, da je v pesmi, ki ima na prvi pogled čisto krajevno narodno barvo in vonj, prav za prav samo na svoj način obdelan kakšen mednarodni motiv. Tako n. pr. pesem o pogumni in lepi deklici Hrvatki (8. zv., št. 5) vsebuje isti motiv kot je obdelan v slovenski narodni pesmi o »Alenčici, sestri Gregčevi« (Štrekelj, SNP št. 53—57). Gregorič Joža.

Dr. Mladen Lorković, Narod i zemlja Hrvata. Str. 244.

Z veliko ljubeznijo do predmeta je pisal svoje delo Lorković, ker je z neizmerno skrbjo in pridnostjo zbiral podatke in sestavljal statistiko o narodni in politični rasti hrv. naroda, odkar se je pojavil v zgodovini pa vse do današnjih dni. Lorković se nagiba k onim znanstvenikom (dr. Sakač itd.), ki imajo Hrvate za pleme iranskokavkaške rase. Iz severne zakarpatske Hrvatske ob Visli so se v 7. stol. Hrvatje naselili v svojih današnjih pokrajinah kot politično in vojaško organiziran narod, sledovi njihove zgodovine pa sežejo prav v prva stoletja po Kr. in še globlje. S Kavkaza so prinesli s seboj tudi ime ban, ki je specifično hrv. čast in oblast. Pisatelj navaja mnogo zgodovinskih virov, ki od 9. do 11. stol. omenjajo Hrvate, govori o pohrvačenju romanskega prebivalstva v dalmatinskih mestih in o turški vladí v hrvatski Bosni. O bosanskih bogomilih, katerim je ob prihodu Turkov (maja 1463) pripadalo okrog 60 odstotkov prebivalstva (okrog 30% je bilo katoličanov, 10% pa pravoslavni), se zadnje čase mnogo razpravlja. Ker so ogrskohrvatski vladarji s križarskimi vojskami napadali Bosno, je bogomilsko plemstvo klicalo Turke na pomoč in sprejelo islam ter s tem obdržalo svoj privilegirani položaj. Tedaj je postala hrvaščina v Carigradu drugi državni in dvorski jezik in islamski Hrvatje so imeli v Carigradu več besede kot pa katoliški Hrvatje na Dunaju. Seveda je boj med islamom in krščanstvom, ki se je nekaj stoletij vršil na hrvatskih tleh, prizadel hrvatstvu velikansko škodo in ponekod močno razredčil Hrvate in jih raztepel po svetu, na njihovo mesto pa so prihajali nehrvatski narodi.

Nato govori pisatelj o gibanju prebivalstva in glavnih narodnosti v zgodovinskih hrvatskih pokrajinah: v banski Hrvatski, v Dalmaciji in v Bosni in Hercegovini, pa tudi izven zgodovinske Hrvatske (Istra, Gradišćansko itd.). Danes živi na hrv. narodnih tleh 72.6% Hrvatov, 24.4% pa izven hrv. narodnih tal. V Jugoslaviji je bilo konec l. 1939. okroglo 5 milijonov Hrvatov, vseh Hrvatov pa okrog 6 milijonov 350.000 in potemtakem spadajo Hrvatje med srednjevelike evropske narode kot so Portugalci, Grki, Bolgari, Belorusi.

Posebno poglavje je posvetil Lorković banovini Hrvatski, kakor je bila urejena z znanim sporazumom 26. avg. 1939. Zanimivo je, da je bilo l. 1931. na ozemlju sedanje banovine Hrvatske 38.221 Čehov, Slovencev pa 37.569, medtem ko je bilo tedaj v Sloveniji 19.000 Hrvatov.

Na koncu je še nekaj kart in diagramov, ki še povzdignejo vrednost in uporabnost te lepe in zanimive knjige.

Ljubo Karaman, Eseji i članci. Str. 208.

Vsega priznanja je vredna vnema, s katero MH izpolnjuje svojo nalogo, da bi najširše narodne množice seznanila s političnim, literarnim in splošno kulturnim življenjem hrvatskega naroda v sedanjosti in preteklosti. Ne mine leto, da ne bi temu namenu posvetila vsaj ene leposlovne ali poljudnoznanstvene knjige. Tako je poleg leposlovja, ki se bavi z aktualnimi družabnimi in političnimi problemi, izdala zadnja leta »Povijest senjskih Uskoka« (Bare Poparić, 1936), »Pregled povijesti Hrvata« (dr. Lovre Katić, 1933), »Dalmacija u hrvatskoj književnosti« (dr. Vinko Lozovina, 1936). L. 1939. pa sta temu namenu posvečeni kar dve knjigi: Karamanovi »Članci i eseji« in Lorkovićevo delo »Narod i zemlja Hrvata«.

Dr. Lj. Karaman, ravnatelj splitskega arheološkega muzeja in eden prvih hrvatskih arheologov in zgodovinarjev, je zbral nekaj svojih starejših razprav in člankov, kjer na temelju znanstvenih dognanj, vendar poljudno podaja prerez skozi stari, srednji in novi vek dalmatinske Hrvatske. Na prvih 80 straneh govori o usodi te zemlje in o najpomembnejših razdobjih v njeni zgodovini, o razvoju političnega, cerkvenega in kulturnega življenja v raznih dobah, o trgovini, o književnosti in o najrazličnejših umetnostnih tokovih, ki so se križali v Dalmaciji. Kratek esej je posvečen oltarju sv. Dujma (Domnius), zaščitnika mesta Splita, njegovemu češčenju in zanimivi zgodovini, katera je spremljala spomin na tega mučenca iz Dioklecijanovih časov. V tretjem članku govori pisatelj o viharji in krvavi preteklosti, katero je doživela mogočna kliška trdnjava. Klis ni bil samo branik Splita, marveč ključ do vsega dalmatinskega Primorja in so se celo celjski grofje (Ulrih) potegovali zanj. Nato nas vodi Karaman mimo mnogoštevilnih starinskih umetnostnih spomenikov na Korčuli, ki je do današnjega dne dobro ohranila svoj srednjeveški značaj. Poseben članek razpravlja o pomembnejših rokopisih in o opremi pisanih kodeksov, ki so nastali v srednjem veku in so se rabili v dalmatinskih cerkvah, ki jih še danes hranijo.

Nad vse zanimiva in poučna pa je razprava o Gregorju Ninskem, kateremu so pred leti postavili v Splitu velikanski Meštrovićev spomenik. *)

*) O tem spomeniku poje Vida Tauferjeva v svojih »Splitskih pastelih« (DS 1939, 145):

Zamaknjen v svit preganjane pravice
stoji vladika Gregor v mračni sili,
temno zakriva noč njegovo lice.

Ljudje duha mu niso uklonili,
ponosno kakor meč v stoletja sije,
v nemirnih srcih še s plamenom krili.

Spomin na njega se s svetlobo lije
in z njim vonjava narodne besede
njegove borbe že stoletja krije.

Tedaj se je skozi prizmo današnjega pojmovanja mnogo in zelo različno pisalo o vlogi te zanimive osebnosti. Karaman mirno in tesno ob zgodovinskih virih razpravlja o pomenu in delu Gr. Ninskega, o njegovi osebnosti in o dobi, v kateri je živel. Gregor Ninski je bil v 10. stol., ko je vladal prvi hrvatski kralj Tomislav, na čelu hrvatske cerkve. Treba je bilo rešiti vprašanje o ureditvi cerkvene organizacije v hrvatskem kraljestvu in vprašanje o jurisdikciji splitske cerkve ter latinskih škofov, ki so si lastili prvenstvo nad hrvatskim narodnim ozemljem. Na I. splitskem cerkvenem zboru (l. 925.), ki ga je upodobil slikar o. Celestin Medović, je zmagalo pravo tradicije nad prirodnim pravom živega naroda, to se pravi, da je splitska nadškofija dobila obseg, ki ga je imela solinska nadškofija pred prihodom Hrvatov v dalmatinsko primorje. Gregor, ninski škof, je vpričo kralja Tomislava proti temu najodločneje ugovarjal in iskal pomoči pri papežu, kateremu je bil do tedaj hrvatski škof neposredno podrejen. Zato Gr. Ninski tudi ni nikakšen hrvatski Hus, čeprav je l. 925. proti njemu obveljal sklep latinske večine in je na II. cerkvenem zboru v Splitu (l. 928.) bila celo izbrisana ninska škofija, ki pa se iznova pojavi v drugi polovici XI. stoletja. Toliko nam govorijo zgodovinski viri o Gr. Ninskem, ki je postal simbol odpora proti romaniziranju hrvatskega Jadrana, podrobnosti o njegovem boju za neodvisnost hrvatske cerkve pa nam zaradi pomanjkanja dokumentov niso znane. Karaman se dotakne še nekaterih drugih perečih narodnih in verskih vprašanj onih stoletij in pravi o glagolici v hrvatski cerkvi, da ji hrv. narodni vladarji niso dajali prednosti pred latinskim bogoslužjem, marveč je živela samo vzporedno z njim.

V zadnjem eseju razlaga pisatelj umetnostne spomenike Dioklecianove palače ter pri tem pravilno poudarja, da spomeniki na rimsko in benečansko gospostvo v Dalmaciji ne zmanjšujejo hrv. narodnega značaja te pokrajine. Mednarodni umetnostni valovi niso zatrli izvirne hrv. kulturne tvornosti, marveč so jo še oplodili in obogatili. Dolžnost vestnih zgodovinarjev pa je, da spomenike preteklosti in zasluge prednikov rešijo iz prašnih arhivov in otmejo pozabi. To daje zgodovinarjevemu delu obenem veliko narodno vzgojno vrednost, katero moramo priznati tudi tej Karamanovi knjigi. Karamanovi članki se berejo zelo prijetno, ker so pisani mirno, zelo previdno in trezno, kakor je treba pisati o preteklosti; pač pa se nekatere stvari ponavljajo, dostikrat dobesečno kar celi odstavki. Motijo tudi mnogoštevilne tiskovne napake, kar v Matičnih publikacijah sicer ni navada. Knjigi je dodano 16 strani podob v bakrotisku.

Gledališče

Dr. Danilo Švara: »Kleopatra«.

Izvirna slovenska opera.

Razgibano življenje egiptovske kraljice Kleopatre je že od nekdaj privlačevalo dramatike in skladatelje, da so si ga izbirali za snov svojim delom. Stari Johann Mattheson je v času, ko je bila opera tako rekoč še v povojih, uglasbil opero z naslovom »Kleopatra« (1704). Nekaj let kasneje (1724) so v Londonu prvič izvajali Händlovo opero »Julij Cezar«, v kateri je Cezarjeva usoda in življenjska pot ozko povezana s Kleopatrino. Pri otvoritvi državne opere v Berlinu so leta 1742 uprizorili Graunovo opero »Cezar in Kleopatra«. Med novejšimi skladatelji si je izbral isto snov August Enna (1893), med naj-novejšimi pa Jules Massenet (1914). Stara, pa vedno privlačna snov je zamikala tudi slovenskega skladatelja, da se je zazrl pri iskanju primerne libreta v davnino. Ali je bila ta izbira najbolj posrečena, o tem se je več govorilo kot pisalo. Odprto ostane vprašanje, ali res nimamo Slovenci v svoji tisočletni zgodovini oseb, dejanj in dob, ki bi se dale dramatično obdelati v taki obliki, da bi bile porabne za operni libreto; obdelati pa seveda tako, da ne bi bile te tvorbe samo nekaki zasilni poskusi, kot se to žalibog velikokrat dogaja, ampak vsebinsko in glasbeno toliko močna dela, da bi postala trajna narodova last, sposobna tudi za reprezentanco pred zunanjim svetom. Slovenci imamo nekaj opernih del, ki črpajo snov iz narodne zgodovine. To bi bili Ipavčevi »Teharski plemiči«, Parmov »Urh, grof celjski«, Savinove opere »Lepa Vida«, »Matija Gubec« in »Gospodarski sen«. Tudi Sattnerjeve »Komposteljske romarje« bi lahko šteli sem in Bravničarjevo »Pohujšanje v dolini šentflorjanski« ali njegovega še neizvajanega »Hlapca Jerneja«. Če prištejemo k tem, vsebinsko iz naroda vzetim opernim delom še nekatera dela splošne vsebine, lahko ugotovimo, da imamo Slovenci razmeroma dosti opernih del. Toda razen Foersterjevega »Gorenjskega slavčka«, ki nekako še najbolj kljubuje času, so vsa ta dela praktično za narod in za njegovo glasbeno življenje toliko kot zgubljena. Morda so se v eni sezoni izvajala, potem so pa prešla v pozabo in jih poznamo samo še iz učbenika glasbene zgodovine. Pa nekatera glasbeno niti niso tako slaba. Kako to, da predstavljajo ravno dela, ki zahtevajo toliko dragocenega časa in energije, za narod mrtev kapital? Ne bom se motil, če trdim, da tega ne smemo toliko pripisovati skladateljem kot libretistom, ki jih Slovenci, praktično vzeto, toliko kot nimamo. Koliko so v tem na boljšem naši tovariši Hrvati ali Srbi! Pa vendar pomeni dober libreto polovico uspeha. Lahko trdim, da Slovenci ne bomo dobili opernih ali oratorijskih del trajne vrednosti, dokler ne bomo dobili dobrih libretistov, ki bi se z vso resnobo in seveda tudi znanjem zavzeli za to ali ono snov, ki jo misli skladatelj glasbeno obdelati.

Na razne naslove se je obrnil dr. Danilo Švara, ko je iskal libreto za svojo opero, pa ga ni nikjer dobil. Zato si je sam po lastni zamisli zgradil dejanje opere, ki ima v glavnem dva dela: v prvem je povzel dr. Švara Kleopatrino usodo z usodo Cezarjevo, v drugem pa z Antonijevo. Naj samo bežno posnamem potek dejanja: na svojem zmagovitem pohodu v Egipt zaide Julij Cezar v kočljiv položaj zaradi odpora kraljeve stranke. Potinos, državni namestnik in načelnik

kraljeve stranke, skuša z intrigami odstraniti in onemogočiti Kleopatru, ženo in obenem sestro mladoletnega kralja Ptolemeja III. Njegove intrige se pred Cezarjem razgalijo kot laži oblastiželnega človeka. Kleopatra mu z lastno roko zada smrt, v čemer vidi Cezar tudi svojo lastno rešitev. Kleopatro prizna za edino kraljico Egipta; lepa žena dobi nad samim Cezarjem popolno oblast. Po Cezarjevem triumfu in po njegovi tragični smrti zbeži Kleopatra v Egipt. Antonij dobi nalogo, naj kraljico ujame in egiptovsko vprašanje dokončno reši. Pa tudi Antonij podleže čarom Kleopatre, pozabi na svojo nalogo in se vda mehkužnemu življenju. V Rimu se pojavi zahteva po novi vojni z Egiptom. Kleopatra omahuje med ljubeznijo do domovine na eni in do Antonija na drugi strani. Antonij se v napačni veri, da mu je postala kraljica nezvesta, sam zabode; Kleopatra pa, videč, da je vsaka borba z Rimom brezuspešna, si pritisne strupeno kačo na prsi in umre. — Dejanje se glede na to, da ga je zasnoval skladatelj sam, ki po poklicu ni dramatik, zdi dosti trdno grajeno. V prid mu je zlasti to, da avtor dobro pozna odrsko tehniko. Brez dvoma bi pa libretist, ki bi bil obenem dober dramatik, celotno dejanje močneje razgibal in dvige ter padce ostreje podčrtal. Tako je pa prva, deloma tudi druga slika dokaj medla; boljši so prizori v Rimu. Napetost v zadnjih slikah pa prej pada, namesto da bi naraščala. To, da je prikazal skladatelj celotno življenjsko pot Kleopatrino, ima svoje pozitivne strani. Ker pa razpade dejanje v nešteto manjših prizorov, ki so ponekod samo bežno nakazani, manjka med njimi tista močna vez, ki bi držala poslušalca do zadnjega v napetosti. Bolj razumljivo in zanimivo je časovno odmaknjeno dejanje za zgodovinsko izobraženega človeka kakor pa za navadnega poslušalca, ki mu je okolje, v katerega je dejanje postavljeno, dosti tuje. Vendar pa so ti nedostatki bolj opazni pri prebiranju besedila kot pri poslušanju in gledanju opere, kjer je glavno zanimanje poslušalca osredotočeno na glasbo in na sceno.

Glasbena smer, ki se je skladatelj v svojem delu drži, je po njegovi lastni izjavi neke vrste novoverizem. Izvor vse skladbe je v tekstu, v dramatiki in liriki besedila ter v raznih situacijah. Harmonije se menjavajo zelo pogosto, njihova vezava je za povprečnega poslušalca dosti nova. Harmonične funkcije v smislu starejše šole skladatelj zanika, iz česar logično sledi, da se izogiblje običajnih harmoničnih modulacij. V kolikor moremo govoriti o modulacijah, so to nagli izmiki ali odkloni od ravní, na kateri se je glasba nekaj časa gibala. Ti odkloni pa niso tvorjeni na podlagi harmoničnih funkcij ali na sorodnosti akordov, ampak se opirajo na sorodnost linij. Tudi pojem tonovega načina tukaj ne obstoji več. Vse glasbeno dogajanje je nekako kaleidoskopično prelivanje barv, ki reflektirajo zdaj mehkeje, zdaj bolj trdo, stopnji dramskega dogajanja primerno. Kar se tiče uporabe konsonanc in disonanc, je glasbeni izraz še dokaj omiljen, ker je avtor računal, da poslušalec ne prenese treh ur brezkompromisnih modernih harmonij. Da kar ostanemo pri zadnji besedi: skladateljev slog je pretežno harmoničen. Sicer dobimo v inštrumentih in v glasovih izrazite linije, ki se skušajo brezobzirno uveljaviti, vendar se poslušalec redkokdaj zave, da gre skladatelju za linearen izraz. Kljub temu, da je dodelil skladatelj pevcem dokaj melodično pisane vloge v smislu belcanta, seveda prenesenega v sodobnost, je vokalni del zelo samostojno izpeljan. Skladatelj si pevskega dela ni zamislil

v smislu starejših oper, kjer je glas podoben cvetu rože, ki mu je steblo orkester, ali kjer je glas nekaka močna melodična rezultanta sil, ki delujejo v orkestru: njemu je glas popolnoma enakopraven del orkestra, obravnava ga enako drugim inštrumentom; če mu gre v račun, mu dá v smislu simfoničnega snovanja potom podvojitve s kakim inštrumentom oporo v orkestru ali pa ga pusti tudi brez opore. Iz tega sledi dvoje: glas ni izločen iz celotnega orkestra kot v starejših operah, ne joka in se ne veseli, ne triumfira ob zmagah in ne žaluje ob porazih, čeprav skuša tudi tem situacijam najti ustrezajoč izraz. Tukaj glas enostavno muzicira. Če bi hoteli vzeti v roke starejše merilo, bi rekli, da mu manjka pravih viškov, da se malokdaj sprosti in svobodno zadiha. Tega ne bi šteli toliko k negativnim momentom opere, saj vemo, da so se na primer tudi skladatelji samospevov že davno odrekli temu načinu izražanja, posebno skladatelji, ki plavajo v konstruktivističnih vodah. Pač pa sledi iz formule: glas je enak inštrumentu, nedostatek, ki so ga ocene pripisovale pregosti in prehrupni inštrumentaciji. Vokalne partije same zase ne prekoračijo, kar se tiče obsega in izraznih možnosti, dane meje; vendar pa ne vzdržijo ravnotežja nasproti celotnemu orkestru. Kot včasih tudi karakteristični inštrumenti v orkestralni masi docela utonejo, tako tudi glas, ki nima posebno v nižjih legah tolike prodornosti, ne pride do izraza. Opazili smo, da se na nekaterih mestih celo zbor ni mogel dovolj uveljaviti, in to na dinamično močnih mestih ter v višjih legah. S primerno dušitvijo orkestra se dá ta nedostatek deloma zboljšati. V drugem primeru pa bo treba razmerju vokala in inštrumentala posvetiti posebno pazljivost. Kar se inštrumentacije posebej tiče, ustreza zahtevam, ki se stavijo na sodobnega skladatelja: je polna vedno novih domislekov, zelo sveža, razgibana na dramatično močnih mestih, pa tudi mehka pri slikanju liričnih razpoloženj. Skladatelj ume spretno izrabiti karakteristiko posameznih inštrumentov, pa tudi celoten orkester, v katerega je vložil glavno težo dogajanja, ima v polni oblasti.

Izvedbi, za katero je vodil glavne priprave skladatelj sam, so posvetili v ljubljanski operi izredno skrb. Zato smo pa tudi doživeli, če gledamo na tehnično izdelanost, predstavo, kot je pri nas skoraj nismo vajeni. Predvsem je nositeljica glavne vloge, Heybalova, s tem nastopom ponovno potrdila sloves izredne pevke in nas prepričala, da jo čaka na odru še lepa bodočnost. Nekoliko manj se je mogel uveljaviti Janko, ne toliko po lastni krivdi kot zaradi okolnosti, ki sem jih prej nakazal. Izvrsten je bil, da omenim samo večje vloge, Betetto, kateremu je vredno stal ob strani, ako gledamo na glasovni izraz, Lupša. Marka Antonija je pel Franci, ki mu njegova vloga v začetku ni bila pogodu, pa se je pozneje vživel vanjo. Manjše partije so v danem okviru lepo odpeli: Kogejeva, Ribičeva, Španova, Banovec, Orel, Rakovec, Marčec, Dolničar in Kristančič. Režijo je s stilnim vživetjem v tedanjo dobo vodil Ciril Debevec, sceno je z vsem razkošjem opremil inž. Franz. Zbore je vestno kot vedno naštudiral Simoniti. Dirigiral je skladatelj osebno, in je tudi to stran opere kar se dá natančno izdelal. Omenim še balet, ki je svojo nalogo tehnično dobro izvršil. Poslušalcu, ki je motril opero kot celoten organizem, se je pa nehote vsiljevala misel, ali je balet vedno organično vključen v celoto, ali ni včasih morda kot nekak »deus ex machina«, kot nekak nameček, s katerim avtor povrh vsega tudi še postreže poslušalcem oziroma gledalcem. Skoraj se je zdelo, da

balet bolj zavira potek dejanja, vsaj na nekaterih mestih, namesto da bi ga, vključen v njegov tok, pomagal graditi in razvijati.

Če odmislimo nekatere nepopolnosti, ki so lahko tudi subjektivno gledane, moramo reči, da je dal dr. Švara Slovencem s »Kleopatro« operno delo, ki pomeni glede na dosedanje naše operno ustvarjanje močan vogelni kamen, ki bo služil drugim opernim skladateljem za trdno oporišče. Naša želja je, naj bi tehnične pridobitve te opere izrabil kak skladatelj za novo, po duhu in vsebini res slovensko opero.

Matija Tomc.

Operna sezona 1939/1940.

Ako bi hotel podati splošno karakteristiko letošnje operne sezone, bi jo označil takole: smotrno urejen spored, stremljenje vseh sodelujočih za čim popolnejšo izvedbo v glasbi, sceni in režiji, izpopolnitev pevskega kadra z domačimi močmi in z gosti, dobro obiskane predstave.

Sicer je spored obljubljal marsikako novost, ki je potem iz raznih razlogov nismo slišali. Vendar je vodstvo dela, ki so izpadla s sporeda, nadomestilo z drugimi deli, tako da je bila kvaliteta izvajanih oper na lepi višini. Kot prva je bila na vrsti Goldmarkova »Sabska kraljica«. Goldmarkova glasba je živahna, barvita, oblikovno in izrazno dovršena, a ne vedno izvirna in življenjska. Dejanje samo je našemu času odmaknjeno, prikupna glasba in dovršena izvedba (omenim samo veličastne zборе) sta pa priklenili poslušalca nase. — Leharja, klasičnega mojstra operete, večkrat slišimo na našem odru. Pod opereto si navadno predstavljamo dela, lahka, včasih celo prelahka po vsebini in po glasbi, ki služijo poslušalcu nekako za oddih. Leharjeve operete so pa nad tako pojmovanje visoko dvignjene. Res je, da v njih ne rešuje globokih problemov, vendar se v vsem izrazu ogiblje cenjenih učinkov. Nekatere njegove operete, kot na primer »Friderika«, pa se pečajo z občečloveškimi vprašanji in se že docela približujejo opernemu slogu. Tudi opereta »Kjer škrjanček žvrgoli« ni tiste vrste, da bi resnejšega poslušalca odbijala s svojo banalnostjo in zlagano življenjskostjo. Dejanje je prepričevalno grajeno, goditi bi se moglo kadar koli in kjer koli; glasba je pa prijazna, vedra, a tudi občutena, kjer to dejanje zahteva. — V religiozne sfere nas popelje Massenetjev »Glumač Matere božje«. Dejanje je bolj lirično kot dramatično, predstavlja nam združitev nadzemskega elementa s človeškim, je ganljivo, a tudi prepojeno s finim humorjem. Gotovo najlepši glasbeni domislek v vsej operi je pesem o blagoslovljeni kadulji. — Mozartove glasbe je poslušalec vedno vesel, pa naj bodo to preproste klavirske skladbice ali pa njegove opere najširših oblik. Mozart nam vedno kaže dva obraza; na zunaj je lahkoten, brezskrben, gladko tekoč, pod igrivo rokokojsko zunanostjo pa nam vedno pove koristen nauk ali bridko resnico. Kako združiti šalo in resnico, to je pač skrivnost genija, kot je bil Mozart. Tudi opera »Figarova svatba« kaže pristne poteze njegove glasbe: v harmoniji in v vsem izrazu nemška poglobljenost, v melodiji italijanska lahkotnost. Za izvajalce današnjega časa je težka naloga vživeti se v graciozne, skakljajoče ritme, v živahne melodije, v vedro nastrojenje, ki je lastno tudi najbolj resnim Mozartovim delom. Vendar lahko rečemo, da je bila ljubljanska izvedba posrečena; izvrsten je bil orkester. — Foersterjevega »Gorenjskega

slavčka«, edino slovensko opero, ki je vse druge preživela, smo dobili v prvotni obliki na oder. Polič je ustvaril s svojo predelavo samostojno delo z uporabo Foersterjevega glasbenega materiala; približal je delo današnjemu okusu, ki si želi zgoščenega izraza in barvite inštrumentacije. Vendar je Foersterjeva pri-srčnost in naivna sproščenost veliko bližja slovenski zemlji, našim ljudem in domačim običajem, ki jih slika. Zamenjava nekaterih slik, ki jih je vodstvo napravilo, je bila delu le v korist. Mislim, da smo po toliko poskusih dobili dokončno sliko »Slavčka«, ki se bo v tej obliki trajno držal na odru. — D'Albert-jeva »Nižava« je otrok prenasičenega, živčno razdraženega časa. Glasba raz-pade v celo vrsto drobnih slikarij, ki jih veže v celoto volja do brezpogojnega odrskega uspeha in pa bujna melodika. Za podrobnosti skladatelju ni, tudi oblikovno zaokroženo snovanje mu je tuje; njegovi domisleki so sveži in sliko-viti, a ne vedno izvirni; s posameznimi se pa ne peča dolgo. Opera je v smislu veristične smeri v orkestru barvita, v inštrumentaciji gosta, v izrazu včasih bolna; vedno pa je preračunana na učinek, ki ga tudi nikoli ne zgreši. — Posebno mesto v operni literaturi zavzema Dvořakova »Rusalka«. Vsebinsko je v prvem dejanju nekam nesnovna, giblje se v ozračju bajk; v drugem de-janju postane bolj realna, človeška; v tretjem se vrne v začetno razpoloženje. Glasba je nekaka sinteza opere z zaključenimi glasbenimi deli (Nummeroper) in Wagnerjeve glasbene drame; izrazu je primešanih veliko ljudskih prvin. V obliki prevladuje razčlenjenost pod vidikom stroge zakonitosti, v doživetju velika enotnost. Kakor tudi so posamezni spevi Rusalka lirčno globoko ob-čuteni, v orkestru Dvořak ne more zatajiti, da je v svojem najglobljem bistvu vendarle simfonik in ne dramatik. — Nestroy in njegov »Lumpacius Vaga-bundus« sta doživela v predpustnem času v ljubljanski operi majhno spre-membo: kapelnik Niko Štritof je postavil burko v nov, domač okvir, zgodbo je predelal, osebe spremenil in nekatere še dodal, h glasbi je prispeval mnogo izvirnih točk, vpletel tudi nekaj narodnih pesmi, pa smo dobili delo, ki nas je v lahkem, veselem razpoloženju pripeljalo iz norega pustnega časa v resno postno dobo. — Tudi plesna umetnika Pia in Pio Mlakar sta se ustavila v Ljubljani in nekaj večerov izvajala plesno suito »Lok«, za katero je zložil glasbo Fran Lhotka. Naslov pesnitve pomeni usodni lok, ki se pne med dvema ljubečima se človekoma od prve mladosti, ko se zbudi v fantu in dekletu ljube-zensko hrepenenje, pa preko medsebojnega iskanja do resničnega ljubezenskega doživetja, ki po mnogih razočaranjih, bolečinah in blodnjah združi oba, da gresta v radosti in sreči skozi življenje. — Morda je poleg stoletnega jubileja rojstva Čajkovskega ravno nastop obeh Mlakarjev dal pobudo ljubljanskemu opernemu baletu, da je naštudiral Čajkovskega suito iz baleta »Hrestač«, ki je bila skla-dateljevo zadnje delo. Ker balet ne izpolni celega večera, so izvajali istočasno še enodejanko »Jolanta«, ki je zadnje operno delo istega skladatelja. — Med mojstre italijanske opere ob prelomu 19. in 20. stoletja spada pri nas do sedaj nepoznani skladatelj Francesco Cilea. Vsebina njegove opere »Adriana Le-couvreur« je rokokojsko zamotana, glasba je pa tipična italijanska operna glasba: prozorna, melodiozna, dramatično razgibana, pa vendar ne toliko v globine segajoča. Novih potov skladatelj sicer ne ubira, vendar zna s temi izraznimi sredstvi navezati poslušalčevo pozornost in vzbuditi v njem ljubezen

do svojega dela. — Donizetti, Bellini in Rossini so bile tri zvezde, ki so bleščale v Italiji v 19. stoletju na opernem nebu. Med njimi je Donizetti v svoji najbolj znani operi »Lucija Lammermoorska« nekak predhodnik Verdija. Izrazna sredstva, ki jih srečujemo v tej operi, kot so na primer jezo in strah vzbujajoče kolorature, ostri ritmi, razgibane triole, dovršena tehnika arij, zbora in orkestra: vse to je na Verdija ob njegovem nastopu že čakalo; treba je bilo samo seči po že danih izraznih sredstvih, jih poplemenititi, priliti jim sodobnega duha in jih prepojit z lastno osebnostjo, pa imamo pred seboj Verdija, kot ga poznamo iz prvih začetkov njegove zmagovite poti. — Tudi s slovaško operetno glasbo smo se v tej sezoni seznanili. Dusikova »Modra roža« je nastala že v dobi samostojne Slovaške in je kot taka zastopnica slovaške operete, čeprav ne besedilo ne glasba ne izdajata okoliša, v katerem je opereta nastala. Dusik se drži v tem delu vzorov dunajske operete zadnjih desetletij; v vsem delu prevladuje mednarodni izraz brez domače narodne pesmi. — O Švarovi »Kleopatri« poročamo posebej. — Letos je poteklo sto let, kar se je rodil veliki ruski skladatelj Peter Iljič Čajkovski. Ljubljanska opera je proslavila ta jubilej deloma že z izvedbo baleta »Hrestač« in opere »Jolanta«. V maju so pa izvajali še njegovo najboljše operno delo »Evgenij Onjegin«. Delo je polno krasnih liričnih mest; glasba je prežeta z narodnim duhom; karakteristični so ostro izoblikovani ruski ritmi. Orkester je močno razgiban, inštrumentacija barvita. — Kot zadnje operno delo v letošnji sezoni je ravnokar najavljena Bizetjeva »Carmen«.

Poudaril sem že v uvodu, da je bil spored letošnje sezone smotrno sestavljen. Prevladovala so resna operna dela; pri izbiri operet je stala uprava na stališču, da ne gre pretiravati v številu; rajši manj operet, pa tiste naj bodo vsebinsko dobre in tudi glasbeno na sprejemljivi višini. Tudi vrstni red izvajanih oper je dokazal, da ni bila izbira prepuščena slučaju. Bližina dveh tako kontrastnih del, kot sta »Nižava« in »Rusalka«, je psihološko utemeljena.

Drugo, kar velja poudariti, je, da so vsi sodelujoči pokazali pri izvedbi sporeda stremljenje za čim popolnejšo izvedbo. Sprememba v vodstvu opere, ko je prevzel ravnateljske posle g. Vilko Ukmar, je prinesla v vse delo in življenje naše opere novega pogona. Zelo posrečena je bila izbira glavnega režiserja Cirila Debevca, ki je poleg D. Zupana imel na svojih ramah glavno težo dela. Kot režiser se je lepo uveljavil tudi mladi Emil Frelih. Radko Simoniti je kot zborovodja prenovil ves zbor; če je bila kdaj zasedba solističnih vlog iz kakih razlogov pomanjkljiva, smo se na zbor vedno lahko zanesli, da bo svojo nalogo izvrstno rešil. — Dirigentsko delo so si delili Neffat, Štritof in dr. Švara. »Lok« je dirigiral Drago M. Šijanec, po eno opereto pa Simoniti in Žebre.

Kader stalnih pevcev-solistov ni doživel velikih sprememb. Na novo je bil angažiran Anžlovar. Med pevkami so bile poleg drugih največ zaposlene Heybalova, Kogejeva, Vidalijeva, Ribičeva, Španova, Polajnarjeva, Bašičeva; gostovali sta Igličeva in Ivančičeva. Od pevcev omenim Francla, ki je bil letos zelo zaposlen. Večkrat je nastopal mojster Bettetto, poleg njega pa Banovec, Janko, Zupan in Marčec; lepo se razvija Lupša, pa tudi Orel ima dober material. Gostoval je Gostič, ki ima

dragocen glasovni material; pa tudi Popov je nastopil na našem odru poleg večjega števila domačih in inozemskih gostov.

Predstave so bile povprečno zelo dobro obiskane. Tako je tudi občinstvo s svoje strani dalo priznanje vestnemu delu vseh sodelujočih.

Gotovo je imela tudi letošnja sezona svoje pomanjkljivosti. Tisti, ki so jih od blizu videli, so se jih še bolj živo zavedali kot oni, ki so videli samo to, kar se je godilo pri dvignjenem zastoru. Smemo pa upati, da bo naša opera, ki je svoje delo tako lepo zastavila, kljub težkim časom premagala vse težave in nas vedno više dvigala k izvirom prave, čiste umetnosti. Matija Tomc.

Drama v slovenskem Narodnem gledališču v letu 1939/40.

Besede, ki jih mislim zapisati, niso »reševanje« gledališča. O tem se je porabilo že mnogo črnih in mnogo papirja se je že popisalo. Tudi marsikaj pametnega je bilo povedanega, še več šepavega. Pač pa vidim svojo nalogo v tem, da si odgovorim ali vsaj poskušam odgovoriti na podlagi sporeda in predstav letošnje sezone na celo vrsto vprašanj, ki se stavljajo obiskovalcu Drame, če se ta le malo zamisli: služi li naša današnja Drama svojemu namenu kot najvišja kulturna ustanova, kaj je namen dramskega vodstva s predstavami, za katere se je odločilo; ali mu je pred očmi ona najvišja naloga, ki jo mora vršiti narodno gledališče tudi kot narodno vzgojna ustanova; ali mu je glavno umetnina ali pa morda utilitarizem; ali predstavlja današnja Drama neko stopnjo v našem kulturnem življenju, to se pravi: je li odraz naših razmer, našega življenja in našega časa, ali pa je taka, kakršna je, le zato, ker tako nanese spored.

Mogoči pa sta — kakor pri vodstvu tako pri občinstvu — predvsem dve smeri. To ni novo, a omenjam tukaj zato, ker je važno, načelno važno. Eni gledajo v gledališču zabavišče, v glavnem jim je pač le za to, da vsakomur ugaja in da nese (kje pa ste že videli zabavišče, ki bi ne neslo?); zadnji moment je važen in ga ni omalovaževati. — Če naj torej gledališče »nese«, je glavna misel pri njem trgovska; to se pravi: gleda se na to, da bo čim več obiskovalcev. Drugi pa vidijo v gledališču kulturno ustanovo, kakršni problemi trgovskega podjetja ne smejo narekovati smeri delovanja.

Dodati pa je treba temu še tole, kar se pri nas navadno ne upošteva. Zgodilo se je namreč že, da so bila za spored na našem odru dela, dobra, kakor se navadno izražamo, »za nedeljsko popoldne«. In takrat se je zgodilo tudi to, da so planili od vseh strani na gledališko upravo in ji očitali umazanost, dobičkarstvo in ne vem, kaj še vse. Toda niso pomislili, da je polnil dvorano naš narod, da so se trli za vstopnice naši ljudje — torej mi sami, in ne morda kakšni zamorci, o katerih pravijo, da nimajo smisla za umetnost. Ker niso tega pomislili, se seveda nad tem dejstvom zamisliti niso mogli. Pa bi se bili morali zamisliti tudi nad to našo nezrelostjo. Kajti tak in tak spored je bil le odraz naše narodne duše in omike, našega okusa, naše duševne lenobe, če ga nismo odklonili. Bolj prav — in menda edino prav — so imeli oni, ki so segli dalje, da so take razmere odraz nezmožnosti v upravi, nezmožnosti namreč, pokazati občinstvu pravo pot. Rečem, da so imeli prav. Da, imeli so prav, a le toliko, kolikor se je to nanašalo na vodstvo gledališča. Niso pa imeli prav, kar se tiče vas in nas, to je vsega naroda, zamolčali so ga pri tem. Dokler se namreč vi in mi v gledališču le zabavamo in hočemo za plačano vstopnico le šale in burke, toliko časa niti vredni nismo, da vidimo tudi kaj takega, kar bi nam utešilo duha in dalo okušati ono, kar dojema in razodeva in nam posreduje ustvarjalnega umetnikovega duha.

Kmalu po Rogozovem gostovanju je bilo. Sedel sem za trgovsko ljubljansko družbo. Dame in gospodje so bili; v operi med odmorom; na Daneševi proslavi. Obujali so spomine; in seveda tudi o gledališču in sporedu. Brez vsakega pomisleka so se hvalili, kdo je že večkrat zaspal med predstavo ali pa »ušel«.

In obe dami sta bili istega mnenja, da pri Hamletu človek mora zaspati, če že ne uide, da pa se večeru »Danes bomo tiči« mora še drugega dne smejati; dami in gospoda so bili mnenja, da bi bilo pač treba še več »tičev« in bi gotovo tudi oni ne zamujali gledališča.

In še nekaj je ugotovila ista družba. Da je namreč nesmiselno brati kritike odrskih del, preden si predstavo ogledaš, češ da je pač bolj »zanimivo in napeto«, če ti ni vsebina že prej znana; da se sicer tako ne splača hoditi v gledališče. Enako je bila družba soglasna v mnenju, da je le potrata časa brati poročila o stvareh, ki si jih že videl.

To se pravi: za te vrste gledaliških gostov je vsako poročanje o sporedu nepotrebno. Njim ni važno, ali tudi kdo izven njih še kaj misli; oziroma: njim je merodajno le to, kaj oni mislijo, če sploh kaj mislijo.

Spričo takega duševno lagodnega občinstva je seveda težko upravljati gledališče, posebno še, ko je treba gledati tudi na blagajno; težko, morda še teže pa poročati o gledališču.

Znano je, da naj kritik presoja, tolmači in uči. In kaj je gledališču poročevalec drugega kot kritik? In sicer kritik, ki mu je poleg označenega povedati še, kako so na odru avtorjevo misel predstavili, kakšen izraz so ji dali, ali je niso morda pretvorili, se jedru umaknili, ali ga po svoje zavili. S to novo dolžnostjo gledališkega poročevalca, ki je na pr. ocenjevalcu knjige neznana, pa je zopet v zvezi nova zahteva. Gledališki kritik bi moral poznati avtorjevo delo ne samo z odra, ampak tudi iz knjige, napisano. Šele tedaj bi mogel to specialno nalogo, ki ga dviga nad ocenjevalca knjige, tudi dostojno vršiti. A to je težko. Težko iz več razlogov, katerih glavni bo menda ta, da je večino tekstov dobiti le v gledališkem arhivu, ali z drugimi besedami: malo je natisnjenih gledaliških del (naših domačih, pa tudi prevodov); še manj pa takih, ki bi izšla v knjigi pred krstno predstavo. Kakor se mi zdi odločno prav, da se dramatsko delo najprej preizkusi na odru in se šele nato — morda prilagojeno odrskim zahtevam — natisne, prav tako se mi ne zdi nič manj potrebno omogočiti na kakšen način gledališkemu poročevalcu dostop do napisanega dela že pred uprizoritvijo. (V Franciji na primer vabijo gledališke poročevalce k zadnji skušnji.)

Vprašajmo se čisto enostavno in odgovorimo si odkrito: Je li potreben gledališki poročevalec, ali pa ima morda ona družba prav? Pravim, da je potreben. Potreben pred in po predstavi; po predstavi še bolj ko pred. Seveda ne mislim takega poročanja, kot ga je bilo opaziti nekajkrat v letošnji sezoni v oznanilih premier; bilo je, če se ne motim, prav pred Strahopetcem in pred premiero Na prisojni strani. Pri prvi je bilo brenkanje na strune neke »aktualnosti«, pri drugi pa pogrevanje hval drugih severnih del. Izkazalo se je, da niti »aktualnost« ni mogla dati Strahopetcu, česar ni imel, kakor tudi ni mogel dober glas severnih avtorjev pri nas pripomoči kaj k temu, da bi rekel kdo (razen reklame), da nas je Helge Krogova s svojimi ljudmi Na prisojni strani zadovoljila. — V teh dveh primerih (in še kdaj) je bilo poročanje pred premiero v službi reklame. In to je zgrešeno. Res je: napovedovalcu novine bodi skrb, da občinstvo na to novino pripravi in ga skuša seznaniti z njo; s tem pa še davno ni rečeno, da se naj tak poročevalec postavi na stališče cigana, ki svojega konja prodaja, pač pa naj z bistro analizo v nekaj črtah opozori obiskovalce gledališča na posebnosti novine, ali vsaj na njene glavne lastnosti. Če stvar ni dobra, pa tako ne zasluži priporočila. Seveda je važno, da omeni napovedovalec tudi, kdo vse bo nastopil, kajti ta moment mnogo odloča.

Drugo in ločeno od tega je reklama, ki jo vrši uprava. Njej gre seveda za to, da privabi čim več občinstva, vendar pa niti ona ne sme stopiti na oder cirkuškega kričača. V opernem poslopju smo z zadovoljstvom opazili naznanila sporeda za teden dni naprej. Želeti bi bilo isto tudi za Dramo, in sicer za obe hiši pred obema hišama. Na ta način bi bilo mogoče brez kričavosti privabiti več tudi takih, ki sicer niso stalni gostje v hramu umetnosti.

Še bolj potrebno je poročanje po sporedu. Žal so pri nas rade kaj čudne razmere. Tudi danes bi zapisal Levstik isto, kar je pred petinšestdesetimi leti:

Kaj res ne moreta Slovena dva
brez medsebojnega prepira biti,
če drug ne prikimuje drugemu.

Vsi smo namreč do skrajnosti ljubosumni na to, kar smo sami storili, in pred kritiko izredno občutljivi. Prav ta samoljubna ljubosumnost in občutljivost je znak članov malega naroda in tudi znak nezrelosti. Radi se hvalimo, da hočemo čim bližje resnici. Toda preko takega priznavanja se težko povzpne. Od besed do uresničenja je daleč. In pri nas besede največ veljajo. Kajti: da imamo resno voljo, priti do resnice, ne bi mašili ušes pred mnenjem drugih. Ravnamo kakor nadutež, ki se je zaprl v svojo sobo in zamašil vse dohode in razpoke, da bi ne slišal ničesar, kar se godi okrog njega, da mu ne bi bilo treba menjati mnenje in sodbo, ki si jo je v svetu sam napravil. Hočem reči: čim omeniš pri nas kako ime, ni več važno, kaj govoriš, ampak to, čigavo ime imenuješ; ni več glavno jedro, ampak lupina, oziri, okoliščina. Če je tvoja sodba malo drugačna, kakor pa bi morda morala biti, da bi sozvenela z onim »imenom«, si že zbudil nezaupnost, in prvo vprašanje, ki ga slišiš, je: »Kje pa sta se sprla z onim ,imenom'?« Na drugi strani pa je tudi res, da so pri nas obračuni marsikdaj osebni, preveč osebni.

Ker je vse dogajanje v naši Drami vezano na ljudi, je neizbežno, da bo imenovano tudi kakšno ime. Toda ne zavoljo človeka, ki nosi to in tako ime, ampak zato, da zvemo, kako je igralec tega in takšnega imena doživel kakšno življenjsko resnico, oziroma kako jo je proiciral skozi svoj jaz — pa vse to zopet le zavoljo iskanja bistva umetnine in umetnika; kako je vodstvo izbiralo in sestavljalo spored, kaj ga je vodilo pri tem, ali je vršilo svojo nalogo, kako je občinstvo podpiralo te posredovalce umetnosti; ali je pokazalo dobro voljo in razumevanje, ali pa se morda omejilo na brezplodno kritiziranje in lenobno dremanje, kakršno je imel v mislih veliki Slovenec, ko je zapisal: »Pri nas se vse ziblje lepo in mirno počasno, kakor veliki zvon, ki ga je treba pol ure majati, preden udari.«

Zanimivo je pregledati izbor del za letošnji dramski spored. Po narodnosti pisateljev so imeli večino Francozi (7; Courtelinove komedije štejem vsako zase); za Francozi so Angleži (4) in šele nato pridemo Slovenci s tremi deli (Finžgar, Medved), če ne štejemo Linhartove Županove Micke za slovensko delo (česar se spričo realistične lokalizacije nemške veseloigre na Gorenjskem in smotrnega Linhartovega odkrivanja novih dramatičnih momentov ne moremo popolnoma odreči, a verjamemo tehtnemu Gspanovemu dokazovanju, da je Linhart zavzel do Županove Micke vse bolj drugačno, bolj prevajalsko stališče kot pa do Beaumarchaisove *La folle journée*). Z istim številom del (3) se nam pridružijo Nemci in Rusi. S po enim delom so zastopani Čehi, Grki, Nordijci in Madžari. Ta navedba bi govorila na prvi pogled za široko osnovo letošnjega dramskega sporeda. V resnici pa ni tako. Kajti Herczegova Severna lisica bi bila lahko prav tako slovenska, kot je zdaj madžarska: profesor Pavel najde lahko vrstnika povsod, njegova žena enako in še bolj baron Trill, navdušeni letalec, čeprav se povsod ne bi imenoval baron. Tudi Helga Krogova ni nič povedala o Nordijcih s svojimi ljudmi Na prisojni strani; kakšno Estero najdeš kaj kmalu kjer koli, manj seveda patriarhalne posestniške domove. Če ne bi bilo Klabundovega Praznika cvetočih češenj, prav za prav tudi od Nemcev ne bi imeli ničesar. Šestov ljubljene Nestory bi bil morda še za zabavni večer v predmestju, ne pa za Narodno gledališče.

Tako se nam pokaže širina letošnjega sporeda v precej drugačni luči, kakor pa bi utegnili govoriti sama imena. Še drugače pa je, če se vprašamo za vsebino francoskih in angleških del. Mislim, da ni nikogar (razen reklame), ki bi trdil, da smo s Courtelinovimi komedijami kaj pridobili, ali pa da je bil Scribov marionetni Kozarec vode kaj drugega kot ne prav spretno mašilo. Tudi Garrikov Varh ne bi bil nič drugega kot iz hvaležnega spomina do njega prevajalca uprizorjena zgodbica. O Poljaku Newiarowiczu in njegovi komediji

o ameriški snubitvi ni treba niti posebej govoriti, ker je le vskočil zavoljo lahke izvedbe (igrata le dve osebi).

Kljub tem pa smo mogli v letošnji gledališki sezoni spoznati vendarle tudi tehtna ali vsaj dobra odrska dela. — Žal je prinesla antičnega duha le Antigona, žal je bil Shakespearjev le Hamlet (Othello je bil že napovedan, pa se je zavoljo razmer umaknil) in Molière le z Georgeom Dandinom; pa je bil zato Mauriac z Asmodejem, Gogolj z Revizorjem, Čehov s Stričkom Vanjo, Shaw s Hudičevim učencem, Klabund s Praznikom cvetočih češenj, Langer s Številko dvainsedemdeseto, Finžgar z Našo krvjo, Medved s Kacijanarjem, Kozak s Profesorjem Klepcem.

Še bolj zanimivo je pogledati letošnji spored glede na to, iz kakšnega okolja so dela. Zgodbe in slike iz malomeščanske oziroma meščanske družbe imajo večino (12); razmeroma precej je takih, ki rišejo umetniško življenje (3), vendar pa navadno v zvezi z ostalim neumetniškim svetom. Tragedijo vladarske družine sta prikazala Shakespear in Klabund, Scribe pa dvorne spletke in lutke. Značilno je, da smo Slovenci danes, ko se poglobljajo Hrvatje in Srbi — predvsem Hrvatje v svojo kulturno in zgodovinsko preteklost, nekako ravnodušni in se raje smejemo nekakšni brezkrajevni in brezčasni Severni lisici, kakor pa da bi segli po delih naše preteklosti (sam Kacijanar je odločno premalo!). Saj še v naše sodobne družabne razmere nočemo seči in smo kaj pripravljeni, proglasiti Kozakovega Profesorja Klepca za internacionalno, evropsko, samo ne našo komedijo; seveda, če jo porinemo čez naše meje, nam ne bo treba zardevati. In še dalje: Raje se smejemo navihanemu Bobku, kakor pa da bi segli po kakšnem domačem delu, ki bi nam pokazalo pot tja, kamor se moramo vedno ozirati, če hočemo prihodnost: k narodu. Brez zveze z narodom in brez poznavanja življenja našega človeka je meščansko življenje in vsa naša kultura papirnata, v zraku. Ne bi smelo biti sezone brez vsaj enega Cankarjevega dela.

Naj pogledamo letošnji spored iz kakršne si že bodi strani, ne moremo zaslediti pri najboljši volji kakšne določene smotrne ureditve. Vse je bolj — da rabim najmilejši izraz — prigodno, priložnostno, slučajnostno; nekaj dobrih del ne more in ne sme zadovoljevati cele sezone. Pač lahko ujamemo vsaj eno komponento letošnje sezone; komedija prevladuje, in to ne zdrava, tehtna komedija, ampak taka, kakršno ima Šest rad in kakršno ima rada česa višjega neželjna množica.

Videli smo, da je segel letošnji spored po širini še preko evropske celine; ne moremo pa dejati, da bi imeli vsaj eno delo z juga, bodisi hrvaško ali srbsko ali morda bolgarsko, sami se pa jezimo, če spodaj nič našega ne uprizore. In končno: prav letos smo imeli večkrat priliko brati o Kreftovi Veliki puntariji na hrvaških odrih. Pred kratkim smo tudi z veseljem brali o bodočem hrvaškem gledališkem sporedu predvsem v Zagrebu in Splitu. Če ne bo ostalo le pri besedah, bo prihodnja sezona v znamenju vzajemnega dela — če bomo seveda tudi mi segli na jug. Spreglejmo že enkrat! Danes ni čas za baročne burke ali lutke salonske zgodbe. Bolj kot vsaka je gledališka umetnost odvisna od časa. Naj drži času zrcalo, zahteva veliki dramski duh. Toda kako naj ga drži, če ne zajema tam, kjer bi morala, da bi lahko držala zrcalo, in če se slepi z lažno aktualnostjo nekdanj in nekje drugje morda res aktualnih stvari.

In še: ali je naša domača dramska umetnost res tako za nič, da nas zalaga dramsko vodstvo s Courtelinovimi burkami, z Nestroyevimi zgodbicami o dogodivščinah dveh komijev, z rokokojskimi dvornimi spletkami Scriba. Dajte nam domačih del! Dajte tudi tujih del; toda samo najboljša tuja, ne pa povprečna ali taka, ki nam nič ne povedo. Dajte nam med tujimi predvsem slovanska dela. Dajte nam tudi druga, toda ne Scriba ali Courtelina. Dajte nam sodobno umetnost; tudi iz preteklosti nam dajte, toda zopet le najboljše. Vi želite in mi želimo, vsi želimo, naj bo naša drama izraz naše kulture, naše duše in naše umetnosti, naj bo spored izraz neke skupnosti in premišljenosti, ne pa slučajnosti. Zato upamo, da bomo drugič lahko zapisali samo dobre in

pohvalne reči. Res je! Letos so bile izredne razmere; toda še tako »izredne razmere« ne morejo in ne smejo biti pritegnjene za opravičenje vsega. In prav v »izrednih razmerah« se pokaže pravo lice vsačegar; to je že stara resnica, pa še vseeno drži.

Pomisleka je vredno dalje dejstvo, da je mariborsko gledališče prej uprizorilo Bevkovo Partijo šaha kakor pa ljubljansko in da je bila Bevkova komedija v Ljubljani »vljudno poklonjena«, čeprav je imela vsaj toliko vrednosti kot marsikakšna tuja »komedija« letošnje sezone. Arthur Kutscher pravi nekje, da dramaturg nima le pravice, ampak tudi dolžnost, da odkriva nove talente in tudi tvega kaj, če treba. Takemu mnenju je treba le pritrditi. Seveda ne mislim reči, naj pride na oder vse, kar je domačega. Ne! Poudarjam pa, da je dramatiku oder isto, kar pisatelju revija.

Kje in kako hočete vzgojiti domače dramatike, če ne na odru?

Morebitni izgovor na dramsko igralsko moč ob letošnjem sporedu bi bil neupravičen in prisiljen. Reči moramo, da je igralska moč naše Drame dobra in da se z mladimi zadovoljivo spopolnjuje. Naravnost krivično in uničujoče se mi zdi, če se uporabi gostovanje Rogoza za Nestroyevega Bobka, če igra Jan »kavarnarja Alfreda«, Kralj Lagoupillea, Skrbinšek krojača Poskočila, Cesar kakšnega »Rusa Priulova«. Ob slabi vlogi tudi dober igralec ne more narediti čuda.

Če rečem, da so nekatere stvaritve v letošnjem delu umetniško dognane in trajne, ne pretiravam. Med starejšimi ni Rakarjeva sicer ustvarila nič posebnega; saj tudi ni dobila drugačnih vlog kot hišne. Vendar pa je bilo videti, da se je znala vživeti in se je potrudila tudi ob tako rekoč neznatnih vlogah: njena Marina v Stričku Vanji in Ariša v Kupčiji s smrtjo sta bili na drug način dobri in prebrisani kakor pa zvedava in posrečena Nežika v Varhu ali hišna Jera v Nestroyevi burki; vse pa dobre. Skrbno kmečko ženico je podala v županji Katri (Naša kri). Še manj priložnosti za delo je imela P. Juvanova. Najbolj vidna je bila še njena zajetna gospa Marjeta »Na prisojni strani« in energična gospa Flocheova v Priljudnem komisarju. Svojo tradicijo je nadaljevala M. Vera. Njena Eliza v Kacijanarju je bila skrbna in ženska, a vendar odločna žena in mati. Na Žene na Niskavuoriju je spominjala njena gospa Dudgeonova v Hudičevem učencu. Prava potrpežljivost in vdanost in odločnost je sijala z obraza njene Tonani v Prazniku cvetočih češenj; globoko je doumela M. Vera v tej igri materinsko bol, ko mati vede in za drugega žrtvuje edinega otroka. Njena kraljica Gertruda v Hamletu je dojela boj v srcu žene, ki se je vdala bratu svojega moža in morala gledati hiranje duha svojega otroka ob živem telesu. Vojvodinja Marlborough je skorajda izstopila iz družbe ob Kozarcu vode. Težko je najti igralko, pri kateri bi bile kretnje in besede in izraz v taki skladnosti, kakor so v vlogah Marije Vere. In to je mnogo. Kajti: prilagoditi to troje posamezni vlogi, se reče vlogo doumeti, se reče: — biti umetnik. Celo vrsto odrskih likov je ustvarila M. Danilova. Najbolj ji pristajajo vloge mlade, morda malo muhave žene (Angelika v Georgeu Dandinu, Ilona v Severni lisici), a zdi se, da bo še boljša v prikazovanju strte in razočarane ženske (Marta v Številki dvainsedemdeseti, Jelena Andrejevna v Stričku Vanji), kakor tudi v navihani, previdni in vendar dostojni zapeljivki (gospa Globočnikova v Danes bomo tiči). Enako dobra in dovršena je M. Danilova, če igra ljubečo, vdano ženo (Tereza v Strahopetcu) ali ljubosumno, maščevalno žensko (Katarina Frankopanska v Kacijanarju). Vso širino in globino svoje umetnosti pa razodene takrat, če jo vloga prisili v položaj preizkušnje (Esteri Na prisojni strani), vendar pa odraža tudi v takih trenutkih žensko preračunanost (Erna v Partiji šaha). Manj se ji je posrečilo podati tragično usodo Euridike, Kreontove žene (Antigona) in pa vživeti se v preprosto kmečko dekle (Micka Županova). Že to, v kako različnih vlogah je nastopila M. Danilova, kaže, kako obsežna je njena igralska zmožnost, pa četudi ni prišla vedno tako do izraza, kot bi si želeli (njena Erna v Partiji šaha je govorila največ le z rokami in s kolobarji in je bila popolnoma v nasprotju z odlično Martino igro v Št. 72). Tudi V. Juvanova

je pokazala letos nekaj zelo dobrih stvaritev. Njena Kotaro v Prazniku cvetočih češenj je idealno in vse žrtvujoče dekle. Najbolj pa ji pristajajo vloge vase zaprte, morda zagrenjene, že starejše neveste (Venche na Prisojni strani, Sofja Aleksandrovna v Stričku Vanji, Skolasta v Kacijanarju). Znani so njeni »poredni fantki« v otroških igrah; letos pa je uspešno zaigrala Rogozovega kompanjona Matička (Danes bomo tiči). Manj se ji je posrečila guvernantka v Kupčiji s smrtjo in pa Lizi v Severni lisici. Najboljša je, če kroti glas in če je v dolgi obleki. Zadnje je prišlo najbolj do izraza v njeni zadnji letošnji igri v dialogu z Janom, ko je zaigrala Evo Derhoffovo. Njena igra se je zlila z Janovo v eno; dialog je bil kratkočasen (hlastanje po jedi morda le malo pretirano, preotroško), motil je le zanjo nikakor prikladen kostim v zadnjem dejanju.

Svežost in vedrost je prinesla v Kozakovo komedijo Nablocka s svojo sramežljivo navihano vdovo Bibijano. Ta figura je bila sploh najboljša Nablockina stvaritev letošnjega leta. Njenemu bistvu se je prilegla tudi kraljica Ana (Kozarec vode) in radodarna grofica Salamanska (Kacijanar). Sicer drobna in neznatna je bila vloga Markize d'Aqua-Tinto v Strahopetcu, a tudi ta drobec je pokazal, da je drobtina z obilo založene mize. Gospa de Sottenvillova v Georgeu Dandinu je dojela visokost in napihnjenost plemenitašnje, poglavarjeva žena v Revizorju pa se ob odlični igri Cesarja nekako ni mogla uveljaviti, še manj pa ob Markovičevem gostovanju. Sploh je dokazala Nablocka z vdovo Bibijano, da utegne njena umetnost ustvariti v vlogi provincialne vdove še več ali pa vsaj toliko kot v njenih sicer najboljših poustvaritvah žene višje družbe. Le parkrat je nastopila Slavčeva, in to v manjših vlogah. Zdelo se je, da bo pokazala največ v vlogi služkinje Marte (Partija šaha); posrečilo se ji je sicer nadeti si masko stare ženice, a kretnje in nenadna vzkipevanja niso bila v skladu z drugim. Tako da je njena Marta ostala blizu diletantizma. Še manj je mogla zadovoljiti njena plesalka Nataša (Strahopetec) tistega, ki mu gledališče ni mestno razveseljevališče. Sicer pa gre ta njena vloga več na režiserjev kot pa na njen račun. Natašin ples je moral biti tak, kot je bil, če je hotela biti Nataša ena izmed pijane in razposajene družbe, kakršno je ustvaril Šest v znameniti šesti sliki Strahopetca. Tudi vloga Wuse v Prazniku cvetočih češenj ni zadovoljila. Najbliže je še prišla umetnost Slavčeve v sicer neznatni, a dobro podani vlogi starke v Finžgarjevi Naši krvi; ko bi bila njena igra mirnejša in izpoved o sinovih kontrabantarjih manj hripava, bi bila ta vloga še boljša. Škoda, da še vedno nismo videli Slavčeve morda v vlogi kakšne mestne gospodične; morda bi mogli tedaj reči kaj več kot pa zdaj, ko ji moremo priznati uspeh prav za prav le v otroški igri.

Težko je reči, ali je bila Antigona Šaričeve boljša ali pa Ofelija; vsaka je bila po svoje dovršena: Antigona v spoznanju in junaštvu in požrtvovalnosti, Ofelija v nedolžnosti, svoje vrste otroškosti in prav za to v taki pretresljivosti. (Ples in glaski ranjene in duševno bolne Ofelije so stvaritve, ki se jih bo gledalec še dolgo zopet in zopet spomnil.) Nič manj izdelana ni bila Marcela de Bartasova v Asmodeju. Tu je ustvarila Šaričeva lik matere v prav tistem kritičnem položaju, ko se zadnji žarki mladosti in razposajenega življenja trgajo od matere in zato s tem večjo silo zajemajo njeno hčer. Še danes mi je v spominu slika Šaričeve Japonke Chiyo iz Praznika cvetočih češenj, kakor jo je izoblikovala umetnica pred leti; letos je bilo treba njeni Japonki le še svežega diha, da se je združila z novo, letošnjo, nič slabšo. Nekako izven tega okvira pa je njena Sternfeldovka v Županovi Micki. Tu se je sicer pokazalo, da umetnost Šaričeve ne obsega toliko tonov in mogočih razpoloženj, kakor morda umetnost kakšne Danilove; je pa zato Šaričeva v svojem molu tem globlja in tem resničnejša.

Ne vem, zakaj sem se ob nastopu Gabrijelčičeve vedno znova spomnil njene Majde, Zavrtnikove hčere, v Finžgarjevem Divjem lovcu pred leti. Morda zato, ker sem pričakoval tudi letos kaj podobnega. Toda letos ni nastopila Gabrijelčičeva v nobeni taki vlogi, dasi bi v Županovi Micki lahko ustvarila dober lik. Sicer je dobro zaigrala zakonsko ženo trgovca Taldikina (Kupčija s smrtjo)

in pokazala spretnost v vlogi lahkoživke Adele (Boubouroche), navihane služkinje Klavdine (George Dandin) in iznajdljive vdove Jelovškove (Danes bomo tiči), vendar pa se zdi, da je škoda, ko je ni več videti v kmečkih vlogah. Zelo dobro se je Gabrijelčičeva s svojo plaho in obenem trpečo gospodično ob Blaziju v Asmodeju prilagodila splošnemu živčnemu in ubijajočemu ozračju in tako celotno sliko s svojim pojavom še bolj zaostрила. Drugod njena igra ni mogla priti toliko do izraza (Nadzornikova žena v Revizorju, Havlova v Št. 72), ker je mogla s statističnimi vlogami le spopolnjevati.

M. Boltarjeva je pokazala z županovo Jerico (Naša kri), da je še vedno najmočnejša in najboljša v takih vlogah. Ni pa mogla priti do izraza njena sicer topla in mirna igra v gospodični Cvetkovi (Danes bomo tiči), še manj pa v gospe Ystad (Strahopetec).

Juga Boltarjeva je nadaljevala s hišno (Strahopetec) in služkinjo (Danes bomo tiči). V taki vlogi ni mogoče podati kaj posebnega; tega se drži tudi Boltarjeva, njene služkinje so podobne hišnam kot oreh orehu. Minca v Finžgarjevi vaški igri bi svetovala za J. Boltarjevo morda v poskus lažjo vlogo kmečkega dekleta. Ana v Asmodeju pa je dokazala, da umetnost Boltarjeve vendar ni tako enolična in da utegne podati živahno in razposajeno mladost tudi živahno in razposajeno.

Pred nekaj leti je nastopila prvič v ljubljanski Drami Ančka Levarjeva, kmalu za njo pa Simčičeva. Levarjeva ima res več gibčnosti kot Simčičeva, je pa bolj površinska igralka in vedno še precej priučenih kretenj, medtem ko je Simčičeva globlja. Levarjeva je še vedno najboljša v vlogah Pepelke (spominjam se njene prve igre »Postržek«); to je dokazala njena letošnja Essie v Hudičevem učencu. Manj neprisiljena je v »boljših krogih« (Pierreta v Strahopetcu, poglavarjeva hči v Revizorju); nasprotno pa so njena sramežljiva, doraščajoča dekleta (Malika v Varhu, Minka v Danes bomo tiči, Abigaila v Kozarcu vode) liki, ki obetajo mnogo; vsaj toliko, kolikor je že letos izpolnila njena naravna, sveža in vedno nasmejana študentka Zoja (Kupčija s smrtjo). Toplina in življenje je zadihalo iz Simčičine Kristince (Profesor Klepec); trpeče dekle je zajakalo v njeni Izmeni (Antigona); nedolžna, Bogu vdana, življenja vendar željna in pristna je bila njena Emanuela v Asmodeju.

»Naš bodoči Hamlet« — kakor se je izrazil Lipah v Gl. — Slavko Jan: ljubimec in vitez, mehka duša in življenje; drznost, kljubovalnost in srčnost; iznajdljivost in nasmeh — to so lastnosti njegovih junakov. Letos je začel z Ivanom Zrinjskim (Kacijanar) in končal s Percyjem Jacksonom v Newiarowiczevi komediji »Ljubim te«. Dve popolnoma različni vlogi: tam plemenitaš in borec, tu ljubimec in življenje polni Američan, ki se je zarekel, da si pridobi dekle ali pa pride na policijo; tam resen in dostojanstven, tu vesel in razposajen; vendar pa povsod Jan in povsod ljubimec. Zanimiva je njegova zamisel in rešitev revolucionarnega Kristofa Dudgeona, Hudičevega učenca; olikan in spreten in ves odrski je njegov Masham, praporščak (Kozarec vode), lahkoživ njegov lahkoživček Klungenberk (Na prisojni strani), poln življenja in razgibanosti njegov zvedavi Anglež Harry Fanning (Asmodej); ciničen in dodelan je njegov pogodbenik s smrtjo, umetnik Kazancev (Kupčija s smrtjo); nad vsemi pa okretni, iznajdljivi, le tu pa tam prepatetični Hlestakov (Revizor). Sijajno je njegovo pripovedovanje in poveljevanje samega sebe; za ta njegov razgovor veljajo Gogoljeve besede, da Hlestakov »laže s čustvom; v njegovih očeh se izraža naslada, ki jo ima od laži«. Janov Kwan (Praznik cvetočih češenj) obeta res Hamleta, a Laert (v Hamletu) je bil nekam preveč zadirčen; morda se nam je zdel tak spričo mirne Rogozove igre. Nismo pa videli letos njegovih psihološko usmerjenih likov ali pa njegovih duševno zmedenih junakov (Med štirimi stenami). Za te je nastopil trenutno najboljši prikazovalec duševnih borb in notranjih nesoglasij, Sever. Njegov Blazij Coûtire je figura, kakršno more pri nas dati le Sever; monotona, skoraj da negibna, a vendar vse naskakujoča, nad vsemi lebdeča senca duševno razdvojenega človeka. Severjev Blazij s svojo destruktivnostjo gledalca muči in tako rekoč ubija, a vseeno ga greš gledat po-

novno. Gledaš in paziš, da bi ujel morda le kakšen migljaj izven, da bi morda le zasačil kakšno neblazijsko kretnjo, a Sever je isti: hoja vedno ista; roke v istem položaju, le zdaj zdaj se morda dvignejo, kakor bi hotele izbrisati z bledega čela morečo senco, pa se zopet vrnejo v prejšnji položaj; glas iste višine, niti piskajoč niti nizek, a rezek, da sega do kosti. Tak je bil Severjev Blazij Coûture, s katerim se je uvrstil Sever med naše najboljše igralce in dogradil ono, kar je obljubljal njegov duševno zaostali učenec zadnje klopi in kar je nadaljeval v drugi smeri njegov Rihard Dudgeon (Hudičev učenec) ali Floche v Priljudnem komisarju. Manj srečen je Sever v komičnih vlogah; povsod mu namreč uhaja poseben ton in so njegove figure prej ko slej vse malo udarjene (Glažek v Županovi Micki, Bobčinskij v Revizorju) ali pa vsaj neumno napihnjene (Ropotčev stričnik v Varhu) in smešno strahopetne (Grabež v Kacijanarju). Severjev dostojanstveni kmet Kos (Naša kri) in priročni elektrotehnik (Št. 72) pa pričata, da je Sever pripraven tudi za delavske in kmečke vloge, ne pa samo za intelektualne.

Razmeroma malokrat je nastopil v tem letu Levar. Še vedno drži, da je Levar prvi igralec kretnje in patetike: najlepše se je to videlo v Št. 72 (Kolben) in v vlogi prvega igralca (Hamlet); toda prav v zadnji je izvenela Levarjeva hrapava, glasna, kričeča igra nekam disonančno ob mirni, uglajeni in prepričljivi Rogozovi. Kakor da veljajo njemu Hamletove besede... »zakaj sredi viharja in, kakor bi rekel, vrtinca svoje strasti morete imeti in ohraniti neko zmernost, ki ji daje mehkost.« Levarjev Kacijanar je bil junak dejanja in ne omahovanja, morda malce trmoglav in zaletel, Henry Saint-John (Kozarec vode) pa dvorni spletkar. Svojstveno je podal Levar vohuna Hirtza (Strahopetec), a najbolje gotovo Strička Vanjo, kjer mu je bila igra še najbolj mirna, zato pa tudi najprijetnejša (morda vpliv režije), in kjer mu je bila beseda še najbolj razločna, kar je pri Levarju zadnje čase čedalje bolj redko.

Zanimive so Drenovčeve vojaške stvaritve (Nikolaj Zrinjski v Kacijanarju, Major Swindon v Hudičevem učencu, Louis Renard v Naši krvi), še boljša je njegova igra v vlogi meščanskega ali pa velikomestnega snubca ali vsaj dvorljivca (André v Boubouroche, baron Trill v Severni lisici, Tulpenheim v Županovi Micki, Gospod Serče v Varhu, Edo Gale v Partiji šaha, Drugovič v Danes bomo tiči), navadno zavrženega dvorljivca. Njegov šolski nadzornik Revizor je bil skrbno pripravljen in bolje izveden kakor pa kasneje Gregorinov.

Vojaške in nasilniške figure so bile Skrbinškove (Kreon v Antigoni, general Burgoy v Hudičevem učencu, Gamba v Prazniku cvetočih češenj; kralj Klavdij v Hamletu, grof Stjepan Frankopan), enako tudi samogoltni, betežni in nadležni profesor Serebrjakov (Striček Vanja). Njegov sodnik v Revizorju je bil svojevrstno dograjen tip provincialnega čuvarja zakona.

Iz vrste karakternih igralcev smo izgubili to leto Debevca; ponovil je le svojega strtega in skesanega starčka Matsuo (Praznik cvetočih češenj), sicer pa se preselil v opero za šefa režiserja.

Čedalje bolj med komiki je Gregorin: da, celo ljubimec postaja (Clitandre v Dandinu), ko mu vse drugo prej pristoji kot pa vloga ljubimca (kot bi poslal mene zvezde štet). Tudi komike Gregorin ne razume prav: njegovi komični junaki niso le komični, ampak mejijo najraje na prismojenost (Peter Klepec). Posrečeni učitelj Genzo priča in prigovarja, naj se Gregorin raje drži resnih vlog ali pa vsaj takih, lahkkih, obče človeških, kakršen je bil njegov profesor Pavel v Severni lisici. Takšen profesor Pavel, ki bi postal gospod Kazalec iz Pikice in Tončka, če bi imel otroke pred seboj.

Vedno iznajdljivi in nikdar nedobrodošli Daneš je ostal zvest svoji komiki (Teljegin v Stričku Vanji, stric Severin Na prisojni strani). Ob njegovem fanatičnem agentu Gliboviču (Kupčija s smrtjo) se človek nehote spomni njegovega nepozabnega petelinjehlačnika iz Nušičevega Dr.-ja. Žal se je moral Daneš letos zavoljo obolelosti zadovoljiti samo še z manjšimi vlogami (grof Blagaj v Kacijanarju, Roth v Boubourochu, zdravnik v Strahopetcu); sicer bi mogli gotovo prišteti k njegovi letošnji stvaritvi varanega soproga (George Dandin) še Hlestakova, s katerim je hotel Daneš proslaviti svoj, na gledaliških

deskah redki jubilej in bi mu utegnil dati še več razgibanosti, kot pa mu je je dal Jan.

Najboljša Cesarjeva postava je bil poglavar v Revizorju; tako lokavega, pa vendar po svoje strahopetnega podeželskega mogočnika, kot ga je ustvaril v svoji igri Cesar, niti gost Marković ni podal. Drugo, nič manjšo možnost ustvarjanja dajejo Cesarju kmečke vloge (Jaka v Županovi Micki); v Boubourochu je preveč karikiral in v Priljudnem komisarju isto, njegovega Rusa Priulova niti ne omenjam ne.

Karakterni igralec Kralj je dvignil svojo igro precej na površje; posebno v vlogah navihanih hlapcev in služabnikov (Osip v Revizorju in morda le pre-hudo karikirani Melhijor v Danes bomo tiči). Zvest prejšnji globini pa je ostal Kralj v resnih vlogah skrivnega ljubimca (Melihar v Št. 72., Tibor v Severni lisici) in morda še ljubosumnega moža (veleposestnik Hartvig v Na prisojni strani) in podeželskega samca (posrečeni zdravnik Astrov v Stričku Vanji). Njegova psihološka igra na premieri Strahopetca pa ni mogla priti prav do izraza, ker je le preveč »plaval«; ko ne bi bilo pri Kralju toliko »plavanja«, bi nam bila njegova igra še bolj prijetna.

Lipah je podal vrsto tipov: podeželskega rejenega oskrbnika dobrodelnih zavodov (Revizor), svojevrstnega, naivnega Taldikina v Kupčiji s smrtjo (poleg prejšnje njegova letošnja najboljša stvaritev), postarnega, nič manj naivnega snubca (gospod Ropotec v Varhu), zajetnega vdovca (Danes bomo tiči). Manj dognane so bile njegove uradniške vloge (Zay v Kacijanarju). Polonija v Hamletu sem si zamišljal nekako bolj okretne in zvitega in podrepnega obenem, kakor pa je bil njegov. Lipahova dobrodušna nasmejanost je na odru dobrodošla; moti pa tudi pri njem prepogosto reševanje iz »plavanja«, pa čeprav zna Lipah to zvito zakrivati: nagne glavo, podpre brado z roko in — posluša, pre-mišlja ali pa improvizira.

Najdaljša Bratinova vloga je bil Peter Dren (Partija šaha), zakonski mož, sicer pa je imel Bratina priliko le za manjše vloge (plemič Banfy v Kacijanarju, seržant v Hudičevem učencu, porotnik v Št. 72., dobrovoljni Haričkin v Kupčiji s smrtjo, direktor hotela v Strahopetcu...). Njegov hlapec Matija (Naša kri) je pokazal, da bi lahko Bratina ustvaril v kmečkih vlogah kaj več kot pa v statističnih, vojaških ali policijskih.

Lepo se je letos razvil Jermanov smisel za umetnost in dobro igro; njegov Charlier v Strahopetcu je šel skoraj čez pričakovanje; svojevrsten je bil njegov nosljajoči predsednik sodišča v Stalnem gostu; potuhnjen, zahrbtn, a menda le preveč naivno in trubadursko zaljubljen Hojzič v Kacijanarju; strahopeten in lepo podan Anton Anderson (pastor v Hudičevem učencu); dober pendant k Daneševemu Gliboviču njegov Usikov v Kupčiji s smrtjo...

Sancin je na pol v Drami, na pol pa že v Operi. Žal nam je, da ne vidimo več njegovih živahnih, navihanih fantov prvega mahu pod nosom. Pa tudi pri-like ni imel letos Sancin za tako delo. Edina daljša vloga mu je bil zviti Lubin (George Dandin), drugače pa le krajši nastopi (odvetnik v Hudičevem učencu, Budesius v Št. 72., državni tožilec v Stalnem gostu, dvornik Osrik v Hamletu). Z nagibanjem k opereti prihaja v Sancinovo umetnost čedalje več burkeškega, kar je v opereti sicer dobrodošlo, v Drami nezaželeno. Da je temu tako, se vidi najbolj pri Pečku. Le-ta se je letos zopet pojavil na dramskih deskah. Če se mu radi nasmejemo v opereti, pa nas prav ta njegova operetna rutina, zavijanje in zategovanje glasu niti pri komičnih vlogah v Drami ne more zadovoljiti. Njegov poštar (Revizor) se ni mogel prav znajti v krogu ruskega podeželskega poglavarja; Benoit Turbot bi bil najbolj primeren za vojaškega burkeža, Horatio (Hamlet) pa bi s svojim hropečim glasom še duha prepodil... Plutov burkež grobar (Hamlet) je stopil na čelo nekaterih njegovih manjših vlog.

Med mlajšimi je Presetnik dobro podal župana Miklavža Borštnika (Naša kri) in pokazal, da smemo upati od njega še boljših kmečkih likov. Sicer pa je bila njegova igra letos v drobcih komornikov (Thompson v Kozarcu vode), služabnikov (Notkin v Kupčiji s smrtjo, Firmin v Asmodeju), stražnikov (Pri-

ljudni komisar)... Potokarjev vedež Teirezias (Antigona) ni bil nič slabši kot duh Hamletovega očeta; le glas se mu prerad razpase v kričanje... Mlajši in najmlajši so podali tudi nekaj manjših likov: Starič (Jean v Asmodeju je bil preveč priučen), Novak (najboljši je bil njegov mežnar Groga v Naši krvi), Igor (Štefan v Naši krvi je bil sicer živahen, a preveč odrski), Vertin, Milčinski, Raztresen, Kaukler, Brezigar, Tiran...

Ob koncu moremo samo ponoviti prejšnje mnenje: naša Drama ima dobre in močne umetnike; treba jim je le dati pravega gradiva, da izklesajo iz njega dobre umetnine.

Režiserji — tolmači del — na odru so bili: O. Šest (13), B. Kreft (5), M. Skrbinšek (2), C. Debevec (1), J. Vidmar (1), V. Bratina (1), F. Lipah (1). Podajanje je bilo v glavnem realistično; takšen je bil navadno tudi oder: enostaven, preprost, razumljiv, omejen — razen v Hamletu: mladi kraljevič je razvijal svojo usodo med zavesami. V splošnem je pripomniti, da je bilo Kreftovo podajanje najboljšo (njegova »živa slika« v Revizorju je bila originalna zamisel: luč iz dveh reflektorjev na okamenele »obsojence« in »plat zvona«; vendar pa te vrste preglasni zaključek ni bil nič pretresljiv, kakršen je bil gotovo trenutek pred prihodom pravega revizorja za uradniški krog Antona Antonoviča), a Vidmarjevo najbolj mirno in ubrano (Čehov bi težko našel za svojega »Strička Vanjo« boljšega tolmača; Vidmar je še posebej pazil tudi na dogajanje za odrom). Pri Šestu je motil »Šestov mrak«: zavesa se dvignejo, v polmraku pa še begajo sence zadnjih delavcev, ki niso mogli pravočasno z odra, a kje v kotu — tudi na odru — čaka že prvi igralec nestrpno luči. Sploh pa je bil Šest ali do dolgočasnosti monoton ali pa neodrsko razposajen (Strahopetec, šesta slika).

Inscenacija je bila večinoma v rokah inž. arh. E. Franza.

O GL je reči, da je dejstvo, ali je dramaturg Vidmar napisal uvodnik ali pa ga je prepustil komu drugemu, vsaj do zdaj bilo dober vodič k pravilnemu mnenju o predvajani stvari, še preden si jo spoznal. Toda lahko je pisati dobre uvode dobrim stvarjem, teže pa dobre uvode slabim. Tako si je Vidmar izbral boljši del, dasi bi kot dramaturg moral botrovati vsem delom, ki jih spravlja na oder, z enako ljubeznijo, zlasti domačim, pri katerih smo pogrešali teh uvodov (Finžgar, Bevk).

Lansko leto se je tako lepo začelo medsebojno gostovanje z mariborsko Dramo. Žal nam je le, da je ta koristna stvar ostala le v začetku in da se letos ni nadaljevala. Glede gostovanja posameznih članov pa je reči, da v drami skoraj ne pride v poštev gost drugega jezika. Temu pritrjujejo mučne pozicije in disonance ob Markovičevem gostovanju. Veseli smo bili sproščene in široke Markovičeve igre, motili pa so nekateri momenti, ki so jih povzročale ali Markovičeve improvizacije ali pa drugačen način igre našega osebja, kakor pa jo je prinesel s seboj gost Marković. Morda so bile prav te disonance krive, da nas Marković s svojo igro ni tako prepričal kot pa Cesar. Vse kaj drugega je gostovanje v operi. Tam jezikovne razlike ne pridejo tako hudo do izraza, ker jih deloma že godba zabriše. — O drugem letošnjem našem gostu, o Rogozu, se je pri nas že marsikaj reklo. Prav dejstvo, da se je ob gostovanju tega odličnega gosta pri nas prelilo toliko črnica, je dokaz, da je bila Rogozova igra vse kaj več, kakor pa morejo prenesti naše ozke razmere, kjer močno pazimo, da se ne bi morda prenaغلili s pohvalo; če pa stvar ne gre v naše že v naprej pripravljene rubrike, jo najraje odklonimo in poženemo čez prag.

Podal sem nekaj misli o letošnjem delu v naši Drami in okrog nje; bile so le izraz želje, ki je želja vsakega Slovenca, da bodi naša Drama res naša reprezentantinja, in da naj bodo dogodki v naši Drami umetniški dogodki. Ker pa je naša Drama narodno gledališče, ki mora nuditi primerne hrane vsem plastem naroda, je razumljivo, da ne moremo zahtevati od nje le klasičnih del ali samih težkih, umetniško najvišjih in najpopolnejših. S tem pa seveda ne rečemo, da bi bil pravilen program tisti, ki bi mu bile burke in plehke zgodbe hrbtenica.

Vran.

Zapiski

† Matija Malešič.

V Škofji Loki je dne 25. junija umrl pisatelj Matija Malešič, odličen Dominsvetovec. Po poklicu je bil okrajni glavar. Toda njegova ljubezen in njegova strast ga je vodila v pisateljjevanje, kateremu je posvetil vse svoje najlepše ure. Ob pisanju svojega življenjskega dela — vojnega romana, ki ga je zasnoval že pred več leti — ga je dohitela tudi nagla smrt: umrl je s svinčnikom v roki v svojem uradu, kamor je prišel od ranega, večurnega pisateljjevanja. Matija Malešič je sicer svoja glavna dela priobčil v publikacijah Mohorjeve družbe (Kruh, Izobčenci, Živa voda), a tudi Domu in svetu je bil zvest pisatelj, saj je od leta 1919. priobčil celo vrsto črtic: Gospa v kočiji (1919), Kresnica, Na saneh (1921), Adela, Na marofu (1922), Anuška in Jožko (1923), Gospa z rdečim nagerlinom (1926), Tam za goro (1927), Črnomelj, Tam za turškim gričem (1928), Pri sv. Sebastijanu (1929), Zelena kostanjeva njiva (1930), Roman brez konca (1934). Tudi novemu Domu in

svetu se je takoj odzval ter napisal črtico Zelena jasa v gozdu (1939) ter Skleda leče (1940). Za prihodnje leto je napisal povest Škrlatno nebo od vzhoda do zahoda, ki jo bomo prinašali kot uvodno povest. Obenem bomo tedaj prinesli tudi posebno študijo o tem našem odličnem sotrudniku, zato tudi danes samo beležimo žalostno smrt in zahvalo za vse, kar je storil za Dom in svet.

Gregorčičeve prigodnice.

Kakor druge vrste pesmi, tako se lahko tudi prigodnica postavlja s slavno preteklostjo, ponosna na svoje prednice v grški in rimski antiki in na velike moze lepe besede, ki so jo peli pri vseh narodih. Tudi v Slovincih ima svetlo izročilo: Vodnik, Prešeren, Slomšek, Stanič, Koseski, Levstik, Stritar, Gregorčič, Pagliaruzzi, Aškerc, Medved itd. so jo poznali in tudi Župančiču ni neznana. Mislim, da ga ni, ki bi podcenjeval prvo tako našo, če ne upoštevam Zizenčelijske v Valvazorju ali Lavrinove Kobenzlu (1779) — Milo pesem Vodnikovo ali njegovo Ilirijo oživ-

ljeno, Prešernovo Matiju Čopu, V spomin Andreja Smoleta, V. Vodniku itd., Koseskega Bralcem Novic, Slovenijo, Stritarjeve Dunajske sonete, Dunajske elegije, Prešernova pisma iz Elizija, najrazličnejše Aškerčeve ali Župančičev cikel Manom Josipa Murna Aleksandrova, Pesem mladine itd.

Izmed vseh naših pesnikov je Simon Gregorčič gotovo najbolj izrazil prigradničar, kar ustreza tudi sicer njegovemu pesniškemu snovanju. Pesmi, ki jih moremo označiti kot prigradnice, je kakih petdeset.

Prvi podatek, ki ga imamo o Gregorčiču pesniku, je v zvezi z njegovo prvo prigradnico. Ko so goriški študentje ob koncu šolskega leta 1863. obiskali tolminsko čitalnico in priredili v njej svojo »besedo«, je bil med njimi tudi Simon Gregorčič, ki je tedaj dovršil sedmo, in je nastopil prvi ter s pesmijo prigradnico pozdravil tolminsko občinstvo, o čemer nam poroča dolg dopis iz Tolmina v »Napreju« leta 1863. Ta pesem se nam ni ohranila — vsaj kot taka ni znana — a je mogoče katera izmed »Domorodnih iskric«. Tej prvi prigradnici je sledilo, kot rečeno, še okrog petdeset sester, katere je pesnik sam sprejel v svoje Poezije ali pa so jih vanje uvrstili drugi, oziroma jih priobčili pozneje drugod, zlasti v Koledarju Goriške matice.

Gregorčičeve prigradnice bi lahko razdelili na posamezne skupine, in sicer po povodu, ki jih je sprožil, in po vsebini, ki je seveda z njim v zvezi. Te skupine bi bile: 1. neposredno osebne, 2. prijateljske (stanovske: novomašne, jubilejne in podobne), 3. literarno spominske, 4. politično rodoljubne, 5. nagrobni napisi in še 6. društvene.

Mogoče ta opredelitev ni povsem točna, a v bistvu bo prava. Zanimivo bi bilo primerjati sentence, tehniko in besedje Gregorčičevih prigradnic, v katerih bi se dali ugotoviti številni »loci communes«, miselni in izrazni, zaradi česar jih je, bi rekel, kar stresal »iz rokava«, — a to za zdaj opustim. Podam naj tu samo pregled.

K neposredno osebnim bi uvrstil: Prijateljem, II. 101, Mojim

slavilcem, II. 108, Zdravica (dr. Hilariju Zornu), KGM 1925 — vse tri nastale ob znanem Mahničevem nastopu; Slovo od Rifenberga, II. 59, in še nemško pisana prošnja za stipendijo 8. febr. 1887.

Prijateljske bi bile: znani novomašni Daritev, I. 25 — sonet z akrostihom »Dolgo te Bog živi« — in Življenje ni praznik, iz katere tolikokrat citiramo delaven dan in da »dolžan ni samó, kar veleva mu stan, kar more, to mož je storiti dolžan!« Prijatelju Ign. Gruntarju je posvetil, ko je odhajal z Goriškega v Logatec, »Slovo in naročilo«, I. 83, prav tako je postavil ožjemu rojaku, delavnemu duhovniku Iv. Nep. Stresu lep »Grobni spomenik prijatelju«, I. 97, svojega očetovskega prijatelja kobariškega dekana Andreja Jekšeta se je spomnil v dveh pesmih: najprej je zapel »Vrlemu možu«, II. 86; ko je bil 28. avgusta 1886 odlikovan z viteškim križcem, je H. Volarič to prigradnico uglasbil in so jo peli, kakor tudi drugo Andreju Jekšetu, IV. 168, ob zlatomašniškem jubileju 20. septembra 1891, Josipu Gorupu v zahvalo za velike ustanove, IV. 32, in uvodno posvetilo v III. »Veledušnemu gospodu Josipu Gorupu«. Ob geslu iz enciklike papeža Leona XIII. — »Čeznatura ljubezen do cerkve in naturna ljubezen do domovine ste obe iz enega in istega večnega vira: dvojčici ste in Bog je obeh začetnik in vzrok« — je zapel priznanje Prijatelju Ivanu Vrhovniku, hoteč tako udariti s sklicevanjem na najvišjo avtoriteto tudi tedanjo Mahničevo besedo o poganstvu nacionalizma. Leta 1871. je zapel prigradnico Ob jubileju Pija IX. in obletnici goriškega knezo-nadškofa Andreja, IV. 89, pozneje 25. marca 1906 pa Dr. Frančišku Sedeju, knezu in višjemu škofu goriškemu ob posvečenju in vmeščenju, IV. 65, nato še Ob smrti velikega vladike Josipa Jurija Strossmayerja, IV. 57. Bolj domač je v prigradnicah Zlatomašniku Josipu Mašeri, IV. 111, župniku v lepem Šentmavru, kjer mu je gotovo osebno napil kakor Očetu gvardijanu, KGM 1925, kateremu veljajo tudi Voščila, ibid., in Četrto stoletja..., IV. 88. Kot rihenberški ka-

plan je leta 1881. bil brezdvomno svat svojemu faranu novomašniku Fr. Kodriču, kateremu je posvetil Kelih življenja, IV. 81, a v Predsmrtnici XIX. se je hvaležno spomnil po prestani bolezni dr. Ferd. Rojca — Mojemu zdravniku, IV. 34. Manj znana je Novomašniku Nikolaju Sedeju v spomin na 6. avgust 1904, tiskana v sto izvodih, ponatisnjena v »Goriški straži« 22. jul. 1925.

Med literarne spominske spadajo: Jurčiču v spomin, II. 62, Lovorika na grob možu, II. 140, ki jo je za goriško spominsko svečanost po Erjavcu še posebej priredil, Predsmrtnica LI (Priatelju Andreju Kraglju), III. 108, v kateri se spominja prijatelja, ki mu je »dajalo gorkoto nesmrtno solnce« — Homer, katerega je v mojstrski prozi prevedel slovenski mladini. Simonu Rutarju, prijatelju in soobčanu, IV. 12, enemu naših najpomembnejših zgodovinarjev, je ob njegovi tragični smrti v začetku maja 1903 v bridki žalosti postavil najlepši spomenik njegovemu delu. Ob ustanovitvi je »Ljubljanskemu Zvonu«, IV. 101, izrazil veselje in želje, kako naj bi pel; v njem je naslednje leto priobčil svoj prigodni cikel V obrambo, IV. 119, s katerim v zvezi so tudi Pajek, literarna basen, IV. 105, Mojemu grajalcu, LZ 1882, št. 6, Mahniču, Dr. Juniju, gl. KGM 1927, str. 23, in še Napitnica, IV. 145. Leta 1885. je položil Venec na grob Krilanu, IV. 107, se poklonil septembra 1905 v »Gorici« Prešernu ob odkritju spomenika v Ljubljani, IV. 92, naslednje leto Josipu Stritarju ob sedemdesetletnici, IV. 62. Prav tako je zapel prevajalcu psalmov in ruskih pesnikov Ivanu Veselu v spomin, IV. 86, in mu napisal tudi Epitaf, IV. 86, in Ivanu Resmanu Značaj — trpin, IV. 152, ob njegovi smrti.

Politično rodoljubne prigodnice so Naš narodni dom, II. 92, Velegrajska kuga, II. 115, Bratom Čehom o prihodu na Slovensko, II. 150, Beli Ljubljani, IV. 17, Slovenija svojemu cesarju, IV. 36, Carju Nikolaju, IV. 84, Janezu Bleiweisu ob njegovi sedemdesetletnici, IV. 97, in Za Hrvate — naše brate!, IV. 163, a bi lahko uvrstil še kako v to skupino.

Nagrobni napisi. Ko je rihemberški župnik Josip Štrancar prosil pesnika, da bi mu napravil napis za materin nagrobnik, mu je sicer ustregel, a obenem sporočil, da »ne piše rad nalog«, da pa je vendar napisal grobnih napisov »pač kakih 20, ki so se mi pa najbrž pri selitvi izgubili«. KGM 1925 je priobčil nekaj njegovih Grobnih napisov, in sicer: Fr. Erjavcu, Andr. Kraglju, glasbeniku Ant. Hribarju, Fr. Hribarju (bratu senatorja Iv. Hribarja), Staršem Ignacija Gruntarja, Vikarju Andr. Pečenku, Materi Jos. Štrancarja, Materi J. Marzidovška, Josipini Kovačič - Huber, Angeli Žnidarčič, v IV. 162 pa imamo še Grobni napis triletni deklici V. P. iz leta 1889. Tudi napis na Lavričevem spomeniku iz leta 1877. utegne biti Gregorčičev.

Društvene, ki jih ni dosti, se tičejo slovenskega zasebnega šolstva v Gorici, tako Pesem šolskodomске mladine, IV. 19, Nov vrtec zdaj si zgradimo! IV. 157, in Pesnikov govor o priliki blagoslavljanja zavodov »Sloge« v Gorici, KGM 1924, str. 36 do 37, in še Akademiknemu društvu »Triglavu« ob desetletnici, IV. 144.

To bi bile Gregorčičeve prigodnice, katerim bi se pridružila še ta ali ona albumska ali katera, ki živi v izročilu, n. pr. Blaziju Grči: Saprament, zvezal si jih v pergament; kot so te v oslovski koži, le še takih nam zakroži!, ali ona iz goriške gostilne Pri zvezdi, kamor je z drugimi kulturnimi delavci pesnik zahajal, in je nekoč svojo merico takole naročil: Voda za žabe, kava za babe, meni pa vino, a to — fino!

V tržaški »Edinosti« 1. 1924. je priobčeval Fr. Žnideršič, ravnatelj goriškega ženskega učiteljišča, svoje spomine na goriške osebnosti: »Pri zlati zvezdi. Črtice. Piše Fr. St-i« (Starovaški!). Pri rokah imam samo »Edinost« št. 57 z dne 6. marca 1924 s »črtico«: 7. Simon Gregorčič in profesor Kragelj. Mimogrede naj omenim, da je Kraglja dušila naduha, ki ga je tudi pobrala.

Ko je »Drejc, najmodrejši mož iz Modrejca«, za Odisejo prevedel še Ilijado v prozi, mu je Gregorčič prerokoval v šaljivem predsmrtnem na-

grobnem napisu Apolonovo mašče-
vanje:

Vedoč, da poprej se izkašlja kot On,
mu grobni napis je iztuhtal Simon:
Bil naš Homerid je polbogu enak,
a tekmeec Apolon je strelec krepak:
njegova ga strela
v srce je zadela
kai lyse de gyia —
v naročju ga nosi zdaj sveta Lucija...

Kragelj se je »ustrašil«
strašnega maščevanja in obljubil,
da prevede Homerja tudi še v verzih.
In Gregorčič ga je spet dražil in izpodbujal:

Le hitro, Andrej'c!
Na pegaza spravi naj se Odisej'c!
Saj boljše vse bo kot Pušice Preširna
in čudila bo se Slovenija širna...

26. XII. 1900.

S. Gregorčič, ex-poet.

K tem Gregorčičevim prigradnicam
morem zdaj dodati še eno, ki je
pesnik ni priobčil nikjer in
se nam je ohranila v prepisu.
Pesem, ki nima naslova, lahko na-
slovimo

Novomašniku Jos. Poljšaku.

Zapustil boš dom in vinograd očeta,
zapustil boš ljubljeni rojstveni kraj,
tje žene Te duša, za bližnjega vneta,
med ljudstvo neznano v neznani Ti
kraj.

Ni svet Te premotil z vablivo lepoto,
za svetno vživanje ni bilo Ti mar,
Gospodov vinograd izvolil si v doto,
izbral si svoj delež — Gospodov oltar.

Vinograd prostoren in dela obilno,
»Bogata je žetev«, — Gospod je dejal,
»a delavcev vrlih pomanjkanje silno«
med delavce torej si Ti se podal.

Le delaj, prijatelj moj mladi, možato,
Gospod ne ostane nikomur dolžan,
prejel boš, ne dvomi, plačilo bogato,
ko pride plačila velikega dan!

Torej novomašna prigradnica, ki
se vredno pridružuje Daritvi, Življe-
nje ni praznik in Kelihu življenja.
Pesnik jo je zložil neposredno pred
12. septembrom 1875. Zakaj? Posve-

čena je Josipu Poljšaku, ki se je rodil
11. X. 1850 v Šmarjah na Vipavskem,
študiral v Gorici, bil 29. avgusta 1875
posvečen in nato pel 12. septembra
doma novo mašo, nakar je bil v raz-
nih krajih kaplan ter od leta 1885.
kot župnik v Prvačini pri Gorici so-
sed Gregorčičev, ko je prišel na Gra-
dišče. Ob Poljšakovi novi maši je bil
Gregorčič kaplan v Rihenbergu in ga
je novomašnik gotovo povabil na svo-
je slavje. Verjetno je, da je Gregorčič
s to prigradnico napil novomašniku
pri slavnostnem obedu.

Pesem sem dobil v prepisu Blaža
Bevka, znanega predvojnega gori-
škega »pesnika«. Kot je razvidno z
ene strani prvega lista, na katerem
je zapisana pesem, je bil Bevk slav-
nostni govornik na novi maši Ivana
Spitzerja, reda sv. Fr. p. Dionizija,
v Domačalah na Koroškem. Bevk si
je to Gregorčičevo prigradnico pač iz-
posodil, da jo je uporabil pri svojem
govoru. Kako je prišel Bevk do tega,
da je pridigoval koroškemu franči-
škanskemu novomašniku? Verjetno
je, da je bil Spitzer na goriški Ko-
stanjevici in obiskoval goriško bogo-
slovje, od koder ga je poznal. Bevk
se je ob podpisu označil kot »coope-
rator«
v Podmelcu, pod pesmijo pa
je napisal: »Simon Gregorčič pesnik
kaplan v Rihenbergu p. č. g. Jos.
Poljšaku sedaj župniku v Prvačini
pri Gorici povodom nove maše 12/9
1875.« Svoj govor s pesmijo je poslal
pozneje »Duhovnemu pastirju«, ka-
terega je urejeval Alojzij Stroj.

Toliko o tej doslej še nepriobčeni
Gregorčičevi prigradnici, ki se mi zdi
vredna, da jo spoznamo in kdaj uvr-
stimo v Gregorčičevo zbrano delo.
Gospodu kanoniku Stroju, ki jo je
ohranil in mi jo dal v uporabo, se
prav lepo zahvaljujem. Vsak drobec
»raztresenih udov«
Gregorčičevih nam
je drag za poznavanje njegove »gla-
ve in srca«. Iz te prigradnice vnovič
spoznamo, kako je pesnik visoko in
lepo pojmoval duhovniški poklic, za
katerega se je bil tudi sam odločil
in ga je vzorno opravljal, o čemer
priča izredno priznanje goriškega or-
dinariata. (Gl. Mentor 1938/39, str. 145.)

Dr. Joža Lovrenčič.

Literarne nagrade konzorcija Doma in sveta

Konzorcij Doma in sveta je na seji dne 10. t. m. razdelil literarne nagrade, ki jih je razpisal lansko leto v znesku 10.000 din, takole:

Janez Jalen (2500 din) za povest Ógrad.

Matija Malešič (2000 din) za povest Škrlatno nebo na vzhodu in zahodu.

Fr. Bevk (1250 din) za novelo Otrok.

Dr. Stane Mikuž (1250 din) za umetnostni opis Ilovških fresk na Sladki gori.

Jože Kastelic (1000 din) za literarni esej o antiki
Le začnimo pri Homeri . . .

Severin Šali (500 din) za ciklus pesmi Ti he pesmi.

Dušan Ludvik (500 din) za ciklus pesmi Mesci.

Ivan Čampa (500 din) za ciklus pesmi Carmina maternitatis.

Vinko Beličič (500 din) za ciklus pesmi Labodje pesmi.

Nagrada, določena za dramo, se ni izplačala dramatskemu delu, ker poslane igre niso ustrezale zahtevam zrelosti, zato je konzorcij to nagrado določil povesti Matije Malešiča, ki jo bo začela revija prinašati z novim letom

V Ljubljani, dne 10. junija 1940.

Konzorcij Doma in sveta